

KİMLİK, İNANÇ VE MÜCADELE:

Almanya'da İslam Din Eğitimi

Avrupa'da son yıllarda yükselen İslam karşıtlığı, bireylerin ve toplulukların yalnızca sosyal yaşamda değil, eğitim alanında da derin ve karmaşık zorluklarla karşı karşıya kaldığını açıkça göstermektedir. Bu durum, dini özgürlükler çerçevesinde garanti altına alınmış hakların, uygulamada nasıl engellendiği ve hangi problemlerle karşı karşıya kaldığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Elinizdeki kitap, Almanya'da İslam din eğitimi veren öğretmenler, imamlar ve yetkili resmi kurumlarla yapılan görüşmelere dayanan bir araştırmanın ürünüdür. Bu çalışma, sadece Avrupa'da yükselen İslamofobinin eğitim üzerindeki etkilerini irdelemekle kalmıyor, aynı zamanda İslam dini öğreticilerinin kimlik, inanç ve mücadele ile ilgili süreçlerini de yansıtmaya çalışıyor.

Mustafa Temel | Hakan Aydın

KİMLİK, İNANÇ VE MÜCADELE:

Almanya'da İslam Din Eğitimi

Bu çalışma, TÜBİTAK 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programının desteğiyle hazırlanmıştır.

INTERNATIONAL LEAGUE | ILM
OF ACADEMICIANS

ILM Uluslararası Akademisyenler Birliği
Colonia-Allee 3 | D-51067 Köln
T +49 221 942240-600 | F +49 221 942240-201
www.ilm-academics.org | info@ilm-academics.org

© ILM - Uluslararası Akademisyenler Birliği
1. Baskı, Köln, Nisan 2025

Tüm hakları saklıdır. ILM - Uluslararası Akademisyenler Birliği'nin yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.

Tasarım | Dizgi | Baskı
PLURAL Publications GmbH | www.pluralverlag.eu

ISBN: 978-3-949982-63-7

İÇİNDEKİLER

Önsöz	05
Giriş: Avrupa’da İslam ve İslam Karşıtlığı	07
1. Almanya’daki İslam Dini Eğitime Genel Bir Bakış	13
2. Araştırma: Avrupa’daki İslam Dini Öğreticilerinin İslamofobik Tecrübeleri: Almanya Örneği	25
2.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	25
2.2. Araştırmanın Yöntemi: Anlatı Araştırması	27
2.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	30
2.4. Araştırmanın Tasarımı	31
2.4.1. Araştırma Soruları	32
2.4.2. Veri Toplama Tekniği	33
2.4.3. Araştırma Sahası ve Araştırma Grubu	36
2.4.4. Araştırmanın Veri Analizi	39
2.4.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik	40
3. Bulgular	43
3.1. Din Öğreticilerinin Genel Özellikleri	43
3.2. İslam’a/İslami Kelime/Kavramlara ve Müslümanlara Bakış	45
3.2.1. Entegrasyon ve Uyum Kısacasında İslam ve Müslümanlar	46
3.2.2. İslami Kelime ve Kavramlara İlişkin Bilgi Düzeyi	50
3.2.3. Radikalize Edilen/Çerçvelenen Anlamlar	55
3.3. İslami Eğitime Siyasal/Sosyal ve Teolojik Bakış Açısı	59
3.3.1. Bir Hürriyet Tartışması: İslami Eğitim	60
3.3.2. Yargılanan/Ötekileştirilen İslami Eğitim	63
3.3.3. Kontrol ve Müdahale Edilen İslami Eğitim	66

3.4. İslami Bilgi Aktarımında Karşılaşılan Problemler	69
3.4.1. <i>Ön Yargı ile Mücadele</i>	70
3.4.2. <i>Oryantalist ve Medyatik Kümülatif Anlamlar/Temsiller</i>	72
3.4.3. <i>Bilinmezlikten Kaynaklanan Korku ve Baskı</i>	78
3.4.4. <i>Dil ve Kültürel Farklılık</i>	80
3.5. Din Öğreticilerinin Maruz Kaldıkları İslamofobik Tutumlar	81
3.5.1. <i>Baskı, Kontrol ve Takip Edilme</i>	81
3.5.2. <i>İslami Eğitim Mekânlarına Saldırı</i>	85
3.6. İslam Karşıtlığı/İslamofobi ile Mücadele	87
Kaynakça	101

Önsöz

Avrupa'da son yıllarda yükselen İslam karşıtlığı, bireylerin ve toplulukların yalnızca sosyal yaşamda değil, eğitim alanında da derin ve karmaşık zorluklarla karşı karşıya kaldığını açıkça göstermektedir. Bu durum, dini özgürlükler çerçevesinde garanti altına alınmış hakların, uygulamada nasıl engellendiği ve hangi problemlerle karşı karşıya kaldığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Elinizdeki kitap, Almanya'da İslam din eğitimi veren öğretmenler, imamlar ve yetkili resmi kurumlarla yapılan görüşmelere dayanan bir araştırmanın ürünüdür. Bu çalışma, sadece Avrupa'da yükselen İslamofobinin eğitim üzerindeki etkilerini irdelemekle kalmıyor, aynı zamanda İslam dini öğreticilerinin kimlik, inanç ve mücadele ile ilgili süreçlerini de yansıtmaya çalışıyor.

Almanya'da din eğitimi, anayasal bir hak olmasına rağmen, Müslümanlar için bu sürecin yalnızca teorik bir hak olmaktan çıkıp, pratikte de eşit şartlarda uygulanabilir bir gerçekliğe dönüşmesi çetrefilli bir mücadeleyi gerektiriyor. Araştırma sürecinde görüştüğümüz pek çok kişi, yalnızca eğitim verme sürecinde değil, varoluşlarının dahi sorgulandığı bir ortamda, ön yargılarla, ayrımcılıkla ve bazen açık şiddetle karşılaştıklarını dile getirdi. Bu durum, İslam karşıtlığının, toplumsal önyargılardan eğitim politikalarına kadar uzanan sistematik bir yapı kazandığını düşündürmektedir.

Aynı şekilde görüştüğümüz kişiler, göçmen ve Müslüman toplum olarak kendilerinin eksik kaldıkları hususları dile getirmekten çekinmediler. Müslüman bireyler ve kurumların özleştirilmesi yapmış olmaları, olaylara tek taraflı yaklaşmadıklarının ve sorunu bir bütüncül olarak ele aldıklarının önemli bir göstergesi olmuştur.

Bu kitap hazırlanırken, Avrupa’da artan İslamofobi bağlamında yalnızca mevcut sorunları tespit etmek değil, aynı zamanda İslamofobinin sosyal, siyasal, ekonomik ve dini boyutlarına yönelik bir farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir. Zira dini eğitim alma özgürlüğü, yalnızca anayasal bir hak değil, aynı zamanda bir toplumun çok kültürlülüğe, eşitliğe ve adalete olan bağlılığının da göstergesidir. Ancak, bu hakkın karşısında yükselen bariyerler, Müslüman bireylerin kendi kimlikleriyle eğitim verme veya alma süreçlerini ciddi şekilde sekteye uğratmaktadır.

“Kimlik, İnanç ve Mücadele: Almanya’da İslam Din Eğitimi” adlı bu kitap, yalnızca bir akademik çalışma olmanın ötesinde, Avrupa’nın geleceğine dair önemli bir soru işareti taşımaktadır: Toplumların çeşitlilik karşısında verdiği sınav, yalnızca azınlıkları değil, çoğunluğun da ahlaki ve etik duruşunu şekillendirecektir. Bu bağlamda, Müslümanların dini eğitim alanında yaşadığı sorunlara ışık tutmak, sadece bir topluluğun değil, küresel vicdanı harekete geçirmek adına önemlidir.

Bu kaygılarla hazırlanan çalışmada, araştırma için imkân tanıyan TÜBİTAK 2219-Yurtdışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı’na, fikirleriyle katkılarını esirgemeyen uzmanlara/akademisyenlere, alanyazındaki kıymetli eser sahiplerine ve yaptığımız görüşmelerle bu kitabın oluşmasına katkı sağlayan öğretmenlere, imamlara ve dini kurumlarda çalışanlara sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Umarız ki bu eser, İslam din eğitimi konusundaki zorluklara ve Avrupa’da artan İslam karşıtlığına dair daha derin bir anlayış geliştirilmesine vesile olur.

Doç. Dr. Mustafa Temel

Dr. Hakan Aydın

Giriş: Avrupa’da İslam ve İslam Karşıtlığı

Doğu ve Batı ülkeleri arasında meydana gelen siyasal-sosyal olaylar beraberinde farklı toplumlar arasındaki etkileşimi artırmıştır. Bu etkileşim, toplumlar arasındaki kültürel ayrımların/birlikteliklerin veya diğer farklılıkların görünür olmasına da zemin hazırlamıştır. Özellikle savaş veya benzeri siyasal olayların dışında gerçekleşen göç hareketleri de siyasal/sosyal/ekonomik etkileşimlere neden olan bir faktör olmuştur.

Doğu ülkelerinden Avrupa’ya yönelik göç hareketleri, politik vb. olaylar dışında ekonomik faktörlerden dolayı gerçekleşmiştir. Avrupa’nın, işgücüne ihtiyaç duyması ve bu işgücünü İslam ülkelerinden işçi olarak gidermeye çalışması neticesinde Müslüman nüfus, 1960’lardan sonra Avrupa’ya gitmeye başlamıştır. 1970-1980’lerde Avrupa’daki göçmen Müslüman sayısında önemli ölçüde artış meydana gelmiştir. 1990'lara kadar devam eden göç hareketleri özellikle Fransa, İngiltere, Almanya, Belçika, Hollanda, İsveç, İsviçre, Danimarka ve Avusturya gibi ülkelere yapılmıştır (Er ve Ataman, 2008, s. 752-753; Türkan, 2015, s. 9-11). Bu göç hareketleri ilk olarak aşağıdaki ülke vatandaşları ve etnik gruplar tarafından başlatılmıştır/gerçekleşmiştir (Canatan, 1995, s. 15-34):

Göç Edilen Ülkeler	Göç Eden Ülke Vatandaşları ve Etnik Gruplar
Fransa	Kuzey Afrika’daki Müslüman ülkeler: Cezayir, Fas, Tunus. Türkiye ve Fransa’nın Uzak Doğu’daki Sömürü Ülkeleri Hindistan ve Çin.
İngiltere	İngiltere’nin Batı Hint’teki sömürgelerinden gelen göçler: Pakistanlılar, Bangladeşliler, Araplar ve Türkler.
Almanya	Türkiye, Yunanistan, İspanya, Yugoslavya.
Belçika	Afrika ve Akdeniz ülkeleri (Fas, Türkiye, Cezayir, Tunus).
Hollanda	Türkiye, Fas, Hollanda sömürgesi olan Surinam.

İsveç	Baltık ve İskandinav Ülkeleri. Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye.
İsviçre	İspanya, Yugoslavya, Türkiye, Portekiz.
Danimarka	Türkiye, Pakistan, Fas, Cezayir, Tunus.
Avusturya	Yugoslavya, Türkiye.

Batı Avrupa’ya doğru ekonomik amaçlarla gerçekleşen göç hareketleri sonucu artan Müslüman azınlık grupları ile Batılıların izlenimlerine dayanarak oluşan İslam/Müslüman algısından beslenen Avrupa’daki vatandaşlar birlikte yaşamaya, fiziksel olarak karşılaşmaya ve yakından tanışmaya başlamıştır.

Zorunlu sebeplerle yapılan ve Avrupa’nın kabulü ile başlayan bu göç hareketleri sonucu Avrupalılar, modern-seküler Batı, İslam kimliğini taşıyan insanlarla bütünleşme, Müslümanlara karşı demokratik hoşgörü zeminini oluşturamama gibi sorunlara sebep olmuş ve kendilerini onlardan uzak tutmaya çalışmışlardır. Müslümanlar için bu zorunlu yer değiştirme bir takım sıkıntıları da doğurmuştur (Er ve Ataman, 2008, s. 754; Cesari ve Esposito, 1999, s. 46). Özellikle 90’lı yıllara girerken çok etnisiteli bir toplum yapısının olduğu Avrupa’da yabancı düşmanlığı ve şiddet olayları artmış; ırkçı bakış açısıyla özellikle evlere, ibadet yerlerine kundaklama olayları gerçekleşmiş, sözlü şiddetle birlikte fiziksel şiddet¹ tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Örgütlü ırkçılık başlamış, göçmen karşıtı söylemler artmıştır (Canatan, 1995, s. 241, 261).

1 Son yıllarda Müslüman göçmenlere yönelik gerçekleştirilen psikolojik, sosyolojik ve fiziksel saldırılar artmaktadır. Sosyal hayatta dışlanan, görünümü sebebiyle negatif bakış ve yorumlarla ötekileştirilen Müslümanlar aynı zamanda hayati tehlikelere de maruz kalabilmektedir. Evlerine, kahvehane gibi toplanma mekânlarına yönelik gerçekleştirilen saldırılar, ibadet yerlerine yapılan kundaklama olayları bu durumun en somut örnekleridir. Söz konusu olay ve eylemlere yönelik ise medyanın olayları basite indirgeyen ve gündemde çok az yer veren, taraflı ve çerçeveyici yaklaşımı dikkat çekicidir.

Avrupa’da yaşamaya başlayan Müslümanlar, bu olaylara ve kendilerine dayatılan yabancı muamelesine karşı direnmiş, eğitim aracılığıyla çocuklarının asimile olmasına karşı (ALSay-yad,2004,s.14-16) kimliklerini yaşatmak,dini yaşantılarını güvence altına almak amacıyla kurumsallaşmaya başlamışlardır. Bu kurumsallaşmalar 1960’larda Avrupa’ya göç eden insanların barınma amaçlı kaldığı işçi yurtlarına kadar dayanmaktadır. Bu yurtlarda yaşayan Müslümanlar, ibadetlerini yapabilmek için talepte bulunmuş ve bu taleplerini kabul ettirmişlerdir. Aile birleşmeleriyle birlikte yurtlardan yerleşim bölgelerine geçen Müslümanlar (Yiğit, 2005, s. 108) cami ve eğitim merkezleri kurarak Müslüman kimliği ile yaşamaya çalışmışlardır.

Özellikle artan nüfusu ile ön plana çıkan Müslümanların din eğitimi, Avrupa’da uzun yıllar tartışıl原因elen bir konu olmuştur. İlk kuşak olarak gelen göçmen işçilerin kendi dini pratiklerini gerçekleştirme, çocuklarının dini eğitimini karşılama ihtiyacıyla ortaya çıkan İslam dini eğitimi sorunsalı, sonraki kuşaklarla birlikte etkisini daha da hissettirmiştir. Öncelikle camilerde başlayan İslam dini öğretimi, nüfus artışı ile ihtiyaçlara karşı yetersiz olmuş ve kuşakların değişimi, siyasal ve toplumsal olayların da etkisiyle farklı kurum ve yapılarda İslam dini eğitimi verilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bu sebeple,Avrupa’nın pek çok ülkesinde kurum ve kuruluşlar açılmıştır. Bu kurumlar aracılığıyla çocuklara ve yetişkinlere yönelik dini eğitimler,dini ibadetler için mekânların temin edilmesi, hac, kurban gibi ibadetler için olanakları oluşturma ve cenaze organizasyonları vb. gibi Müslümanların ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle de günümüzde İslam’ın Avrupa’da yaşanan bir din haline gelmesinde Avrupa’daki Müslümanların bu kurumsallaşma çalışmaları etkili olmuştur.

Sosyal hayatta bu kadar görünür hale gelen İslami faaliyetler beraberinde Avrupa’da var olagelen yabancı düşmanlığını, İslam karşıtlığını tetikler hale gelmiş ve Müslümanların

toplumsal hayatta görünür olmaları cami saldırıları, öğrencilere yönelik nefret söylemi gibi İslam/Müslüman karşıtı tavır ve davranışları da artırmaya başlamıştır.

Bugün itibariyle, İslami yaşam ve İslami eğitim konusu Avrupa ülkelerinde yaşayan yaklaşık 50 milyon Müslümanı ilgilendirmektedir (de.statista.com). Bu rakam mevcut Avrupa nüfusunun %4,9’unu oluşturuyorken, araştırmalar yeni göç hareketleri olmasa bile 2050 yılına kadar toplam Avrupa nüfusunun içinde Müslümanların oranının %7,4’e çıkacağını, özellikle Almanya nüfusu içindeki Müslüman kesimin yüzde 19,7’ye yükselebileceğini işaret etmektedir (www.statista.com; www.pewresearch.org).

Bu göstergeler, Avrupa’daki Müslümanların dindarlıklarının, din eğitiminin, dini eğitim pratiklerinin; Avrupa’daki toplumsal yaşamı, politika yapıcılarını ve uygulayıcılarını da ilgilendiren bir mesele olduğunu ve başta sosyal bilimler olmak üzere pek çok çalışma sahasının alanına giren bir mesele olduğunu göstermektedir. Bu sebeplerle Avrupa’da/Almanya’da İslam dini eğitimi² ile ilgili farklı disiplinlerden pek çok makale, kitap vb.

2 Yapılan çalışmalar için bkz: Almanya’daki İslam din dersleri çerçevesinde kaleme alınan ve Müslümanların din dersi ve eğitimi hakkında önemli bilgilere yer veren çalışmalar olsa da, İslam din dersi hakkında doğrudan dersin pratiğini ilgilendiren, derse ilişkin sorunların çözümünde önemli rol oynayan ders muhataplarının görüş ve beklentilerini doğrudan ele alan çalışma yok denecek kadar azdır (Yazgan, 2022, s. 110). Fakat şu eserler Almanya’da İslam din dersi eğitimine odaklanan çalışmalar arasındadır: Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, 1990, Federal Almanya’da İslam Din Eğitimi, İslami Araştırmalar; Cemal Tosun, 1992, F. Almanya’da Yaşayan Türklerin Din Eğitimlerinde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İrfan Başkurt, 1995, Federal Almanya’da Din Eğitimi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Halise Kader Zengin, 2007, Almanya’da İslam Din Öğretimi Modelleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Bülent Uçar, 2010, Islamische Religionspädagogik und Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Organisatorische Rahmenbedingungen und didaktische Perspektiven, Recht der Jugend und des Bildungswesens; Ali Özgür Özdiş, 2011, Islamische Theologie

gibi akademik çalışma yapılmakta ve bu konu halen akademik camianın ilgisini çekmektedir.

Bu çalışma ise İslamofobi perspektifinde, Avrupa'daki İslam dini eğitimine/öğretimine, din öğreticileri ölçeğinde yaklaşmayı amaçlamaktadır. İslamofobinin ayrımcılık, dışlama, ön yargı, nefret söylemi ve ırkçılık gibi küresel toplumsal düzen arayışlarını tehdit eden eylemleri ile mücadele çabalarına katkı sunmak için onu çeşitli formlarıyla, tüm unsurlarıyla ve detaylı bir şekilde incelemek gerekir. Çalışma bu nedenle, daha çok, konuyla ilgili tarihsel sürecin kendisine sunduğu perspektifle, Avrupa'da oldukça fazla Müslüman nüfusa sahip olması ve İslami kurumların uzun bir geçmişe ve tecrübeye sahip olması sebebiyle Almanya'daki İslam'ın/Müslümanların konumlandırılma biçimlerini, din eğitimi/din öğretimi ve din öğreticileri özelinde sorgulayacaktır.

İslami eğitim temelinde, din öğreticilerinin maruz kaldıkları psikolojik/sosyolojik tutumları irdelemeyi amaçlayan çalışma da, din eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlar, dini bilgi aktarımında karşılaştıkları problemler ve siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta maruz kaldıkları İslamofobik tutumlar incelenecektir.

Din öğreticilerinin, İslamofobik tavır ve davranışlara yönelik gözlem ve tecrübelerinin ele alınmasının diğer sebepleri; dinin bir entegrasyon meselesi olarak görülmesi, Müslümanların Almanya'da uyum sağlamasında kilit rol oynamaları, bilgi/

und Religionspädagogik in Europa, Kohlhammer; Mehmet Bahçekapılı, 2011, Avrupa'da İslam Din Eğitimi Modelleri, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi; Elif Öztürk, 2015, Almanya'daki Göçmen Türk Gençlerinin Din Eğitimi Problemleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yaşar Sarıkaya ve Adem Aygün, 2016, Islamische Religionspädagogik, Waxxman; Zekirija Sejdini, 2016, Islamische Theologie und Religionspädagogik in Bewegung Neue Ansätze in Europa; Şenay Yazgan, 2022, Almanya'daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmenlerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

referans kaynağı olarak görülmeleri, cemaat olarak bir arada tutma gibi çoğaltıcı işlevsel fonksiyonunu yerine getiren güven unsuru olmaları (Ceylan, 2011, s. 37; Halm, Sauer, Schmidt, & Sticks, 2012, s. 1-2) ve çocukların dini eğitim/öğretim ile yetişmesine rehberlik etmeleridir. Bu sebepler aynı zamanda Avrupa'daki, özelde de Almanya'daki, İslam/Müslüman karşıtlığının izlerini, derinliğini ve ne kadar içselleştirildiğini tartışmaya açacaktır.

Bu bağlamda, ayrımcılık, ötekileştirme, yabancı düşmanlığı ve İslam/Müslüman karşıtlığı ekseninde din eğitimini/din öğreticilerini inceleyen çalışmada nitel araştırma desenlerinden yorumsamacı anlatı araştırması uygulanacaktır. Almanya'da din eğitimi alanında eğitim almış, resmi kurumlarda aktif görev yapan, yetişkin/çocuk eğitiminde görevli ve belirli bir tecrübeye sahip olan 33 İslam din dersi öğreticisi öğretmen/imam/kurum yetkilileri ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Bu perspektifle çalışmada öncelikle Almanya'daki İslam dini eğitiminin tarihsel ve yasal süreçleri ile birlikte günümüzdeki durumuna ilişkin bir çerçeve sunulmuştur. Bununla birlikte araştırmanın tasarımı oluşturulmuş, belirlenen araştırma sahası ve araştırma grubu ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi, geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmeleri yapıldıktan sonra elde edilen bulgular, belirlenen kategoriler doğrultusunda çalışmaya aktarılmıştır.

1. Almanya'daki İslam Dini Eğitime Genel Bir Bakış

Almanya'da din eğitimi, Almanya Anayasası'nın 7. maddesi ve 3. paragrafında (www.bundesregierung.de/breg-de) belirtildiği üzere, yasa ile güvence altına alınan bir haktır. Eğitim ve öğretim haklarını, temel hakların içselleştirilmesi için zaruri gören devlet, din eğitimini de kanunla garanti altına almakta ve bu hakların öğrenilmesi, yerine getirilmesi için her türlü desteği sağlamaya çalışmaktadır.

Anayasadan kaynaklanan bir durum olarak, din eğitimi, devlet denetimi altında tüm okul türlerinin bir parçası olarak bütünleşmiş bir şekilde yer almaktadır. Ancak içeriksel düzenleme, dini topluluklarının sorumluluğundadır (Uçar & Sarıkaya, 2009, s. 90). Dini eğitimin verilmesinden sorumlu tutulan kilise ve dini cemaatler ile Almanya devleti arasındaki ilişkiler 1919 yılındaki Weimar Cumhuriyeti Anayasasına dayanmaktadır. Bahsi geçen anayasada devletin resmi bir dini olmadığı ve devlet-din ilişkilerinin ayrı tutulması gerektiği yer almaktadır. Bu durumda ise dini cemaat ve kurumlarla devletin iş birliği yapmasına onay verilmiş, dini eğitim taleplerinin karşılanması için bu durum gerekli görülmüştür. 1968 yılında çıkarılan yasa ile de ülkedeki okullarda din eğitimi de birinci sınıftan itibaren verilmeye başlanmıştır. Alman devletinin dini koruma ve yayma görevi olmamasına rağmen, anayasasındaki din eğitimi hususunda maddenin olması sebebiyle devlet din eğitimini kamusal görev olarak görmüş ve bu nedenle, matematik, fizik, tarih gibi dersler için nasıl bir sorumluluk var ise din eğitimi/dersi için de böyle bir sorumluluk yüklenilmiştir. Eğitim müfredatından öğretmenlerin yetiştirilmelerine kadar devlet, din eğitiminin her kademesinde yer almaktadır. Bununla birlikte anayasaya göre verilecek eğitimin dini cemaatlerin ilkeleriyle ve fikirleri ile bağdaşması gerekir. Bunun nedeni ise mezhepsel farklılıkların bulunmasıdır. Din derslerindeki uygulamalar konusunda

herhangi bir sıkıntı yaşanmasının önüne geçilmesi konusunda devlet, cemaatler tarafından seçilmiş muhatap alınacak kişileri görevlendirmekle yükümlüdür. Bu noktada hem devletin hem de kilisenin/cemaatlerin kendilerine göre din derslerinde yükümlülükleri vardır. Din dersleri verilmesi konusunda devlet hem dersi verecek olan öğretmeni işe almak hem de maaşını ödemekle yükümlüdür. Kiliselerin/cemaatlerin yükümlülüğü ise ders içeriğini devletin, anayasaya uygunluk konusunda gözetlemek ve din dersini okullarda verecek olan öğretmenlerin yeterliliğini sağlamaktır. Bundan dolayıdır ki devlet, din eğitiminde cemaatleri eğitim müfredatlarının ve ders kitaplarının hazırlanması, derslerin idaresi, hangi sınıfa hangi programın uygulanacağı vb. gibi konularda serbest bırakmaktadır. Din eğitimindeki bu serbestlikten dolayı Protestan/Katolik gibi mezheplerin din eğitiminin yanı sıra bazı bölgelerde diğer mezhep ve farklı dinler ile ilgili de eğitimler verilmektedir. Herhangi bir mezhebe bağlı olmayanlar ise ahlak veya felsefe derslerine katılmaktadırlar. Öğrenciler hangi din dersine katılırlarsa katılırlar, diğer dinler hakkında öğretmenleri tarafından bilgilendirilmektedirler. Bu şekilde öğrenciler, hem kendi dinlerinin hem de farklı dinlerin ifade şekillerini veya sembollerini tanıma fırsatı bulmaktadır. Ayrıca öğrenciler, Almanya’daki din eğitimine kayıt olma veya kayıt sildirme konusunda serbesttirler. Bazı okullarda ise din eğitimi zorunludur. Almanya’daki bu şekilde özetlenebilecek din eğitimi süreci ve metodu, anayasal bağlılıkla birlikte, her eyalette farklılık göstermekte, okulların bağımsız sistemleri de olabilmektedir (Anger, 2010, s. 43, 46-48; Kurnaz, 2019, s. 12-17; Başkurt, 1995, s. 116-121; Mete, 2024).

Almanya’daki dini eğitimin temel biçimini³ bu şekilde ifade etmek mümkündür. Fakat bu süreçlerden bağımsız olarak, Al-

3 Din eğitimiyle ilgili politikalar Almanya’nın her yerinde önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Genel olarak Almanya uygulaması, okullarda mezhepsel din eğitimi verilmesi ve eğitimin hükümet denetimi altındaki dini topluluklar tarafından sağlanması yönündedir. Yasa gereği yeterli sayıda öğrencisi olan her topluluk bu programa katılabilir (www.euro-islam.info).

manya'da Müslümanların din eğitimini, dini görev ve sorumlulukları öğrenme ve yerine getirme ihtiyacını ilk olarak mescitler, camiler karşılamaya çalışmıştır.

Bu noktada, Almanya'daki İslam dini eğitiminin⁴ kökenleri, 1970'lerin başlarında, ülkelerine geri dönmeyen Müslüman işçi göçmenlerin örgütlenmeye ve cami dernekleri kurmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Önemli günlerde cemaat ile namaz kılma, bir araya gelme, dayanışma gibi durumlarda mekân problemi yaşayan Müslümanlar bu ihtiyaçları giderebilmek için mekânlar oluşturmuş ve zamanla dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşları oluşturmaya, camiler açmaya başlamışlardır. Camilerde dini bilgilere sahip olan kişiler, ibadetleri yönetmek, çocuklara dini bilgiler, Kur'an öğretmek ve dini eğitim vermekle görevlendirilmiştir (Nielsen & Otterbeck, 2016, s. 29-30; Uçar & Sarıkaya, 2009, s. 93). Camiler, Müslümanların dini sosyalizasyonu için en önemli yer olmuş, dini bilgilerin aktarılması, kültür merkezi görevinin yanı sıra, hac hazırlıklarında, cenazelerde, düğünlerde, bayramlarda, İslami kesim yapılan etlerin satışında, kriz bölgelerine yardım gönderme sürecinde, zekatın dağıtılmasında ve birçok diğer dini ve sosyal hizmette merkezi bir rol oynamışlardır. Burada Müslümanlar, okulların sağlayamayacağı dini gereksinimleri/tecrübeleri deneyimlemiştirlerdir (Özdil, 2011, s. 52; Tosun, 1992, s. 199-202).

Bu öncü kurum ve kuruluşlar Müslümanların ibadetlerini yerine getirme ve dini eğitim alma süreçlerinde, din öğreticisi yetiştirme⁵ noktasında önemli bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda bu girişimler, Almanya'daki İslami yapılanmaların

4 Bu noktada, İslam dini eğitimi ile İslam dersi ayırımını yapmak gerekmektedir. İslam dini eğitimi müstakil bir eğitim iken İslam dersi, ortak bir din dersi içinde anlatılan bir boyuta sahiptir.

5 Almanya'da faaliyet gösteren camilerde ve eğitim merkezlerinde imam ve eğitimci olacak kişilerin yetiştirildiği kurumlara ilişkin detaylı bilgi için bkz: Bestandserhebung zur Ausbildung religiöser Personals islamischer Gemeinden, Dr. Christian Funke ve Dr. Nadine Halle, Nürnberg, 2020.

kurumsallaşmasına ve bu kurumların da Almanya devleti ile hukuki olarak okullarda İslam dini eğitimi verebilme talebinde bulunabilmelerine imkân sağlamıştır.

İki büyük Hristiyan mezhebenden sonra Almanya'daki en büyük üçüncü dini grup olan İslam dini ve eğitimi de, Alman Uyum ve Göç Bakanlığı'nın (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) verilerine göre Almanya'da yaşayan 5,3 ile 5,6 milyon (Tanis, 2021) arasında Müslümanı ilgilendirmektedir. Müslüman nüfusun artmaya ve sosyal hayatta varlık göstermeye başlaması sonrası birçok Müslüman 1970'lerden itibaren çocukları için kamusal okullarda İslam dini içerikli bir din eğitimi talep etmeye başlamıştır. İslam Dünya Kongresi Kuzey Ren-Vestfalya'da Müslümanların devlet okullarında İslam dersi talebini kamuya ilk kez duyurmuştur. 1978'de, birkaç Türk-İslam organizasyonunun desteğiyle, Kuzey Ren-Vestfalya Eğitim Bakanlığı'na Müslüman inancına sahip öğrenciler için dini eğitim taleplerini ortaya koyan bir ebeveyn anketinin sonuçları sunulmuştur. Bunun üzerine, bu eyalet 1978'den beri İslam din eğitiminin sistematik olarak geliştirilmesi için çaba göstermiştir. Yapılan çalışmalarla birlikte 1970'lerin sonlarında Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde ilk kez İslam dini eğitimi verilmeye başlanmıştır (Uçar & Sarıkaya, 2009, s. 88,94).

1979 tarihinde ise Eyalet Enstitüsü tarafından 1. ve 4. sınıflar için İslam dini eğitimi müfredatı hazırlanmıştır. İslami cemaatler ile etkileşim olmadan bu müfredat hazırlanınca, din dersi konseptinde değişiklik yapılmış, Müslüman öğrencilerin katıldığı ana dil derslerine entegre etmek için müfredat hazırlanmıştır. 1980'lerin⁶ ortalarında da çocuklara din eğitimi verilmeye başlanmış (Mete, 2024), İslam din eğitimi, ana dil derslerinin içerisine konulmuştur. Bu tarihlerde İslami

6 Ayrıca 1980'lerden sonra Avrupa'da İslam, kamusal söylemde kültürel ve dini bir olgu olarak özel ve görünmez alandan görünür bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır (Daun & Arjmand, 2005, s. 407).

cemaatler ve Müslümanların istekleri doğrultusunda İslam dini dersi konusu sesli şekilde dile getirilmeye başlanmıştır (Nielsen & Otterbeck, 2016, s. 40-41).

Cemaatler ve dernekler Alman Anayasasının vermiş olduğu haklar ile birlikte bir çatı altında toplanıp İslam din dersinin okullarda resmi ders olması için başvuruda bulunmuşlardır. Almanya'nın hiçbir Eyaletinde Anayasa'nın belirtmiş olduğu 7. Maddenin 3. fıkrasına göre devlet tarafından desteklenen bir İslam dini dersi verilmemektedir. İslam dini dersinin verilmesinde farklı nedenler vardır. En önemli neden ise Almanya'da yaşayan İslam toplumunda din dersinin içeriğinin hazırlanması konusunda tek bir muhatabın olmaması gösterilmiştir⁷. Bu sebeple İslami kurum ve cemaatler "Çatı Örgütü" kurmuşlar, bu kurumsallaşmadan sonra da Müslüman cemaatlerin İslam din dersi istekleri konusunda Berlin, Baden-Württemberg, Hessen, Kuzey Ren-Vestfalya, Rheinland-Pfalz, Saarland ve Bremen eyaletlerinde başvurular başlamıştır. 1980 yılından itibaren İslam dini dersi için mücadele veren Berlin İslam Federasyonu 13 Kasım 1998 yılında Berlin Federal İdari Mahkemesi tarafından dini cemaat olarak tanınmış ve 2000 yılından itibaren Berlin'deki okullarda İslam dini dersi verme yetkisini almış bulunmaktadır. Bu tarihten önce Müslüman öğrenciler, özellikle

7 Uzun bir süre boyunca İslami derneklerin dini cemaat olarak kabul edilebilmeleri için hangi şartları yerine getirmeleri gerektiği belirsiz idi. Bu sebeple dini topluluk sayılma ve dini eğitim talep etme hakkını yerine getirebilmek için; derneğin ortak bir dini amacın yerine getirilmesi amacıyla kurulması; ortak dini amaç tarafından belirlenen görevlerin çok yönlü olarak yerine getirilmesi, üyelerinin gerçek kişiler olması, derneğin yapısına uygun bir görev ve inanca sisteminin olması vb. gibi koşulları yerine getirmesi zorunlu kabul edilmiştir (Anger, 2010, s. 48-49). Bununla birlikte, Almanya'da devletin diğer cemaatlerin din eğitim meselelerine karışılmamasına rağmen, özellikle İslam ile ilgili konularda dini eğitimin içeriğine doğrudan müdahale söz konusu. Bununla birlikte aynı zorluk İslami cemaatlerin kabul görmesinde de yaşanmaktadır. Diğer dini cemaatler daha kolay resmi kabul görürken, İslami cemaatler pek çok sorun ve sıkıntı ile karşı karşıya bırakılmaktadır (İnam, 2024).

Türk öğrenciler, Rheinland-Pfalz, Saarland, Schleswig-Holstein, Baden-Württemberg, Hamburg, Aşağı Saksonya, Bremen, Berlin, Hessen ve Kuzey Ren-Vestfalya eyaletlerinde seçmeli “Ana Dilde Eğitim” içerisinde İslam dini dersi almaktaydılar. Türkçe ana dil eğitimi Almanya’da bulunan konsolosluklar üzerinden Türkçe olarak Türkiye’den gelen öğretmenler tarafından verilmekte, Müslüman olup da ana dili Türkçe olmayan Müslüman öğrenciler ise ya etik derslerine ya da eyaletlere göre Katolik veya Protestan din derslerine katılmaktaydılar. Geçmişte yaşanan bu sıkıntılardan sonra, okullarda verilen İslam dini dersi Müslümanlar tarafından önemsenmeye başlamış ve zamanla okullarda verilen İslam din derslerine katılım artmıştır (Kurnaz, 2019, s. 18-20).

Okullardaki İslam dini dersi eğitimleri eyaletlere göre farklılık göstermektedir. Berlin, Baden-Württemberg, Bavyera, Brandenburg, Bremen, Hamburg, Hessen, Mecklenburg-Vorpommern, Aşağı Saksonya, Kuzey Ren-Vestfalya, Rheinland-Pfalz, Saarland, Saksonya, Saksonya-Anhalt, Schleswig-Holstein, Thüringen eyaletlerinde İslam din eğitiminin başlama süreçleri ve işleyiş şekilleri, eyaletlerin sosyolojik/yönetim yapısı, dini eğitime duyulan ihtiyaç/talep, modellerin denenerek uygulanması/sürekli güncellenmesi ve yasal durumların farklılığı gibi nedenlerden dolayı değişiklik göstermektedir. Bu sebeple İslam dini eğitimi ile ilgili Almanya’da ülke geneline yayılan tek ve aynı bir model söz konusu değildir. Fakat günümüzde Almanya’da devlet okullarında İslam dini eğitiminin başlama süreci ve dini eğitime ilişkin şu model ve örneklerin uygulanarak günümüze geldiğinden bahsedilebilir (Mete, 2024; Zengin, 2007, s. 19-21):

Birinci Model: Alman yetkililerin onayı ile okul dışında verilen İslam Din dersleridir. Bu derste İslami organizasyonlar aktiftir. Ders, okul saati dışında hukuki düzenlemelere aykırı olmayan bir içerikle gerçekleştirilir.

İkinci Model: Diplomatik temsilcilerin Müslüman öğrencilere, Ana Dili Tamamlama Dersi çerçevesinde İslami temelde verdiği Din Bilgisi Dersi'dir. Bu ders, Türkiye ya da İslam Devletlerinin öğretmenleri ve kendi programlarıyla uygulanır. Baden Württemberg, Berlin, Bremen, Hamburg, Saarland, Schleswig Holstein eyaletlerinde bu modele göre dersler düzenlenmiştir.

Üçüncü Model: Eyalet eğitim yetkililerinin Türk öğrencilere, Ana Dili Tamamlama Dersi çerçevesinde İslami temelde verdiği Din Bilgisi Dersi'dir. Ders Türkçe, Türk öğretmenler tarafından yine Türk dilini Tamamlama Dersi kapsamında verilmektedir. Bavyera, Hessen, Hamburg, Aşağı Saksonya, Kuzey Ren Vestfalya ve Rheinland-Pfalz'ta dersler eyalet denetiminde verilmektedir.

Dördüncü Model: Müslüman öğrenciler için düzenli dersler çerçevesinde İslami değer tasavvurları temelinde Din Kültürü ya da Ahlak Dersi verilmektedir. Ders Almanca, iki ders saati Almanca programlarla, Alman ya da yabancı öğretmenler tarafından verilir. Kuzey Ren Vestfalya'da uygulanmaktadır.

Beşinci Model: Düzenli dersler kapsamında Türk öğrenciler için Türk tarafının hazırladığı programlarla İslami temelde verilen Din Bilgisi Dersi'dir. Ders, Türk öğretmenler tarafından Türkçe, iki ders saati olarak verilir. Türk hükümetinin bu dersin yürütülmesinde işbirliği gereklidir.

Altıncı Model: Türk öğrencilere Almanca programlarla düzenli dersler kapsamında İslami temelde verilen Din Bilgisi Dersi'dir. Türk ya da yabancı Müslüman öğrencilere yine Türk ya da başka Müslüman öğretmenlerce Almanca, iki ders saati verilir. Bavyera, Hamburg ve Aşağı Saksonya'da uygulanmaktadır.

Yedinci Model: İslami din cemaatleriyle işbirliğinde düzenli ders olarak Müslüman öğrencilere verilen İslam Din Dersi'dir. Din ders saati, Almanca, Alman ya da yabancı Müslüman

öğretmenler tarafından verilir. Bu model mezhebe bağlı din dersi için anayasaya en uygun olanıdır. Bavyera’da ve diğer eyaletlerde deneme aşamasındadır.

Geçmiş zamanlarda uygulanan yukarıdaki modeller günümüzde şu şekilde devam etmektedir (Aydın, 2017; Suiçmez, 2024):

Berlin: İslam Federasyonu tarafından anayasaya uygun olarak ders sunulmaktadır.

Aşağı Saksonya: Dini cemaatlerin ortak bir şekilde temsil edildiği bir danışma kurulu modelinin kontrolünde “inanca dayalı” din dersi verilmektedir.

Kuzey Ren Vestfalya: Dini cemaatlerin ortak bir şekilde temsil edildiği bir komisyonun gözetiminde “inanca dayalı” din dersi verilmektedir.

Hamburg ve Bremen: Bütün din mensuplarından öğrencilerden oluşan karma sınıflarda yine bütün dinlerin anlatıldığı özel bir model uygulanmaktadır. Religionsunterricht für Alle (Rufa) isimli bu model, herkese yönelik din dersi olarak tanınmaktadır.

Hessen: Cemaatlerin kontrolünde, “inanca dayalı” din dersi sunulmaktadır.

Baden Württemberg: Boşnak ve İslam Kültür Merkezleri Birliğinin dâhil olduğu bir devlet vakfı tarafından kontrol edilen “inanca dair” din dersi sunulmaktadır.

Bayern: İslami cemaatleri hiç muhatap alınmadan, tamamen devlet tarafından belirlenen materyal ve öğretmenler ile “İslam Din Bilgisi” modeli uygulanmaktadır.

Rheinland Pfalz: Yerel cami dernekleri ile koordineli bir şekilde, fakat devlet tarafından belirlenen “inanca dair” din dersi verilmektedir.

Schleswig-Holstein: İslami cemaatler hiç muhatap alınmadan, tamamen devlet tarafından belirlenen materyal ve öğretmenler ile “İslam Din Bilgisi” modeli uygulanmaktadır.

Saarland: İslami cemaatleri hiç muhatap alınmadan, tamamen devlet tarafından belirlenen materyal ve öğretmenler ile “İslam Din Bilgisi” modeli uygulanmaktadır.

Okullardaki İslam dini eğitimi modelleri bazı bölgelerde deneme aşamasında iken bazı bölgelerde pilot uygulama, test edilme halindedir. Bu eyaletlerde İslam dini verilmesi sosyal, siyasal durumlara göre değişiklik gösterebilmekte, bu sebeplerle modeller güncellenebilmekte ve her eyalet, farklı İslam dini eğitim modelini⁸ oluşturabilmektedir (Koç & Küçük, 2021, s. 25-26). Bazı özel uygulamalar hariç modellerin, eğitim dilinin Almanca olması, organizasyon ve denetimin (camilerde ve okullarda) devletin kontrolünde olması⁹, talimatların ve müfredatların devlet tarafından oluşturulması/kontrol edilmesi, öğretmenlerin devlet tarafından atanması gibi hususlar¹⁰ ise

8 Almanya'da İslam dini eğitimi ile ilgili uygulanan, güncelleştirilen modellere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Özgür Özdi (2011, s. 47-51), Islamische Theologie und Religionspädagogik in Europa, W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart.

9 Alman İslam Konferansı Ofisi Federal Göç ve Mülteciler Dairesi tarafından hazırlanan Bestandserhebung zur Ausbildung religiöser Personals Islamische Gemeinden (İslami cemaatlerde din görevlilerinin eğitimine ilişkin anket) isimli dosyada, camilerde ve eğitim merkezlerinde imam ve eğitimci olacak kişilerin eğitildiği kurumlara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kurumlar, doğrudan olmasa dahi (bölge ve eyaletlere göre farklılık göstermektedir) dolaylı olarak devlet onayı neticesinde eğitim vermektedir. Bu noktada Almanya'da İslami eğitim ile ilgili faaliyetlerin yine Almanya koordinasyonunda yürütülmesi için çalışmaların yapıldığı, okullarda ve camilerde dini öğreticilerin yetiştirilmesine müdahil olduğunu görülebilmektedir.

10 Almanya'daki İslam ilahiyat fakültelerinin ağırlıklı çalışması İslam din dersi öğretmeni, imam ve ilahiyatçı yetiştirmek üzerine olmuştur. Bu görevin altını çizirken 2012 yılında dönemin eğitim bakanı Annette Schavan, bu ilahiyat fakültelerinin “Kur'an'a tarihsel-eleştirel bir metotla yaklaşma şansının” bulunduğunu ve “dinin aydınlanmaya ihtiyacı olduğunu” açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. “İslam aydınlanma

ortak özelliktir (Uçar & Sarıkaya, 2009, s. 98). Ayrıca, Müslüman eğitime yönelik bu çabaların/girişimlerin yanı sıra, farklı İslami kuruluşlar da kendi ana dillerinde müstakil din eğitimi modellerini uygulamaktadır (Daun & Arjmand, 2005, s. 415).

İlk olarak camilerde başlayan, sonraki süreçte ise İslami yapıların girişimleri ile okullarda kurumsallaşan İslam dini eğitimi talepleri/öğrenci sayıları artmaya başlamış (Koç & Küçük, 2021, s. 28-29) ve bunun için duyulan öğretmen ihtiyacı sebebiyle Almanya’daki bazı üniversitelerde İslam dini ile ilgili bölüm ve programlar açılmıştır. İslam din dersi öğretmenlerinin Alman üniversitelerinde eğitilmesi gerektiği konusundaki politik gelişmeler sebebiyle ilk olarak 2001 yılında Münster Üniversitesi’nde Dini Çalışmalar Merkezi kurulmuştur (Uçar & Sarıkaya, 2009, s. 99). Münster, böyle bir kursu geliştiren ve öğretmenlerin İslam din eğitimi için yeterli kazanmalarına izin veren ilk Alman üniversitesidir (www.euro-islam.info). Sonraki yıllarda da, Erlangen-Nürnberg, Frankfurt/Gießen, Münster, Osnabrück, Tübingen ve daha sonra Berlin ve Paderborn gibi üniversitelerde de merkezler kurulmuştur (Özdil, 2011, s. 196-227; Funke & Halle, 2020, s. 1).

Din eğitimi veren kişilerin profili de zamanla değişmiştir. 1960’lı yıllarda özellikle Batı Avrupa’ya gelen Müslüman göçmenlerin, göç ettikleri bu ülkelerde dini inançlarının öğretimi konusunda yeterli bir alt yapı bulunmazken, göç eden Müslümanların da çok azı, İslam dini hakkında akademik bilgi birikimine sahipti ve çoğu “cami eğitimi” almış ve kendi kendilerini

sürecinden geçmeli”, “İslam zamana uyarlanmalı”, “İslam reforma tabi tutulmalı”, “İslam entegre olmalı”, “İslam Avrupa kanunlarını ve değerlerini kabul etmeli”, “İslam demokrasiye aykırı olmamalı” gibi ifadeler Avrupa’daki ve Almanya’daki tartışmalarda sık sık kullanılmaktadır (İnam, 2023, s. 24-26). Dolayısıyla, devletin doğrudan bir müdahalesinden hatta Alman İslam’ı, Avrupa İslam’ı vb. gibi isimlendirilen bir şekillendirme sürecinden/projeden bahsedecek kadar ön yargılı, diğer dinlere sağlanan haklarla eşit ilerlemeyen bir kontrolden söz edilebilir.

dini konularda yetiştirmiş kişilerdi (Bahçekapılı, 2011, s. 22). Fakat günümüzde pedagojik alt yapısı da olan eğitimciler camilerde ve okullarda çocuklara, yetişkinlere din eğitiminin yanı sıra sosyal faaliyetlerle İslami yaşam ve Müslüman kimliğinin inşası noktasında da çaba göstermektedirler.

Camilerde ve uzun uğraşlarla okullarda başlayan din eğitiminin gelişim göstermesine ve din öğreticilerinin uzmanlaşmasına rağmen, halen Almanya'da İslam dini eğitiminin okullarda istenmemesi gibi durumlar, öğretmen yetersizliği (Uçar, 2023), dersin varlığının tartışılması, hangi İslam'ın verilmesi¹¹ gerektiği (Yazgan, 2022, s. 108), ders öğretmenlerine kimin karar vereceği¹², kriterlerin ne olacağı, ders kaynaklarının yetersiz/eksik/sorunlu olabilmesi, ders içeriklerinin yapısı ve değişkenliği, İslam din dersinin hangi dilde verileceği, öğretmenlerin yetiştirilmesi veya geldikleri ülkelerden temin edilmesi, camilerin rolü gibi tartışmalar/problemler devam etmektedir. Dini eğitim yaygınlaştıkça da sorunlara yönelik farkındalıklar, çözümler getirilmeye çalışılmaktadır.

Bu bağlamda, özetle, Müslümanların Almanya'da kalıcı olarak yerleşmeye başlaması ve çocuklarının geleceği ile İslami kimlik kaygılarının giderek artması, onları, özellikle de, ikinci nesil Müslüman göçmenleri dini eğitim konusunda harekete geçirmiştir. Üçüncü neslin doğumuyla birlikte, birçokları için çocuklarının eğitimi ve öğretimi meselesi önemli bir ilgi görmüştür. Bu nedenle, 1970'lerden bu yana camiler açılmış, burada çocuklar ve yetişkinler Kuran dersleri almış; bazı eyalet okullarında İslam dini eğitimi başlamış, enstitüler, akademiler

11 İslam dersinin, özellikle bazı politikacılar tarafından desteklenmesinin sebebinin, bu dersin Türk ve Arap etkilerinden büyük ölçüde ayrışan bir "Alman İslam'ının" kurulmasına önemli bir katkı sağlayabileceğine yönelik iddialar da bulunmaktadır.

12 Alman anayasasında din ve devlet işlerinin ayrıldığı, siyasi otoritenin dini eğitim verme konusunda yetkiye sahip cemaatlere müdahale edemeyeceği yer almaktadır.

ve Berlin ve Münih'te iki devlet tarafından tanınan veya onaylanan özel okullar kurulmuştur (Özdil, 2011, s. 46). Almanya'da yaşayan yaklaşık 4 ila 5 milyon Müslüman göz önünde bulundurulduğunda, bunların yaklaşık yarısının Alman vatandaşlığına sahip olduğu dikkate alındığında, İslam teolojisi ve din eğitimi alanında kürsü ve fakültelerin kurulması, Almanya'daki Müslümanların toplumsal ve yapısal eşitlikleri ile ilgili olarak önemli ve aynı zamanda tarihi bir adım olarak görülebilir. Bu, Müslümanların dinleri ve yaşam gerçeklikleri hakkında diğer dini topluluklar gibi rasyonel bir şekilde düşünmeleri ve bunları kendi teolojileri ve din eğitimleriyle eleştirel bir şekilde ele almaları isteği ve ihtiyacı dikkate alınarak yapılmaya çalışılmalıdır (Takım, 2016, s. 14).

2. Araştırma: Avrupa'daki İslam Dini Öğreticilerinin İslamofobik Tecrübeleri: Almanya Örneği

2.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

İrkçılık, ön yargı, nefret söylemi, ayrımcılık ve dışlama gibi eylemlerle belirgin olan ve küresel bir sorun haline gelen İslam karşıtlığı, sosyal, kültürel ve siyasal olmak üzere pek çok alanda görünür olmaktadır. Özellikle İslamofobinin bu görünürlükleri Batı ülkelerinde olağan hale gelmiştir.

Bu sebeple, Batı ülkelerinde, İslami bilgilerin doğru aktarımı ve bilinirliği entegrasyon sürecinde ayrı bir öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Batı ülkelerindeki dini eğitim faaliyetleri aynı zamanda İslam'ın tanıtılmasına, Müslümanların temel dini gereksinimlerini yerine getirmesine, dini öğretimde bulunan öğretmenlerin/imamların İslami bilgileri aktaran kişiler olarak temsil etme ve birleştirici işlev göstermesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Avrupa'daki din öğreticilerinin bu işlevini merkeze alarak, İslam din öğreticilerinin din eğitimi/İslam karşıtlığı ile ilgili tecrübelerine odaklanılmaktadır.

Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmenlerin maruz kaldıkları İslamofobik tutum ve eylemlere ilişkin pek çok çalışma olsa da, dini eğitim verebilme hak ve özgürlükleri çerçevesinde, din öğreticilerinin karşılaştıkları ayrımcılık, dışlama ve nefret söylemi gibi meseleleri sorgulayan çalışmaların yokluğu dikkat çekicidir. Dolayısıyla konuyla ilgili tarihsel sürecin kendisine sunduğu perspektifle, bu çalışmada İslamofobi'ye din eğitimi meselesi üzerinden yaklaşılmaktadır.

Çalışmada din eğitimine bakış açısının belirlenmesi, İslami referanslı kişilerin din eğitim sürecinde yaşadıkları sorunların,

dini bilgi aktarımında karşılaşılan problemlerin ve Müslüman göçmenlerin din eğitim/öğretim sürecinde maruz kaldıkları İslamofobik tutumların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Avrupa’da oldukça fazla Müslüman nüfusa ve İslami eğitim verme konusunda uzun bir deneyime sahip Almanya’da, İslami eğitimin ve din öğreticilerinin konumlandırılma biçimleri, karşılaştıkları İslamofobik tutumlar tespit edilip, tartışılacaktır.

Dolayısıyla, Almanya’da dini eğitim almanın temel hak ve özgürlük olmasına rağmen, İslami eğitimin varlığını/gerekliliğinin/durumunun bir sorun olarak tartışılan bir mesele olmaya devam etmesi; İslami eğitim alma, talep etme süreçlerinde yaşanan problemlerin artması; İslami eğitim alan kişilerin toplumsal düzene/Alman yasasına tehdit oluşturan bir unsur olduklarına ilişkin veya din eğitiminin kontrolü ile ilgili Almanya basınında¹³ içeriklerin yaygınlaşmaya başlaması; İslam dini öğretim metotlarının, öğretmenlerin, öğrencilerin sürekli kontrol edilmesi, incelenmesi, ön yargı ile eleştirilmesi; İslami öğretimin bir tehdit unsuru/demokrasiye ve entegrasyona engel olarak görülmesi gibi hususlar göz önüne alındığında, Avrupa’da/Almanya’da din eğitimi ve din öğreticilerinin İslamofobik tecrübeleri gibi konuların bu araştırma ile tartışmaya açılması ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca dini eğitim ile ilgili bahsi geçen tüm bu sorunların çok yönlü hale gelmesi (özellikle 7 Ekim 2023 olayları gibi her türlü siyasal vb. durumlarda), yaygınlaşarak devam eden tehditkâr uygulamaların/po-

13 İslami eğitimi tartışmaya açan, bu eğitimi alan kişiler ile ilgili ayrımcı/ötekileştirici bir dil kullanan medya içerikleri ile ilgili bazı güncel örnekler için bkz: “37,3 Prozent aller angehenden islamischen Religionslehrer sehen Juden als ihre Feinde”, www.ruhrbarone.de; “Eltern und Lehrer fordern sofortigen Stopp der umstrittenen IRU-Studie in NRW” www.islamiq.de; “Der aufgegebenene Kampf um junge Muslime”, www.welt.de; “Lehrerverband will Islamunterricht unter staatlicher Aufsicht einführen”, www.welt.de; “Almanya’da Bitmeyen Bir Tartışma: İslam Din Dersi”, <https://gocvakfi.org/>.

litikaların din öğreticilerinin kendi gözlemleri/tecrübeleri ışığında yansıtılması da çalışmanın bir diğer özgünlüğüne işaret etmektedir.

İslam karşıtlığı ile ilgili mücadelede öncelikli olarak İslam'ın anlatılabilmesi, İslam karşıtlığına ilişkin farkındalık oluşturabilme gibi hususlarda İslami eğitime ve uzman kişilere önemli bir görev düşmektedir. Bu perspektifle, din öğreticilerinin yaşamış oldukları tecrübeler, problemler ve gözlemler aynı zamanda İslamofobi ile mücadeleye de önemli bir işık tutacaktır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi: Anlatı Araştırması

Çalışma temelde Almanya'daki İslam dini öğreticilerinin İslamofobik tecrübelerini konu edinmektedir. Bu kapsamda İslam din öğreticilerinin nasıl tanımlandıklarını, konumlandırıldıklarını, maruz kaldıkları İslamofobik tutum ve eylemleri, yaşanan bu durumu nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada bireylerin deneyimlerini nasıl yorumladıklarına, gelişmelere nasıl yaklaşım sergilediklerine ve onlara/olaylara nasıl bir anlam yüklediklerine odaklanan nitel araştırma metodolojisi tercih edilecektir. Nitel araştırma ile bireylerin kullandıkları kavramlar/anlamlar değerlendirilir ve bu anlatımların onlar için hangi anlamı ifade ettiği belirlenmeye çalışılır. Bu sebeple nitel araştırma daha çok bir olguya ve bu olgunun anlamına odaklanır.

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından ise doğrudan örneklem grubunun görüşlerine, deneyimlerine ve algılarına odaklanabilmek amacıyla anlatı araştırması kullanılacaktır. Anlatı, hikâye gibi unsurlar olayları, olguları nasıl anladığımız, algıladığımız, tanımladığımız ve yorumladığımız ile ilgili bir meseledir. Bununla birlikte anlama ve anlamlandırma sürecidir. Bir nitel araştırma için çok önemli olan hikâyeler/anlatılar birinci ağızdan anlatılan deneyimlere dayanır. Birinci

şahıs tarafından elde edilen deneyimler bu yaklaşımın temelini oluşturur. “Anlatılar” olarak da adlandırılan hikâyeler, nitel araştırmada popüler bir veri kaynağıdır. Bu tür araştırmalar da biyografi, yaşam tarihi, sözlü tarih ve otobiyografi; görüşme, günlük, mektuplar gibi materyaller ile elde edilip, araştırmacının amaçladığı anlama göre ardışık olarak düzenlenerek analiz edilebilir (Büyüköztürk vd., 2020, s. 24, 283-284; Merriam, 2009, s. 32). Bu anlatılar aynı zamanda, araştırmacının ve katılımcının olaylarla ilgili zengin bir bakış açısı kazanmasına katkı sağlar. Anlatı araştırma tasarımlarında araştırmacılar, bireylerin yaşamlarını tanımlar, insanların yaşamları hakkında hikâyeler toplar, anlatır ve bireysel deneyimlerin anlatılarını yazarlar (Creswell, 2012, s. 501-502). Elliott’a göre de (2005) anlatı araştırmasında, araştırmacı tüm insanların anlatacak hikâyeleri olduğunu kabul ederek, ortaya çıkacak hikâyelere odaklanır. Anlatı araştırmasında bireyi dikkate alırken öğretici olan bir diğer husus, birinci derece ya da ikinci derece anlatıların araştırmacının odağı olup olmadığını dikkate almaktır. Birinci derece anlatılar, bireylerin kendi deneyimlerini ve hikâyelerini doğrudan kendi perspektiflerinden anlattıkları anlatılardır. Bu tür anlatılarda, hikâye anlatıcısı doğrudan kendi yaşadıklarını, düşüncelerini ve duygularını ifade eder. Örneğin, bir kişinin kendi hayat hikâyesini veya kişisel deneyimlerini anlatması birinci derece anlatı olarak kabul edilir. İkinci Derece Anlatılar (Second-Order Narratives) ise bir araştırmacının veya başka bir kişinin birinci derece anlatıları analiz edip yorumladığı ve yeniden yapılandığı anlatılardır. Bu anlatılarda, araştırmacı birinci derece anlatılardan elde ettiği bilgileri kullanarak daha geniş bir bağlamda analiz yapar ve yorumlar. Örneğin, bir araştırmacının katılımcılardan topladığı yaşam hikâyelerini inceleyip bu hikâyelerden elde ettiği temaları, kalıpları ve toplumsal bağlamları açıklayan bir makale yazması ikinci derece anlatı olarak kabul edilir. Bu özelliğiyle anlatı araştırmaları, yazar ile katılımcılar/görüşmeciler arasındaki bir işbirliği sonucu yeni bir anlatı/hikâye ortaya çıkarır.

Kişilerin hikâyelerini toplayarak veri toplamaya, bireysel deneyimleri bildirmeye ve bu deneyimlerin anlamını sıralamaya odaklanan anlatı araştırmaları (Creswell, 2007, s. 54), şu aşamalara/prosedürlere dayanarak hazırlanır (Creswell, 2007, s. 55-56):

- Araştırma konusunun ve sorusunun anlatı araştırmasına uygun olup olmadığı belirlenir. Özellikle araştırma konusu/soruları az sayıda bireyin yaşamını veya bir konuya yaklaşımını, deneyimini ayrıntılı bir şekilde tespit edecek nitelikte olmalıdır.
- Bireylerle görüşme yapılır, zaman geçirilir ve anlatıları not edilip, kayıt altına alınır.
- Anlatılarla araştırma konusu arasındaki bağlam kurulur.
- Katılımcıların hikâyeleri analiz edilir ve sonra mantıklı bir çerçeve oluşturulur. Yeniden hikâyeleştirme, hikâyeleri genel bir çerçeve türüne göre yeniden düzenleme sürecidir. Bu çerçeve, hikâyeleri toplamak, hikâyenin temel unsurları ile analiz etmek ve ardından hikâyeleri bir sıraya yerleştirmek için yeniden yazmaktan oluşabilir.

Dolayısıyla anlatı araştırmasında bir veya daha fazla bireyin hikâyeleri/deneyimleri belirlenir, sonra veri toplanır ve yeniden hikâyeleştirme yapıldıktan sonra raporlaştırılır. Bu çalışmada anlatı araştırmasının uygulanması da yukarıdaki süreçte belirtildiği gibi, Creswell'in "Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches" isimli eserdeki aşamalara ve örneklerle göre hazırlanmıştır.

Bu bağlamda, çalışmanın konusu gereği, araştırma metodolojisine uygun veri toplama teknikleri ile din öğreticilerinin, meslekleri/statüleri gereği nasıl bir algı ile tanımlandıklarını; Almanya'da nasıl dini, kültürel ve sosyal hayat kurduklarını;

bu süreci nasıl tasvir ettiklerini; kendilerini, inançlarını anlamlandırma sürecinde ne gibi ön yargı/ayırıcılık ve dışlama gibi problemlere maruz kaldıklarını ve genel olarak İslamofobik tutum ve eylemlere ilişkin tecrübelerini, yine bireylerin kendi anlatıları üzerinden ele almak için nitel araştırma yöntemlerinden anlatı araştırması tercih edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

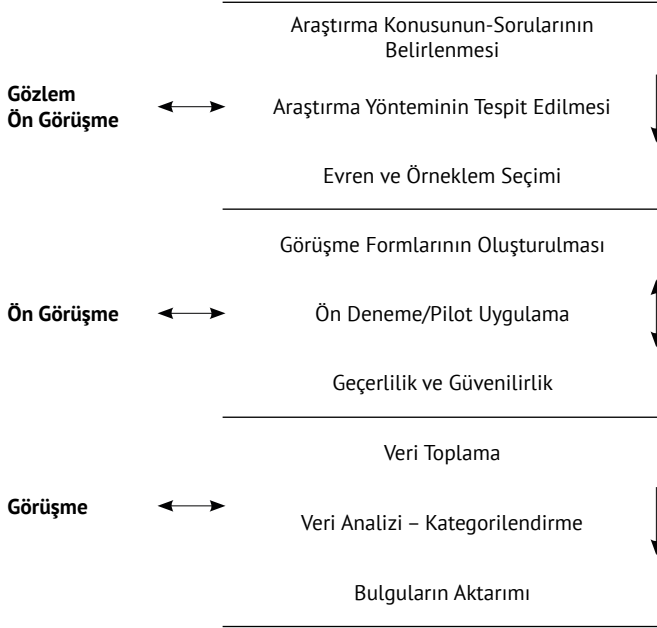
Avrupa’daki İslam din öğreticilerinin İslam karşıtlığı ile ilgili gözlemlerini, deneyimlerini ölçebilmek için Avrupa’ya yönelik Müslüman ülkelerden gerçekleşen göç hareketlerinin sosyolojik/siyasal/ekonomik sonuçların/yansımalarına, İslam karşıtlığının mevcut durumuna odaklanmak gerekmektedir. Bununla birlikte, gerçekleşen göç hareketi sonucu ortaya çıkan dini eğitim ihtiyacının geçirmiş olduğu safhalar, yasal süreçler ve bugünkü duruma değinmek de çalışmanın arka planını yansıtması açısından önemlidir.

Araştırma, Müslüman nüfusunun oldukça fazla olması ve Müslümanların uzun yıllar geçmişinin olması ve İslami eğitim kurumlarının belirli bir tecrübeye sahip olması gibi nedenlerden dolayı Almanya örneğinde yapılmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle Avrupa’ya doğru gerçekleşen göç hareketleri neticesinde ortaya çıkan problemlere değinilmiştir. Bu problemlerle birlikte bir ihtiyaç haline gelen dini eğitim meselesi ile ilgili tarihsel sürece ve beraberinde de Almanya’daki din eğitimi ile ilgili tarihsel/yasal süreçlere yer verilmiştir.

Söz konusu çalışmada, İslam karşıtlığına din eğitimi temeline, okullarda/camilerde/kurumlarda İslami eğitim veren din öğreticileri perspektifinde yaklaşılması yeterli görülmüştür. Bu bağlamda, İslam karşıtlığı ile ilgili derin tarihsel arka plana ve İslamofobinin görünür olmasına yol açan medyatik/siyasal meselelere bu çalışma da yer verilmemiştir.

2.4. Araştırmanın Tasarımı

Araştırma aşağıdaki aşamalar/iş paketleri doğrultusunda hazırlanmıştır:

Çalışmanın konusunun belirlenmesi ile birlikte araştırmanın odak noktalarını ortaya çıkarabilecek araştırma problemleri tespit edilmiştir. Araştırma sorularına cevap bulabilecek yöntemin belirlenmesinin ardından evren ve örneklem seçimi tamamlanmıştır. Oluşturulan taslak görüşme formu ile ilgili pilot uygulama yapılmış ve görüşme formunun son hali hazırlanmıştır. Geçerlilik-güvenilirlik denemesinden sonra, veri toplama işlemi gerçekleştirilmiş ve analiz edilen veriler temalandırılarak/kategorilendirilerek aktarılmıştır.

Araştırmanın tasarlanma sürecinin; konuyu netleştirme, konunun teorik çerçevesini oluşturma, yöntemi belirleme, örneklem grubunu belirleme, görüşme sorularını hazırlama, verileri toplama ve analiz etme aşamalarında, Almanya’daki din eğitimi ile ilgili literatür taraması ile elde edilen veriler ve uzman akademisyenlerle yapılan ön görüşmeler, din eğitimi veren kurumlarda (okul-cami) yapılan gözlemler, din eğitimi veren öğretmenlerle ve eğitimin verildiği kurumların yöneticileri ile sürekli yapılan odak görüşmeler destekleyici ve belirleyici bir etki oluşturmuştur.

2.4.1. Araştırma Soruları

Din eğitimi ve İslam karşıtlığı ilişkisini irdeleyebilmek amacıyla, din öğrencilerinin İslamofobik tecrübeleri Almanya örneğinde incelenecektir. Bu bağlamda, araştırmanın temel soruları şu şekildedir:

A.S.1: Siyasal, sosyal ve ekonomik hayatta İslam karşıtlığının artış gösterdiği Almanya’da İslam dini eğitimine bakış açısı nasıl?

A.S.2: Almanya’daki İslam din öğrencileri İslamofobik tutum ve davranışlarla karşılaşılıyor mu?

Araştırma sorularına yanıt bulabilmek amacıyla oluşturulan detay alt sorular ise şu şekildedir:

- Almanya’da İslam’a ve Müslümanlara yaklaşım nasıl?
- Farklı ülkelerde İslam/Müslümanlar ile ilgili ilişkilendirilen olayların gerçekleşmesi Almanya’daki Müslümanlara bakış açısını nasıl ve ne düzeyde etkiliyor?
- İslami kelime ve kavramlar hangi anlatımlarla/anlamlarla tanımlanıyor/çerçeveseleniyor ve kavramlar ile ilgili genel bilgi düzeyi nedir?
- Almanya’da İslami eğitim siyasal/sosyal ve teolojik

olarak nasıl karşılanıyor?

- İslami bilgi aktarımında karşılaşılan temel sorunlar nelerdir?
- Din öğreticileri sosyal, siyasal, ekonomik ve dini açıdan herhangi bir ayrımcı, ötekileştirici, dışlayıcı tutum ve davranışlarla karşılaşılıyor mu?
- Din öğreticileri İslam ve Müslümanlarla ile ilişkilendirilen negatif durum ve olaylarda nasıl bir tutuma sahip oluyor?

Araştırma soruları bilimsel çalışmaların yol haritasını oluşturur. Bununla birlikte özellikle nitel araştırmalarda, araştırma sahasında yapılan görüşmeler ve elde edilen dönütlerle sorular revize edilir ve yeni, alt araştırma soruları hazırlanır. Çalışmanın temel ve alt araştırma soruları da deneyimlerini/hikâyelerini anlatan kişilerle yapılan görüşmelere göre son halini almıştır.

2.4.2. Veri Toplama Tekniği

Veri toplama süreci, araştırma konusuna yönelik hazırlanan sorulara/problemlere cevap arayan, bilgileri/deneyimleri toplamayı amaçlayan faaliyetler sürecini ifade eder. Özellikle araştırmalarda, veri toplama sürecinde gözlem, mülakat ve doküman, görsel-işitsel materyal incelemeler kullanılmaktadır. Nitel araştırmalarda da bu veri toplama tekniklerinden biri kullanılırken, bazı çalışmalarda birden fazla teknik de (gözlem tekniğinde, katılımcı ve katılımcı olmayan gözlem veya hem görüşme hem gözlem gibi) kullanılabilir. Bu çalışma da ise, gözlem ve mülakat (görüşme) tekniği birlikte kullanılmıştır.

Gözlem, araştırmacının nesnelere, olayları belirli bir sistematik ölçüde betimlemesini ifade eder. İletişim araştırmalarında da bireylerin nasıl etkileşim kurdukları, olaylar ile ilgili tanıklıkları gibi konularda gözlem ile veri toplanabilir. Bu bağlamda din öğretimi yapılan okullarda, camilerde ve diğer

kurumlarda mekân incelemeleri yapılmış, din dersi eğitimlerine katılım gösterilmeye çalışılmış, din öğretmenlerine yönelik yapılan çalıştaylara/hizmet içi eğitimlere iştirak edilmiş ve araştırmancının ana hatları, görüşme süreçleri belirginleştirilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan gözlem süreci¹⁴ çalışmanın saha araştırması boyunca devam etmiştir.

Görüşme tekniği ise araştırma konusu doğrultusunda seçilen örneklem grubu ile yapılan soru sorma ve yanıt alma etkileşimine dayalıdır. Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılır. Görüşme yapılırken araştırmacı, soruya soran kişi olarak görüşmeci olurken, soru sorulan, bilgisine/hikâyesine başvuru alan kişi ise katılımcı olarak nitelendirilmektedir. Temel amaç ise bireylerin deneyimlerini, hikâyelerini ve bu aktarılan hususları nasıl algıladıklarını/anlamlandırdıklarını belirleyebilmektir. Soru sorma, yanıt alma ve kayıt altına alma esasına dayalı olan görüşme/mülakat tekniği yüz yüze veya teknik iletişim araçları ile yapılabilmektedir (Creswell, 2007, s. 132-136).

Bu doğrultuda çalışma da bireylerin konu ile ilgili düşüncelerini ve anlamlandırmalarını ölçebilmek amacıyla görüşme tekniği kullanılmıştır. Yüz yüze, çevrim içi görüşme teknikleri birlikte kullanılarak din öğretmenlerinin konuya ilişkin hikâyeleri/yaklaşımları tespit edilmiştir.

Bu çalışmada araştırma amaçlı, bireysel mülakat uygulaması gerçekleştirilmiştir. Mülakat ise din öğretimi konusunda öncü/tecrübeli uzman kişilerle yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği ile yapılmıştır.

14 Almanya’da İslam din öğretmenlerinin faaliyetlerini gözlemleyebilmek amacıyla, eğitim etkinliklerine ve faaliyetlerine katılım gösterilmiştir. Özellikle yakın zamanda yaşanan (7 Ekim 2023 Filistin-İsrail vb.) politik ve sosyal olayların yansımalarını deneyimleyebilmek adına, bu olayların nasıl bir etki bıraktığını, din öğretmenlerinin davranışlarını nasıl etkilediğini gözlemlemek için dini öğretimde bulunan kurumlar ziyaret edilmiştir, eğitim veren kişilerle ve politik aktörlerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yarı-yapılandırılmış görüşme de, araştırmacıya rehber olabilecek soruların yer aldığı görüşme formları hazırlanır. Bu görüşme formu ile birlikte, bilgi toplama amacıyla ek sorular da sorularak görüşme başlıkları genişletilebilir. Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırma sorularının derinlemesine incelenmesine, katılımcıların da sürece dâhil olmasına imkân vermesi bakımından tercih edilmiştir (Merriam, 2009, s. 89-90; Büyü-köztürk vd., 2020, s. 159).

Çalışmada katılımcıların konu hakkındaki gözlemlerini/deneyimlerini, düşünce ve tutumlarını ifade eden kişisel tecrübelerini/anlatılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorulara öncelik verilmiştir. Soru formunda kısa bir araştırma tanıtımı yapılmış, etik hususlara ilişkin bilgilendirme metnine yer verilmiş ardından demografik sorulara ve temel araştırma sorularına yer verilmiştir.

Görüşme formu hazırlanırken, görüşmecilerin kişisel gözlem ve tecrübelerini deneyimlemek için temel sorulara, sonrasında ise alt araştırma sorularına yer verilmiştir. Görüşme formu, uzman kişilerin fikirleri doğrultusunda revize edilmiş, pilot uygulamalar yapılmıştır. Ön uygulamalar neticesinde, soruların araştırma konusuna uygun ve anlaşılır olmasına, tekrar içermemesine dikkat edilmiştir. Görüşmecilerin Almanya'da yaşamaları sebebiyle ve soruların ortak/bilgin kavramlardan oluşmasına katkı sağlamak adına, görüşme formları Türkçe, İngilizce ve Almanca hazırlanmış, görüşmecinin istediği dilde sorular yönlendirilmiştir. Yabancı dildeki cevaplar Türkçe'ye çevrilerek çalışmaya aktarılmıştır.

Ayrıca araştırma sorularının tarafsız olmasına, konuyu aydınlatıcı özelliklerinin bulunmasına dikkat edilmiştir. Açık uçlu soruların yanı sıra, görüşme sırasında sorulan ek, konuyu açıklayıcı detay/sondaj sorular ile konuya ilişkin görüşmecilerin deneyimlerine/hikâyelerine ilişkin detay bilgiler temin edilmiştir.

2.4.3. Araştırma Sahası ve Araştırma Grubu

Bir araştırma için evren, soruları cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin elde edildiği, araştırma kapsamındaki olguların, nesnelerin ve bireylerin tamamının oluşturduğu alanı, genelleştirildiği yapıyı, büyük grubu ifade eder. Ayrıca araştırmada toplanacak verilerin analizi ile elde edilecek sonuçların yorumlanacağı grup olarak tanımlanabilir. Fakat nitel araştırmalarda, sosyal olayların doğası gereği, her zaman evreni temsil edebilecek düzeyde örneklem belirlemek mümkün olmayacağı için, nitel araştırma bulgularının genellemesi güçtür (Büyüköztürk vd., 2020, s. 82, 263-264). Dolayısıyla bu çalışmanın araştırma sahasını Almanya’daki okullarda öğretmen, camilerde imam olarak ve din öğretimi ile ilgili faaliyetlerde bulunan kurumlarda uzman kişi olarak görev yapan İslam dini öğreticileri oluşturmaktadır.

Araştırmanın, sonuçları istatistiksel olarak genelleme amacı taşınamaması, temsil gücünden çok araştırma konusunun önemli olması ve araştırmacının çalışmanın amaçları çerçevesinde örneklemi belirlemesine imkân tanınması gibi sebeplerden dolayı, çalışmada olasılıksız örnekleme yöntemi ve bu yöntem içerisinde de amaca yönelik/amaçlı örnekleme tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme araştırmacının bireyleri ve mekânları çalışmanın amaçları çerçevesinde belirli kriterlere göre seçmesi anlamına gelir. Ayrıca amaçlı örnekleme, araştırmacının derinlemesine inceleme için örnek olay türleri belirlemek istediğinde kullanılır. Bu sebeple genelleme yapılamayacağı aşikârdır (Neuman, 2006, s. 320-324). Ancak amaçlı örnekleme seçimi de belirli stratejilere dayanır. Bu çalışmada örnekleme seçimi sürecinde tipik durum ve kartopu örnekleme türleri tercih edilmiştir. Tipik durum örnekleme, araştırma problemleri ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıda durumdan tipik olan temsil edici bir durumun belirlenerek bu örnek üzerinden bilgi toplamayı ifade eder. Kartopu yöntemi ise seçilen bu tipik

durumdaki kişilerin önerilerini/bağlantılarını/bilgilerini alıp uygun kişi ya da kişilere ulaşarak örneklemin genişletildiği bir sistemdir (Büyükoztürk vd., 2020, s. 94; Neuman, 2006, s. 324-325).

Araştırmada da Almanya'daki İslam din öğreticilerinin din eğitimi ile ilgili tecrübelerine odaklanıldığı için; din eğitimi alanında eğitim¹⁵ almış olması, resmi kurumlarda aktif görev yapıyor olması, yetişkin/çocuk eğitiminde yer alması ve belirli bir tecrübeye (en az iki yıl ve üzeri) sahip olması gibi temel kıstaslar belirleyici olmuştur. Bu temel kriterleri sağlayabilecek çok sayıda öğretmen/imam olmasına rağmen, Almanya'da İslam din eğitiminin yakın zamanda medyatik ve siyasal alanda tartışılan bir mesele olmasından dolayı, özellikle eğitim/aktif görev yapma/deneyim gibi temel kriterlerin yanı sıra görüşmeye gönüllü katılım sağlanması talep edilmiştir.

Bununla birlikte araştırma grubunda temel kıstasların yanı sıra; Almanya'da doğup büyüyen ve Almanya'da İslami eğitim alanında lisans ve/veya lisansüstü eğitim alan, Almanya'da yaşayan ama farklı ülkede İslami eğitim alıp Almanya'ya tekrar gelip çalışan, Türkiye'den Almanya'ya görevlendirme ile gelen veya dışarıdan gözlem yapma imkânı olan öğretmenlerin ve imamların olmasına dikkat edilmiştir. Yine, din öğretimi alanında faaliyet gösteren (imam/öğretmen yetiştirme ve eğitimcilerin eğitimi gibi programlar yapan) kurumlardan ve İslam din eğitimi için ders materyali hazırlayan, müfredat oluşturan veya İslami eğitim ile ilgili eyaletlerin resmi kurumlarında temsilci/üye olarak görev yapan kişiler de görüşmeye dâhil edilmiştir. Bu kişiler arasında, Almanya'daki İslam dini eğitiminin tarihçesini, yasal süreçlerini, bu süreçlerde karşılaşılan zorlukları bilen

15 Almanya'da çalışan din görevlilerinin tahsil ve eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu, bu kişilerin üniversite eğitimi yanı sıra, özel dini eğitimlerle de kendilerini geliştirdikleri ifade edilmektedir (Halm, Sauer, Schmidt, & Sticks, 2012, s. 3-5).

ve resmi makamlar ile sürekli iletişim halinde olan yetkililerin olmasına da dikkat edilmiştir. Ayrıca, sonradan İslamiyet’i kabul ederek Almanya’da din görevlisi olarak faaliyet gösteren kişilerin Almanya’daki İslami eğitime bakış açısının belirlenmesinin de araştırmaya zenginlik katacağı düşünülmüştür.

Araştırmada temsil edici özelliklere sahip kişilerin olmasına dikkat edilmiş ve kartopu stratejisi sayesinde de seçilen bu tipik durumdaki kişilerin önerileri doğrultusunda farklı kişilere ulaşılmıştır. Araştırma grubunun, araştırma sorularına yanıt verebilecek ve genel/özel problemleri tespit ve temsil edebilecek, kıyaslama/karşılaştırma yapabilecek özelliklerinin olmasına ayrıca dikkat edilse de, Almanya’daki İslam din eğitimi meselesinin eyaletlere göre farklılık göstermesinden dolayı ve yine eyaletlerin sosyolojik/siyasal yapılarının homojen olmadığı ve elde edilecek bulguların bu perspektifte değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Araştırma grubunun, bahsedildiği üzere, araştırma konusu ve amacı doğrultusunda belirlenmesi, araştırmanın temel problemini keşfetmeye imkân tanıyacaktı. Bu sebeple örneklem seçiminde ayrı bir özen gösterilmiştir.

Bu bağlamda araştırmada 33 katılımcıyla¹⁶ 1 Mayıs-20 Haziran 2024 tarihleri arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları aktarılırken görüşmecilerin gerçek ad ve soyadlarına yer verilmemiş, müstear isimler kullanılmıştır. Din

16 Creswell, çeşitli kaynaklara atıf yaparak; anlatı araştırmasında bir veya iki bireyle yapılan birçok çalışma bulunduğunu, fenomenolojik çalışmalarda katılımcı sayısının 1’den 325’e kadar değişebileceğini, yine bazı kaynakların 3 ila 10 kişiyi ile çalışılmasını önerdiğini ancak daha geniş bir katılımcı havuzunun kolektif bir yaklaşım geliştirmek için kullanılabilirliğini belirtmiştir (Creswell, 2007, s. 126-128). Anlatı araştırmalarının bir veya daha fazla kişiyle de yapılarak ortak bir anlamın inşa edildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Creswell, 2007, s. 55, 119-122). Bu doğrultuda Almanya’daki din öğrencilerinin İslamofobik tecrübelerini belirleyebilmek adına ortak bir anlatının sorgulanabilmesini sağlamak için 33 katılımcı ile yeterli görülmüştür.

öğreticilerinin genel özellikleri başlıklı kısımda belirtildiği üzere, örneklem grubunun din öğretiminin birçok alanında faaliyet gösteren, farklı eğitim düzeylerine ve tecrübe geçmişine sahip kişilerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Soru formlarından elde edilen veriler, görüşmecilerin özelliklerinin değerlendirildiği bir ana başlık, beş ana tema ve 12 alt kategori şeklinde çerçevelenmiş ve yorumlanarak bulgular kısmı hazırlanmıştır.

2.4.4. Araştırmanın Veri Analizi

Araştırma verilerini toplayabilmek adına örneklem grubunun sahip olması gereken özellikler gözlem ve ön görüşmelerle belirlenmiştir. Tespit edilen örneklem grubu ile ilgili çalışma takvimi doğrultusunda bir görüşme programı hazırlanmıştır. Bu program çerçevesinde, görüşülecek kişilere, araştırmanın konusu, önemi ve amacı anlatılmış, çalışmanın ana hatları hakkında kısa bilgi verilmiş ve görüşme sonucu elde edilecek bilgilerin bilimsel amaçlarla nasıl ve ne şekilde kullanılacağına ilişkin açıklama yapılmıştır. Görüşmelerin ortalama 30-60 dakika arasında sürebileceğine ilişkin de ön bilgilendirme yapılmıştır.

Creswell'e göre (2007, s. 256) anlatı araştırmalarında veriler analiz edilirken öncelikle elde edilen veriler bir dosya düzeni ile arşivlenir. Sonrasında metinler kontrol edilir ve ilk kodlar oluşturulur. Kodlamanın ardından hikâyelerin kronolojisi hazırlandıktan sonra görüşme neticesinde belirlenen anlam ve duygular tanımlanır/betimlenir. Bağlamsal anlatım ve metinlerle desteklenen görüşme verileriyle birlikte hikâyelerdeki genel anlam ortaya çıkartılır.

Çalışmada da görüşme formu aracılığı ile elde edilen veriler bilgisayara işlenmiştir. Bilgisayara yüklenen veriler, araştırma sorularına göre yerleştirilmiş, kodlama oluşturulmuştur. Metinlerde yer alan üst ve alt konuları ön plana çıkarmak için metinler anlamlı bölümlere ayrılmış ve kodlanan bu metinler araştırma soruları da göz önüne alınarak belirli başlıklar

altında sınıflandırılmıştır. Katılımcılara ait bilgilerin gizliliğinin sağlanması adına, katılımcıların, kurumların/temsilcilerinin isimlerine yer verilmeden, müstear isimlerle düşünceleri belirli kronolojik düzene göre bağlamsal bilgi ve anlamlarla ilişkilendirilerek elde edilen verilerdeki genel anlam keşfedilmeye çalışılmıştır. Cevaplanmayan veya çalışmanın amacından ve konusundan uzak bağlamlara vurgu yapan katılımcı görüşlerine ise yer verilmemiştir.

2.4.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Geçerlilik ve güvenilirlik, bilimsel araştırmaların kalitesini ve doğruluğunu ifade eden, araştırma sonuçlarının güvenilir olup olmadığını ve bulguların gerçeği yansıtıp yansıtmadığını değerlendirmek için kullanılan kavramlardır. Nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirlik standartları nicel araştırmalardan farklıdır. Özellikle nitel araştırmalarda gerçekliğin çok yönlü olduğu ve nicel bir ölçümün olmadığı ifade edilebilir. Bu sebeple, elde edilen verilerle gerçeklik arasında bir karşılaştırma yapılması, geçerliliği sağlayacak bir husus değildir. Güvenilirlik konusunda da nitel araştırma ve nicel araştırma ayrımı belirgindir. Nitel araştırmalarda araştırmacı, katılımcılar ile birlikte deneyimleri, soru/n/ları keşfetmeyi, tanımlamayı ve açıklamayı amaçlar. Bu sebeple farklılaşan verilerle birlikte nicel ölçümlerle güvenilirliği sağlamak mümkün gözükmemektedir.

Bununla birlikte, nitel araştırmalardaki geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerini sağlayabilmenin farklı yönleri de bulunmaktadır. Nitel araştırmalarda, araştırmacıların gözlemlerini tutarlı bir biçimde kaydetmeye ve yaptıkları gözlemleri de yine tutarlı ve kararlı bir şekilde aktarmaya çalışması güvenilirliği karşılar. Yine araştırmacının toplumsal yaşam içerisinde odaklanılan meseleyi onu sürekli yaşayan birinin bakış açısından adil, dürüst ve dengeli anlatımı sunmaya çalışması da geçerliliği ifade eder (Neuman, 2006, s. 286). Araştırmacının, nitel araştırma sürecinde görüşme sorularını revize etmesi, eklemeler yapabil-

mesi, katılımcıların görüşlerini doğrudan alıntılarla aktarması ve sonuçlara yer vermesi gibi diğer hususlar da araştırmanın geçerliğini artıran bir özelliktir.

Bu çalışmada da, geçerliği ve güvenilirliği sağlayabilmek adına bazı yöntemsel ve etik tutumlar gözetilmiştir. Bu sebeple, araştırma sorularına iyi yanıt alabilmek için örneklem grubunun ayrı bir özenle seçilmesine dikkat edilmiştir. Seçilen katılımcıların belirlenmesindeki pek çok kriter aynı zamanda araştırma sorularına aranacak yanıtların geçerliğini sağlaması için zaruri bir tutum olarak görülmüştür. Araştırma sorularının, anlaşılabilir, net, genel algılamaya ve ölçmeye imkân tanıyacak olması, araştırma konu ve amacına uygunluğunu göz önüne alarak gerekli uzman katkıları ile ön deneme görüşmeleri ile desteklenerek oluşturulmasına dikkat edilerek geçerlilik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca araştırmanın tüm aşamasının detaylı bir şekilde ifade edilmesi, araştırmanın sorularının belirlenmesi, örneklem grubunun seçilmesi ve araştırmanın yazılması aşamasında, din bilimleri, eğitim bilimleri, sosyoloji, siyaset ve iletişim disiplinlerindeki uzman kişilerle görüşmeler yapılması çalışmanın, eleştirel bir tavırla, sorgulayıcı bir şekilde inşa edilmesine, bu sayede de araştırma konusunun tüm yönlerini ortaya çıkarabilmeye imkân tanımıştır. Bununla birlikte, katılımcılar ile yapılan görüşmelerdeki şeffaflıkla birlikte, görüşme sırasında ve bulguların yazımında yönlendirici bir davranış içerisinde olunmamasına da ayrı bir özen gösterilmiştir.

3. Bulgular

Araştırma sonucu elde edilen bulgular, soruların hazırlanma sürecinde oluşturulan temalar doğrultusunda aktarılmıştır. Bu doğrultuda, din öğreticilerinin genel özellikleri, Almanya'da İslam'a/İslami kelime ve kavramlara ve Müslümanlara ilişkin genel bilgi düzeyi; İslami eğitime siyasal/sosyal ve teolojik bakış açısı; İslami bilgi aktarımında karşılaşılan problemler; din öğreticilerinin maruz kaldıkları İslamofobik tutumlar; İslam karşıtlığı/İslamofobi ile mücadele şekilleri gibi kategoriler altında bulgulara yer verilecektir.

3.1. Din Öğreticilerinin Genel Özellikleri

Araştırmaya katılan din öğreticilerine ait bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1: Örnekleme Oluşturan Kişilerin Temel Özellikleri

Katılımcı:								
Nu.	İsim (Müstear)	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Almanya'da Yaşama Süresi	Mesleği	İslami Eğitim ile ilgili İş Tecrübesi	Çalıştığı Yer/ler
1	Zeynep	Kadın	49	Yüksek Lisans	42 Yıl	Öğretmen Öğr. Görevlisi	21 Yıl	Okul
2	Hasan	Erkek	51	Lisans	51 Yıl	Öğretmen/ İdareci	22 Yıl	Okul-STK
3	Ayşe	Kadın	37	Lise	35 Yıl	Din Görevlisi	10 Yıl	Cami
4	Zehra	Kadın	29	Yüksek Lisans	29 Yıl	Din Görevlisi	4 Yıl	Cami
5	Kemal	Erkek	51	Yüksek Lisans	27 Yıl	Öğretmen	27 Yıl	Okul-Cami
6	Fatma	Kadın	29	Yüksek Lisans	29 Yıl	Öğretmen	10 Yıl	Okul
7	Mehmet	Erkek	48	Doktora	48 Yıl	Öğr. Görevlisi Uzman	2 Yıl	Dini Kurum

8	Ahmet	Erkek	53	Yüksek Lisans	53 Yıl	Öğretmen	21 Yıl	Okul-Cami
9	Bünyamin	Erkek	31	Yüksek Lisans	31 Yıl	İmam	5 Yıl	Cami
10	Mustafa	Erkek	33	Yüksek Lisans	33 Yıl	İmam	7 Yıl	Cami
11	Süleyman	Erkek	58	Doktora	12 Yıl	İmam	30 Yıl	Cami
12	Yusuf	Erkek	50	Yüksek Lisans	26 Yıl	Öğretmen	21 Yıl	Okul-Cami
13	Serhat	Erkek	55	Lisans	20 Yıl	Öğretmen	15 Yıl	Okul-Cami
14	Sinan	Erkek	47	Lisans	5 Yıl	İmam	5 Yıl	Cami
15	Metin	Erkek	55	Lisans	48 Yıl	Öğretmen	18 Yıl	Okul
16	Hüseyin	Erkek	56	Lisans	7 Yıl	İmam	26 Yıl	Cami
17	Tarik	Erkek	47	Lisans	11 Yıl	Öğretmen/ İdareci	23 Yıl	Okul-Cami Yurt
18	Seher	Kadın	52	Lisans	40 Yıl	Öğretmen/ İdareci	27 Yıl	Okul-Yurt
19	Burcu	Kadın	38	Lisans	38 Yıl	Öğretmen/ İdareci	3 Yıl	Okul
20	Faruk	Erkek	61	Lisans	52 Yıl	Öğretmen/ İdareci	35 Yıl	Okul-Cami Dini Kurum
21	Hülya	Kadın	56	Yüksek Lisans	36 Yıl	Öğretmen/ İdareci	29 Yıl	Cami Dini Kurum
22	Kerem	Erkek	35	Lisans	8 Yıl	İdareci	7 Yıl	Dini Kurum
23	Matthias	Erkek	34	Lisans	34 Yıl	Uzman	2 Yıl	Dini Kurum
24	Ömer	Erkek	62	Lisans	35 Yıl	Öğretmen	34 Yıl	Okul-Dini Kurum
25	Onur	Erkek	25	Lisans	25 Yıl	Öğretmen	10 Yıl	Okul-Cami
26	Kerim	Erkek	24	Yüksek Lisans	24 Yıl	Öğretmen	1 Yıl	Okul
27	Merve	Kadın	28	Yüksek Lisans	28 Yıl	Öğretmen	4 Yıl	Okul-Cami
28	Kübra	Kadın	25	Yüksek Lisans	25 Yıl	Din Görevlisi	2 Yıl	Cami
29	Yasemin	Kadın	26	Lisans	26 Yıl	Öğretmen	1 Yıl	Okul
30	Şeyda	Kadın	30	Yüksek Lisans	30 Yıl	Öğretmen	7 Yıl	Okul
31	Amine	Kadın	32	Yüksek Lisans	30 Yıl	Uzman	2 Yıl	Dini Kurum
32	Hamza	Erkek	50	Lise	40 Yıl	Öğretmen	8 Yıl	Okul
33	Nilüfer	Kadın	29	Lise	29 Yıl	Öğretmen/ İdareci	6 Yıl	Okul-Yurt

Araştırmaya toplam 33 kişi katılım göstermiştir. Bu kişilerin 13'ü kadın, 20'si ise erkek katılımcıdır. Görüşmeye katılım gösteren kişilerin yaş ortalaması ise 42'dir.

Katılımcılardan 3 kişi lise mezunu, 14 kişi lisans mezunu, 14 kişi yüksek lisans mezunu, 2 kişi ise doktora mezunudur. Bu durum, araştırma kapsamında görüşülen kişilerin eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Katılımcıların ortalama 30 yıl civarında Almanya'da yaşama süresine sahip olduğu görülmektedir. Almanya'daki siyasal, sosyal ve medyatik alanlarda İslam'ın temsil ediliş ve Müslümanların konumlandırılış biçimlerine ilişkin genel bir gözlem/tecrübe sahibi olabilecekleri düşünülebilir.

Bununla birlikte katılımcılardan 13 kişi okullarda öğretmen, 7 kişi okullarda/din öğretimi yapan kurumlarda öğretmen/idareci, 5 kişi camilerde imam, 2 kişi okulda/üniversitede öğretmen/öğretim görevlisi, 3 kişi camilerde din görevlisi, 2 kişi dini kurumlarda uzman, 1 kişi ise yine dini kurumlarda idareci olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla görüşmecilerimizin okul, cami, yurt ve dini kurumlar gibi dini öğretim yapan pek çok sahada faaliyet gösteren birimlerde görev yapan kişiler olduğu ve araştırma konusuna farklı kurum, kuruluş ve mekânlardaki faaliyetleri ve deneyimleri ile zenginlik katacak bir çeşitliliğe sahip oldukları ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan görüşmecilerimizin İslami eğitim ile ilgili uzun yıllar (ortalama 4-5 yıl) tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada, İslami eğitim sürecinde karşılaştıkları sorun ve problemlere ilişkin gözlem, farkındalık ve deneyimlerinin oldukça yeterli olduğu düşünülebilir.

3.2. İslam'a/İslami Kelime/Kavramlara ve Müslümanlara Bakış

Avrupa ve İslam/Müslümanlar ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda, İslam ve İslamiyet ile ilişkilendirilen kavramların radikalize edilmesi ve bir nefret söylemi çerçevesi ile bilinir

hale getirilmesi olağan hale gelmiştir. Bu noktada var olan literatüre ek olarak, toplumsal alanda İslami eğitime bakışı açısını gözlemleyebilmek adına bu kısımda, Almanya’da İslam’a/İslami kelimelere/kavramlara ve Müslümanlara ilişkin genel bilgi düzeyi ve yaklaşım, din öğreticilerinin gözlemleriyle/tecrübeleriyle ölçülmeye çalışılmıştır.

3.2.1. Entegrasyon ve Uyum Kıskaçında İslam ve Müslümanlar

Müslümanların terörist olarak görüldüğünü ifade edebilirim.

(Ayşe, 37, Din Görevlisi)

Avrupa’da/Almanya’da İslam’ın bilinirliği ve Müslümanlarla ilişkiler, tarihsel sürecin bıraktığı mirasın yanı sıra, özellikle Almanya’ya yönelik gerçekleşen göç hareketleri sonucu daha belirgin/etkili hale gelmiştir. Bu etki, nihayetinde Almanların Müslümanlarla daha yakın karşılaşmasına, etkileşim kurmasına zemin hazırlamıştır. Fakat bu etkileşimin, özellikle yakın tarihteki siyasal, sosyal, ekonomik alanlardaki İslamofobik görünümüne bakıldığında, olumlu bir gidişata yol açmadığı, ırkçı yaklaşımın artış gösterdiği ve nihayetinde İslam/Müslüman okumalarının negatif bir seyre yöneldiği gözlemlenmektedir. Almanya’daki İslam/Müslüman tanımlamalarına/okumalarına ilişkin katılımcıların görüş ve tecrübeleri şu şekildedir:

“Genel anlamda İslam’a ve Müslümanlara hiç iyi bir yaklaşım olmadığını ifade edebilirim.” (Zeynep, 49, Öğretmen/Öğretim Görevlisi)

“Özellikle 11 Eylül 2001 olayları sonrası İslam’a/Müslümanlara negatif bakış açısının arttığını, daha fazla bir karşıtlığın olduğunu söyleyebilirim. Günümüzde de en yakın örnek 7 Ekim 2023 tarihindeki Filistin-İsrail arasında yaşanan gelişmedir. Bu olaylar sonrası da İslam ve Müslümanlar ötekileştirilmekte, negatif anlam ve anlatımlara hapsedilmektedir.” (Hasan, 51, Öğretmen/İdareci)

“Almanlar İslam’a ve Müslümanlara ön yargı ile yaklaşmakta ve korku hissetmektedirler.” (Fatma, 29, Öğretmen)

“Kendimi bildim bileli, buralarda yaşadığım süreçte Avrupa genelinde İslam’a karşı negatif bakış açısı var. Bir türlü bu tavır ve bakış açısı değişmedi.” (Ömer, 62, Öğretmen)

“Almanya’da çok ırkçılık var. İslam düşmanlığı var. Bunu çok güçlü hissedebiliyoruz. İslamiyet’i terör gibi tanımlıyorlar. Sürekli bir ön yargı var. 52 yıldır Almanya’da yaşıyorum ve bunu hep hissediyorum.” (Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)

“Avrupa genelinde sağ eğilimin ve düşüncesinin artmasıyla, İslam’a bakış açısı gün geçtikçe negatifleşiyor. İslam’ın artık Almanya’da daha iyi tanınan ve bilinen bir din olmasına rağmen pozitif bir algı oluşmamış; tersine İslam, ötekileştirilmiş, terörizm ve aşırıcılık ile bağdaştırılmış bir din olarak görülmektedir.” (Şeyda, 30, Öğretmen)

“Her ne kadar genelleme yapmak istemesem de, Alman toplumu İslam’a/Müslümanlara karşı önyargılıdır. Bu durumun özellikle medyadaki basmakalıp İslam tasvirinden kaynaklandığını düşünüyorum. Müslümanları birebir tanıma fırsatı bulunca ise genelde ön yargıların doğru olmadığını anlayabiliyorlar.” (Kübra, 25, Din Görevlisi)

Katılımcıların İslam ve Müslümanlar ile ilgili negatif bir yaklaşımın hâkim olduğunu ifade etmeleri, Müslümanların terörist olarak tanımlandığını belirtmeleri önemli bir husustur. Bununla birlikte bu tavır ve yaklaşımların arkasında ön yargının ve İslam’a/Müslümanlara karşı eksik bilgilerin olduğu ifade edilmektedir.

Ayrıca, Almanya’da İslam’ın ve Müslümanların entegrasyon ve uyum süreci çerçevesiyle tanımlandığını/yorumlandığını da ifade eden katılımcılar bulunmaktadır:

“İslam dini Almanya’nın bir gerçeği haline geldi. Bu sebeple toplumsal ve siyasal hayatta bir korku var. Bu sebeple İslam’ı ve Müslümanları Avrupa hayatına entegre etmeye çalışıyorlar.” (Bünyamin, 31, İmam)

“Almanya’da Türkiye’den gelen hocaların camilerde Türkçe ders yapmaları Anadolu kültürünü yaimaları asimilasyona engel oluşturmaktadır. Almanya’da bu durumdan dolayı bir rahatsızlığın olduğunu fark ettim. Camilerde fiziki müdahale yok ama üst düzey devlet makamları bunu sıkça dile getirmektedirler.” (Hüseyn, 56, İmam)

“Alman toplumunun bakış açısını iki kategoride değerlendirebilirim. 1. ve 2. nesil, 3. ve 4. nesil. İlk iki nesil, Almanya’ya çalışmak için gelenler ve onların Almanya’da büyüyen çocukları. 3. ve 4. nesil ise Almanya’da doğan kişileri ve onların çocuklarını ifade ediyor. Türkiye’de doğan ve Almanya’ya gelen kişilerin Almanya’da yaşama şekilleri ile Almanya’da doğan ve aile hayatı kuran bireylerin yaşam biçimleri birbirinden farklı. Bu açıdan bakıldığında da, Almanya kültürünü benimsemiş kişilere olumlu bir yaklaşım söz konusu iken, Türkiye’den gelen kişilerin entegre olamadığını, İslami yaşam biçimlerinin de buna engel oluşturduğunu, özellikle de son nesillerin asimile edilerek Almanya kültürü ile yetiştirilmesi gerektiğini düşünüyorlar.” (Kemal, 51, Öğretmen)

Görüşmeye katılan kişilerin aktardıkları bilgilere göre, geleneksel Türkiye ve İslam kültürünü benimseyen, İslami giyim/görünüm ve alışkanlıklara sahip kişilerin toplumsal hayat içinde kabul görmediğini ama Avrupalı bir yaşam şekline sahip bireylerin olumlu bir bakış açısı ile tanımlandığı ifade edilebilir.

Bununla birlikte bazı katılımcılar da İslam/a ve Müslümanlara bakış açısının genellenemeyecek kadar bireysel ve çeşitli olduğunu vurgulamaktadır:

“Genellemek doğru olmaz. Son zamanlarda İslam’a/Müslümanlara karşı samimi davranış gösteren Hristiyanlar tanıdım. Fakat tam tersi davranışları da gördüm. Türklerle, Müslümanlarla ilişki kuranlarda var, ön yargı ile yaklaşanlar da var. Ayrıca hiç ilişki kurmak istemeyenler de var. Şu da bir gerçek, Almanların içinde iç güdüsel olarak, yabancılarla nasıl irtibata geçeceklerine dair çok büyük tecrübesizlikleri var. Bu sebepten ön yargı da olabilir.” (Mustafa, 33, İmam)

“Eski yaşadığım yerlerde fazla Türk yoktu. Öğretmenliğe başladığım da tek yabancı öğretmen bendim ama herhangi bir ayrımcılıkla, kötü bakış açısıyla karşılaşmadım.” (Metin, 55, Öğretmen).

“Kişiyi özel değiştiriyor. Bazıları İslam’a ve Müslümanlara olumlu bakarken bazıları endişeli davranıyor.” (Seher, 52, Öğretmen/İdareci)

“Almanya’da, toplumun İslam ve Müslümanlarla ilgili bakış açısının oldukça çeşitli olduğunu gözlemledim. Bazıları İslam’ı ve Müslümanları kabul ederken, bazılarının eleştirel veya endişeli bir tutum sergilediğini gözlemledim.” (Zehra, 29, Din Görevlisi)

“Ben özellikle okulda çok iyi niyetli öğretmenlerle karşılaştım. Tabi ki İslam düşmanlığı yok diyemem. Çok tedirgin olan, hatta açıkça düşmanlık yapanlar var. Berlin’deki bazı gençlerin Müslümanlarla beraber okula gittikleri için ve onlarla beraber çalıştıkları için vs. daha az ön yargılılar diye düşünüyorum. Fakat Almanya’nın genelinde, yakın dönemdeki Avrupa’daki seçimlerde de görüldüğü gibi, Müslümanlara sıcak bakılmadığını; İslam’ın gerici, kavgacı, kavgacı bir din olduğunu düşünenlerin bulunduğunu ifade edebilirim.” (Merve, 28, Öğretmen)

“Olumlu ve olumsuz bakış açıları mevcut. ‘Alman toplumu’ diyerek tek fikirli bir grup olarak görmem pek doğru olmaz. Çok açık fikirli olan, merak eden ve farklılıkları sevip saygı gösteren

Almanlar da var. Ön yargılı olan ve Müslümanların varlığından rahatsız ve memnum olmayan Almanlar da var.” (Yasemin, 26, Öğretmen)

Görülebileceği üzere, İslam’ın ve Müslümanların tanınmaması, ön yargılı yaklaşılması gibi sebeplerden dolayı olumlu/olumsuz bakış açılarının bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu durumla birlikte İslam’ın ve Müslümanların bilinirliğinin medya içerikleri ile şekillendiğini ifade edenlerde bulunmaktadır:

“Almanya’da dünyanın her kültürden insan bulunabilmektedir. Bu sebeple, iyi bakış açısı mevcut olduğu gibi kötü bakış açıları da olabiliyor. Maalesef Alman medyası da Müslümanları hep karalamaya çalışır. İslam’a/Müslümanlara ilişkin bu negatif medya içeriklerine gözü kapalı inanan insanlar da var.” (Kerem, 24, Öğretmen)

“Alman toplumu aslında İslam’a merak içinde bakıyorlar. Ancak maalesef medya ve başka unsurlardan dolayı İslam dini sürekli tehlike ile bağdaştırıldığı için toplumun bir kısmı dine ön yargılı bakıyor.” (Onur, 25, Öğretmen)

“Almanya’ya geledi çok uzun bir zaman olmadı. Halen entegrasyon süreci içerisindeyiz. Toplum içerisinde ilişki kurmaya, diyalogumuzu artırmaya çalışıyorum.” (Kerem, 35, İdareci)

“Politik ortamdaki İslam/Müslüman algısı ile toplumsal alandaki İslam/Müslüman algısı farklı. Dolayısıyla toplumsal alanda karşılıklı etkileşimin arttığı bir dönemdeyiz. Bu devirde Almanların çoğunun temas ettiği/arkadaş olduğu Müslüman kişiler oluyor.” (Matthias, 34, Uzman)

İslam’ın ve Müslümanların bilinirliğinin az olduğu, bu sebeple ön yargının hâkim olduğu bir durumda medya içeriklerindeki negatif temsiller de gerçeğin önüne geçmekte, İslam ve Müslümanlar medya anlatılarıyla betimlenir hale gelmiştir.

3.2.2. İslami Kelime ve Kavramlara İlişkin Bilgi Düzeyi

İslam'a yabancılık hâkim. İlgisi ve alakası olan insanlar var ama genel itibariyle ön yargılı/eleştirel bir sorgulayıcı dil var.
(Hamza, 50, Öğretmen)

İslam'ın bilinirliği ve Müslümanlarla ilişkiler son yıllarda artış gösterse de İslami kelime ve kavramlara ilişkin bilgi düzeyi ve hassasiyet derecesi halen tartışma konusudur. Özellikle, İslami kelime ve kavramlara yönelik ön yargılı bilgilerle sahip kişilerin oldukça fazla olması görüşmecilerin ortak düşünceleridir:

“İslami kelime ve kavramlara ilişkin bakış açılarının ön yargılı ve bilgi düzeylerinin eksik olduğunu gözlemledim.” (Ayşe, 37, Din Görevlisi)

“Genel olarak, İslami kelime ve kavramlara ilişkin bilgi düzeyi toplumda değişiklik gösteriyor. Bazıları derin bir anlayışa sahipken, diğerleri sınırlı bilgiye veya yanlış anlamlara sahip oluyorlar.” (Zehra, 29, Din Görevlisi)

“Gözlemlediğim kadarıyla toplumda belirli bir kısmın İslam'a, Müslümanlara yönelik bilgisi var fakat kasıtlı olarak kötü yaklaşıyorlar. Bir kısmı ise İslam'a/Müslümanlara yönelik hiçbir bilgisi olmamasına rağmen saldırıyor. Bir diğer kesim ise İslam ve Müslümanlarla ilgili kelimelere karşı tamamen ilgisiz.” (Sinan, 47, İmam)

Toplumsal hayatta dini bilgilerin öğrenilmesinde, aktarılmasında şüphesiz etkileşimin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu noktada, farklı dinlere inanan insanların birbirleriyle kurmuş oldukları temas karşılıklı hoşgörüyü ve dini farkındalığı beraberinde getirir. Fakat Almanya'da İslam dini ile temas ve Müslümanlarla toplumsal hayatta karşılaşmanın oldukça eskilere dayanmasına rağmen halen dini kavramların gerçeklikten uzak ve anlaşılabilir ölçüde negatif çerçevelenmesi

önemli bir sorunu göstermektedir. Bu soruna yönelik yapılan açıklama/anlatma ve temas kurma çabalarının ise karşılık bulmasının zor olduğunu görüşmeciler şu şekilde ifade ediyor:

“İslami kelime ve kavramları biliyorlar. Ama İslam’ın bazı görünürlüklerine (ezan, cami gibi) karşı hoşnut değiller. Ruhunu da anlamak istemiyorlar. İtici buluyorlar. Anlatmak istediğimizde de mesafeli yaklaşıyorlar.” (Süleyman, 58, İmam)

“Almanların İslami kelime ve kavramlara ilişkin bilgi düzeyleri pek düşük, sadece İslami dini bayramlarda ve sivil toplum kuruluşlarının yaptığı etkinliklerde bazı kelimeleri öğrendiklerini gözlemledim. Çünkü kapalı bir toplum. Bu sebepten dolayı ve bazı ön yargılar nedeniyle İslam’a karşı kaygı ve korku hissedip, mesafeli yaklaşıyorlar.” (Hüseyin, 56, İmam)

“İslam’a karşı ön yargının olduğunu ifade edebilirim. Hatta bunda şüphe bile yok. Halen Avrupa’da çok sayıda Müslüman yaşamasına rağmen dışlanmışlık hissediyoruz. Bakış açılarında, yaklaşımlarında bile bu karşıtlığı deneyimliyoruz.” (Serhat, 55, Öğretmen)

“Küçük şehirlerde, Müslümanlarla temas edilmeyen yerlerde bir ön yargı var. Açıklama ihtiyacı hissettiğim, olumsuz yaklaşımlar gözlemlediğim durumlar oluyor. Fakat eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin hoşgörülü yaklaştığını ifade edebilirim.” (Burcu, 38, Öğretmen/İdareci)

“İslam’ı biraz biliyorlar. Yabancılar arttıkça İslam ve Müslümanlar ile ilgili kavramlara daha aşına hale gelmeye başlıyor.” (Metin, 55, Öğretmen)

Farklı kültürlerle temas kurmanın, iletişim dili oluşturabilmenin önündeki en önemli engellerden birisi ön yargıdır. Bu noktada medyanın önemli bilgi kaynağı haline geldiği günümüzde de medya toplumsal ön yargıyı yeniden inşa etmekte/kuvvetlendirmekte, İslam ve Müslümanlar ile ilgili kavramları

ideolojik ağıyla örmekte ve ortaya yeni gerçeklikler/mitler çıkarmaktadır:

“Toplumda genel olarak bilgi düzeyi çok kısıtlı. Haberlerde veya internette negatif tanımlanan birçok kelime var. Bunlar üzerinde araştırma yapılmadan, yansıtıldığı gibi kabul ediliyorlar. ‘Dschihad, Kalifat, Scharia’ gibi örnekler verilebilir. Onun dışında ‘Allahu ekber’ veya ‘Maşallah’ gibi kavramlarda çok olumlu karşılanmıyor. Haberlerde yansıtıldığı gibi şiddet içeren ve katı kurallar ve fanatiklik ifade eden kelimeler olarak algılanıyor.” (Yasemin, 26, Öğretmen)

“Şeriat, helal ve haram, cihat, başörtüsü gibi kavramları, medya gibi araçlar üzerinden öğreniyorlar. Dolayısıyla medyanın sunduğu bir İslami bilgi algısına sahipler. Bu da İslam’i kelime ve kavramlara ön yargılı olmalarına sebep oluyor.” (Hülya, 56, Öğretmen/İdareci)

“Hac, oruç, namaz, başörtüsü gibi ibadetleri biliyorlar. Özellikle medyadan öğreniyorlar. Bu sebeple negatif bir algı hâkim.” (Merve, 28, Öğretmen)

Birlikte yaşama tecrübesi ve bireylerin dini yaşantılarını anlatma/açıklama çabası içerisinde olmasına rağmen ortaya çıkan bilinçli, kümülatif anlamlar kümesi medya anlatılarıyla da güçlenmekte ve İslami kelime ve kavramların seçilmiş anlatılarıyla/üretilen mitlerle bilinir olmasına neden olmaktadır. Bu durum beraberinde İslam’ın/Müslümanların sadece bazı kelime ve kavramlarla ve bu kavramlara yüklenen anlamlarla tanımlanır olmasına neden olmaktadır:

“İslami kavramları, kendi inandıkları dini prensiplere göre anlamaya, yorumlamaya çalışıyorlar. İslami kelime ve kavramları Almanya kültürüne göre anlatma/anlama çabası neticesinde bu kavramlara yönelik problemlili/ön yargılı bakış açıları artabiliyor.” (Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)

“Cihat, şeriat, Kur’an ve başörtü kavramlarını biliyorlar. Fakat bu kavramları ve bu İslami meseleleri Almanya toplumu için negatif bir durum olarak nitelendiriyorlar. Asıl anlamından uzak, yanlış bilgi ile ilişkilendirerek öğrenmişler.” (Hasan, 51, Öğretmen/İdareci)

“Cihat, helal ve haram, başörtü gibi kavramları iyi biliyorlar. Fakat bu kavramlara ilişkin bir sorgulayıcı yaklaşım sergiliyorlar. Sordukları sorular da daha çok öğrenmekten ziyade, eleştirmek ve kendi düşüncelerini aktarmak amacıyla oluyor. Çok az kısmı gerçekten nötr bir şekilde öğrenmek için soruyorlar. Mesela örtünme biçimi olan peçe, sarık vb. gibi durumları da genelleyerek yorumluyorlar.” (Kemal, 51, Öğretmen)

“Özellikle Avrupa da birkaç tane kelime vardır ki, bu kelimeler çok yanlış anlaşılıyor. Arkasında da ön yargı var. Özellikle cihat kelimesi. Yanlış biliyorlar.” (Tarık, 47, Öğretmen/İdareci)

“En çok İslamist kavramını kullanıyorlar. Ayrıca Müslümanlar arasında iyi-kötü Müslüman ayrımı yaparak, değerlerine bağlı kişileri ötekileştirirken, modern olarak tanımlanan kişileri örnek gösteriyorlar.” (Bünyamin, 31, İmam)

“Şeriat, cihat gibi kelimeler sorun olabiliyor. Çoğunlukla negatif tanımlıyorlar. İslamiyet hakkında bilgisi olmayan insanlar öğrenmek yerine, yanlış bilgilerini benimsemeye devam ediyorlar.” (Kerim, 24, Öğretmen)

“Şeriat, hicab, cihat gibi terimleri biliyorlar. Ama bu bilgiler daha ziyade gerçek anlamından uzak, ön yargılı bilgiler.” (Kübra, 25, din Görevlisi)

“İslami kavramlar, mesela ezandaki “Allahu Ekber” gibi kelimeler Alman toplumunda negatif/olumsuz bir çağırışım oluşturuyor. Ne yazık ki bu dini kavramların manasını, içeriğini bilmeden, öğrenmeden yorum yapıyorlar.” (Şeyda, 30, Öğretmen)

“İslami kavramlara yönelik negatif bir yaklaşımları var.”
(Amine, 32, Uzman)

Görülebileceği üzere, genel olarak İslami bilgi ve kavramlara ilişkin bilgi düzeyinin düşük olduğu, buna karşın var olan bilgilerin ise ön yargılarla örüldüğü ve İslam'ın/Müslümanların belirli İslamofobik anlam ve anlatımlarla bilinçli yüklenmiş kavramlarla bilinir hale geldiği/getirildiği ifade edilebilir.

3.2.3. Radikalize Edilen/Çerçevelenen Anlamlar

Şeriat, hijab, cihad gibi terimlerin Alman toplumunda olumsuz çağrışımları var. Ve terörizm, baskı ve şiddet ile ilişkilendiriliyor.
(Kübra, 25 Din Görevlisi)

İslam ve Müslümanlarla ilgili genellikle medyadan öğrenilen bilgiler ve ön yargılarla şekillenen negatif içerikler, kurguya dayalı hikâyeler ve belirli kalıplarla çerçevelenen/sabitlenen yanlış/eksik/art niyetli bilgiler, beraberinde yeni söylemler üretmektedir. İslam hakkında bilgi sahibi olmayan kişiler, İslam'ı kategorilendirme ve yükledikleri anlamlarla ötekileştirme gibi düşüncelere sahip olabilmektedir. Bu durum özellikle İslam dininin temel inanç noktalarında/kavramlarında dahi geçerli olmaktadır:

“Şeriat, İslamist gibi kelimeleri terör ile ilişkilendirerek kullanıyorlar.” (Matthias, 34, Uzman)

“Cihat – Şeriat gibi kelime ve kavramlar terör olayları ile anılıyor. En basit kelimeler dâhil, ‘İslam’ kelimesinin kendisi de genellikle bu anlamla kullanılıyor.” (Fatma, 29, Öğretmen)

“İslami kelimelere kendi bakış açıları ile yaklaşıyorlar. Cihadı terör faaliyeti gibi yorumluyorlar. Namaz gibi bazı ibadetleri zoraki yapılan baskı unsuru olarak görüyorlar. Oruç tuttuğumuz zaman kendilerine açıklamamıza rağmen, ‘neden yiyip

içmiyorsunuz’ diye eleştirip, yorumlarını bizlere benimsetmeye çalışıyorlar.” (Ömer, 62, Öğretmen)

“İslami kelime ve kavramlara yönelik bir karşıtlık bulunmaktadır. Özellikle cihat kavramını terör ile ilişkilendirerek öğrenmişler. Helal ve haram kavramlarının dini boyutu olduğunu Almanlar biliyor fakat bunları gerici bakış açısı olarak yorumluyorlar. Radikal tanımlıyorlar. Bazı kavramlara yaklaşımları ise alaycı-aşağılayıcı... Bir de başörtüsünü, hijab ve burka ile birlikte negatif tanımlıyorlar.” (Zeynep, 49, Öğretmen/Öğretim Görevlisi)

“Cihat, şeriat gibi bazı kelime ve kavramları Orta Doğu ile ilişkilendirip, terör faaliyeti olarak yorumluyorlar. Helal-haram gibi toplumsal yaşamda görünür olan İslami hususları da gerici olarak yorumluyorlar.” (Kemal, 51, Öğretmen)

“Cihat denildiği zaman korku var. Kutsal cihat olarak tanımlanıyor. Savaş manasında. Kelime ve kavramlar korkutucu şekilde çerçeveleniyor. Cihat savaş olarak tanımlanıyor, başörtüsü baskı unsuru olarak yorumlanıyor.” (Bünyamin, 31, Öğretmen)

“Oruç gibi gündelik hayatta, toplumsal yaşamda görünür olan bazı ibadetlerimizi anlamak istemeyip, yadırgayan, eleştirilenler oluyor.” (Ayşe, 37, Din Görevlisi)

“Birçok örnek var. Oruç ile ilgili okullarda çocukların oruç tutması ile ilgili tartışmalar oldu. Oruç tutmamaları için ailelerine uyarı mektubu sundular. Orucu kavramadıkları için bir nevi zulüm gibi çocuklara eziyet ediliyor diye bakıyorlar.” (Mustafa, 33, İmam)

“Mesela, ibadetlerini yapan kişilere, oruç tutanlara vb. tutucu gözle bakıyorlar. Kılık kıyafetleri İslami giyime sahip olan kişiler yine bağnaz olarak görülüyor. Helal ve haram davranışlara dikkat edenleri yine görücü görüyorlar. Cihat ve

şeriat gibi kavramları savaşla ve Orta Doğu ile ilişkilendirerek anlamlandırıyorlar.” (Yusuf, 50, Öğretmen)

“Konuştuğum ve görüştüğüm Almanlar İslam’ı genel anlamda bilmiyorlar. Bana göre korkunun sebebi de bu. İslam ve Müslümanlar ile ilgili kavramlar şiddet ve terör gibi olaylarla birlikte anılıyor.” (Sinan, 47, İmam)

“Özellikle Avrupa da birkaç tane kelime vardır ki, bu kelimeler çok yanlış anlaşılıyor. Arkasında da ön yargı var. Cihat kelimesi özellikle. Yanlış biliyorlar. Ama Avrupa’nın genelinde böyle bir algı var. Sadece öldürmek, terör vs. anılıyorlar. Şeriat kelimesi de – kafa kesen, el kesen gerici, çağ dışı gibi görülüyor. Yine şeriat vb. kavramları, toplumsal düzeni tehdit eden, korkunç bir sistem gibi tanımlıyorlar.” (Hüseyin, 56, İmam)

“Şeriat gibi bazı kavramlarda yanlış anlaşılma olabiliyor. Şeriat ve İslamist terör gibi kelimelerle anılıyor.” (Matthias, 34, Uzman)

“Şeriat, cihat gibi kelimeler sorun olabiliyor. Çoğunlukla negatif tanımlanıyor.” (Kerim, 24, Öğretmen)

“Şeriat, hijab, cihad gibi terimlerin Alman toplumunda olumsuz çağrışımları var. Ve terörizm, baskı ve şiddet ile ilişkilendiriliyor. Kelimelerin gerçek teolojik anlamları birçok Alman tarafından bilinmemektedir.” (Kübra, 25 Din Görevlisi)

“İslami kavramlar, mesela ezandaki kelimeler (Allahu Ekber vb.), ne yazık ki Alman toplumunda negatif/olumsuz bir çağrışım oluşturuyor.” (Şeyda, 30, Öğretmen)

Katılımcıların görüşlerinde belirttikleri ifadeler üzerine, özellikle cihat ve şeriat kavramları terör ile ilişkilendirilen, şiddet ve baskı unsuru olan bir kavram olarak görülüyor. Anlamlarından koparılan bu kavramların toplumsal düzeni tehdit eden, gerici, çağ dışı, sürekli ve sebepsiz insan öldürme ile ilişkilendirilen bir kavram gibi yorumlanıyor.

Bununla birlikte, oruç, namaz gibi ibadetler ve helal-haram gibi özel dikkat gerektiren davranışlar toplumsal hayatta görünür olması sebebiyle yadırganan, dışlanan, ötekileştirilen bir söylem içerisine hapsediliyor.

“Okulda başörtülü olduğum için beni gerici vb. gibi tanımlayıp, uzak duruyorlardı.” (Nilüfer, 29, Öğretmen)

“İslami giyim görünümü (başörtülü, sakallı vb.) Müslümanlar, radikal, selefist gibi kavramlarla nitelendiriliyorlar. İbadetlerini yapan kişiler bazı durumlarda ‘tehlikeli kişi’ konumuna koyuluyor.” (Serhat, 55, Öğretmen)

“Müslüman hanımların sosyal hayatta görev alabileceklerine ilişkin önyargıları var. Bunun sebebi de başörtüsünün gerekliliğini yanlış bilmeleri. Kadın üzerinde bir baskı unsuru olduğu düşünülüyor. Kadınların çok entelektüel olmadığı ve bilgi düzeylerinin düşük olduğu, örtülü oldukları için cahil kaldıkları gibi anlamlar var. Cihadı öldürmek kavramı ile ilişkilendiriyorlar. Anlamından koparılarak yorumlanıyor. Toplumu tehdit eden kişiler olarak görülüyor. Sosyal hayatta görünür olan, oruç vb. konular yadırganacak bir mesele gibi düşünülüyor.” (Seher, 52, Öğretmen/İdareci)

“İslami kelime ve kavramların anlamını bilmeden yorum yapıyorlar. Kavramlara ötekileştirici bir yaklaşımları söz konusu. Mesela başörtüsünü kadınlara yapılan baskı olarak yorumluyorlar. Okullardaki başörtülü kız çocukları ile ilgili bu söylemlerle sıkça karşılaşıyoruz.” (Hasan, 51, Öğretmen/İdareci)

Örtünme meselesi de, cihat ve şeriat kavramlarındaki gibi, benzer anlatımlarla çerçevesizleştirilerek, ayrımcı bir dille ötekileştiriliyor. İslami giyim görünümüne sahip kadınlar gerici, yobaz, modern olamayan, baskı içerisinde olan, bireysel hak ve taleplerini yerine getiremeyen bireyler olarak yorumlanıyor.

Bu kavramlara yüklenen anlamların, radikalize edilmesinde, negatif kelime ve kavramlarla çerçevelenmesinde şüphesiz medya içeriklerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Katılımcıların da ifade ettiği gibi:

“İslami kavramlar özellikle medyada ve bazı siyasi tartışmalarda, İslami terörizm, aşırılık, geri kalmışlık veya kadınların haklarının ihlali gibi negatif kavramlarla ilişkilendiriliyor. Bu tür negatif çerçevelendirmelerin, insanların İslam hakkındaki algısını olumsuz şekilde etkileyebildiğini gözlemledim.” (Zehra, 29, Din Görevlisi)

“Mesela genellikle cihat ve şeriat kelimesi negatif düzeyde görülüyor. Savaş ve korku yönetimi ile bir bağlantı kuruluyor. Bu durum tabii ki medya ve başka unsurlar aracılığı ile insanların zihnine yerleştirilmiş.” (Onur, 25, Öğretmen)

Görüşmecilerimizin, İslami kelime ve kavramların nasıl anlamlarla çerçevelendiğine ilişkin düşünce ve gözlemleri, Batı’daki çok kültürlü (!), demokratik (!) hayatın içinde bulunduğu durumun, nasıl bir tehlikeli/tehdit edici yöne doğru hareket ettiğini göstermektedir. Özellikle konu ile ilgili tecrübelerini seçerek ve özetleyerek aktarmaları, İslam karşıtlığının ne kadar yaygınlaştığını, İslamofobik düşüncelerin/algıların/tutumların ne kadar normalleştirildiğini yansıtmaktadır. Görüşmecilerin öğretmen, imam gibi İslami eğitim veren kişiler olması da, içinde buldukları toplumsal yapıda İslami eğitim sürecinde nasıl problemlerle karşılaştıklarına ilişkin ışık tutmaktadır.

3.3. İslami Eğitime Siyasal/Sosyal ve Teolojik Bakış Açısı

Almanya’daki İslam dini eğitimine genel bir bakış, başlıklı kısımda aktarıldığı üzere, Almanya’da İslami eğitim verilmesinin tarihi oldukça yenidir. Bununla birlikte, İslami eğitim ilk olarak mescitlerde, camilerde; sonraki yıllarda ise bazı eyaletlerin, şehirlerin pilot okullarında verilmeye başlanmıştır. Günümüzde İslami eğitim meselesi Almanya’nın geneline

yaygınlaşan fakat Müslüman nüfusun olduğu yerlerde bireysel ve kurumsal talepler olmasına rağmen uygulamaya geçemeyen, biçimsel farklılıkları olan (din dersi veya sadece ahlak dersi gibi) bir mevcudiyeti bulunmaktadır. Özel çabalarla ve girişimlerle kurulan camilerde İslami eğitim devam ederken, okullarda İslami eğitimin eyaletlere, şehirlere göre değişen ve farklılaşan bir yapısı bulunmaktadır.

Bu mevcut durumla birlikte İslami eğitim, Almanya genelinde halen tartışılmakta olup, siyasi ve medyatik kanallarla İslami eğitimin varlığı, verilme şekli, derslerin içeriği, ders kaynakları, öğretmenlerin seçilmesi gibi durumlar sürekli tartışmaya açılmaktadır. Konu ile ilgili araştırmaya katılan ve İslami eğitim ile ilgili faaliyet gösteren öğretmenlerin/uzmanların, tartışmalı/sorunlu hale getirilen (!) Almanya’daki İslami eğitim ile ilgili düşünceleri de bu karışıklığı/problemi ifade etmektedir.

3.3.1. Bir Hürriyet Tartışması: İslami Eğitim

*İslami eğitime pek toleransın olduğunu ifade edemem.
İslami eğitimin okullarda verilme süreci çok uzun ve zor oldu.*

*Buna rağmen halen siyasi ve toplumsal
problemlerle uğraşmaya devam ediyoruz.*

(Serhat, 55, Öğretmen)

Almanya’da din eğitimi anayasa ile güvence altına alınan bir haktır. Bu sebeple İslami eğitim talep eden kişiler de bu haktan yararlanabilmektedir. Fakat anayasal bir güvence olmasına rağmen, İslami eğitimin mevcudiyeti halen tartışma konusu olabilmektedir:

“Almanya’da dini eğitim, anayasal bir güvence olduğu için bir özgürlük alanı gibidir. Okullardaki durumu bilemiyorum ama cami de görev yapan birisi olarak bir kısıtlama/engel ile karşılaşmadım.” (Ayşe, 37, Din Görevlisi)

“İslami eğitime karşı olanlar da, İslami eğitime açık olanlar da var.” (Kübra, 25, Din Görevlisi)

Müslüman olmayanlara camileri gezdirdiğimizde memnuniyetle karşılayanlar var. (Bünyamin, 31, İmam)

“Almanya’da camilerde ‘radikalize’ etmeden İslami eğitim verilmesini veya radikalleşen eğilimlere karşı ‘kontrollü’ İslami eğitim verilmesini savunanlar var. Bununla birlikte genellikle bir Alman, İslami eğitimin ne gereği var, diye düşünebiliyor. Müslüman olmayan veliler de yine okullarda İslami eğitimi gereksiz bulabiliyor.” (Yusuf, 50, Öğretmen)

“Geçmiş yıllarda cami ile ilgili başkan yardımcılığı görevinde bulundum. Öğrenci sayımız arttıkça kurumsallaşmaya devam ettik. Camilerdeki eğitimin yanı sıra okullarda da İslami eğitim verilmesi için kanuni gereklilikleri sağlamaya katkı sağladık. Karşımıza çıkan pek çok sorunu aşmak için çaba gösterdik.” (Metin, 55, Öğretmen)

“Almanya’da İslami eğitim meselesi oldukça tartışmalı bir konudur. Bir kesim Müslüman öğrencilere dinlerini öğrenme ve yaşama haklarının tanınması gerektiğini savunurken, diğer bir kesim İslam dini eğitiminin okullardan ayrılması gerektiğini ifade ediyor. Almanya’da bazı eyaletlerde İslam dini dersleri zorunlu veya isteğe bağlı olarak verilebiliyor. Ancak, İslam dini derslerinin Alman eğitim sistemindeki diğer dini derslerle eşit şekilde muamele görmediği ve eğitmen sorununun artarak devam ettiği ifade edilebilir. Diğer yandan, bazı Müslüman topluluklar, kendi dinlerini ve kültürlerini çocuklarına öğretebilmek için hafta sonu okullara/camilere veya özel eğitim merkezleri gibi alternatif eğitim seçeneklerine yönelmektedir. İslami eğitim konusu Almanya’da halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir ve çeşitli paydaşlar arasında farklı görüşler bulunmaktadır.” (Zehra, 29, Din Görevlisi)

“Son yıllarda bazı okullarda İslami eğitim verilebiliyor. Karşı çıkanlar oldu, halen karşı çıkanlar da var. İslam din dersinin gerekliliği tartışılmaya devam ediyor. İslam dersinin verilmesini ‘Almanya İslamlaşıyor’ şeklinde yorumlayanlar da var. Bu sebeple İslam din dersinin verilmesini entegrasyona aykırı görenler ve bundan dolayı din dersi verilmesini kontrol etmek isteyenler bulunmaktadır.” (Fatma, 29, Öğretmen)

“İslami eğitime pek toleransın olduğunu ifade edemem. İslami eğitimin okullarda verilme süreci çok uzun ve zor oldu. Buna rağmen halen siyasi ve toplumsal problemlerle uğraşmaya devam ediyoruz.” (Serhat, 55, Öğretmen)

“İslami eğitim çok konuşulan/tartışılan hususlardan birisi. Eğitim müfredatımızı kabul ediyorlar ama meslek tanımı koymıyorlar ve öğrencilerimizin diplomalarını kabul etmiyorlar. İslami eğitim ile ilgili bunun gibi sorunlarla politik olarak mücadele ediyoruz.” (Seher, 52, Öğretmen/İdareci)

“Almanya’da İslami eğitimin Kur’an Kursları ile başladığını ifade edebilirim. Kavga ve müdahalelerle başladı. Alman devleti din dersini vermek zorunda olduğu için İslami eğitim talebine müdahale edemiyor fakat İslami eğitim verme sürecini/şeklini kontrol etmeye, şekillendirmeye çalışıyor. Normalde dini cemaatler işbirliği ile dini eğitim talebini hazırlar ve yeterlilikler sağlandıktan sonra eğitim verilir. Fakat İslami eğitim talebinde bulunan dini cemaatler sürekli sorunlarla uğraştırılıyor. Bu noktada, diğer dini kurum (Hristiyanlık, Yahudi vb.) yetkilileriyle kâğıt üstünde eşitiz fakat pratikte İslami eğitime izin verip, müdahale etme gibi durum söz konusu.” (Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)

“Almanya’da İslam’i eğitim ile ilgili materyal eksikliği yaşıyoruz. Talep ediyoruz ama bu süreç çok ağır işliyor ve talebimizin karşılanmadığı durumlar da oluyor.” (Kerem, 35, İdareci)

“İslami eğitimin durumu okullara göre bile değişiklik gösterebiliyor. Bazı okullarda onay verilirken, bazı okullarda okul müdürünün, idarenin engellediğini biliyorum. İdare, öğrencilerin o dersi seçmesini istemiyor, eğer ders seçildiyse sınıf verilmiyor veya ders saatleri çok geç yapılabiliyor.” (Merve, 28, Öğretmen)

Görüşmecilerimizin de belirttiği gibi, Almanya’da İslami eğitimin verilme süreci oldukça zorludur. Buna rağmen, İslami eğitimin varlığına dair tartışmalar ve sorunlar devam etmektedir (Uçar, 2023). Ayrıca, İslami eğitimin radikal akımlara karşı bir bağışıklık kazandırma beklentisiyle verilmesi gerektiği düşüncesi (Stein ve Zimmer, 2022, s. 36) söylem alanı bulmaktadır. Bu durum, İslami eğitim hürriyetinin tam anlamıyla içselleştirilmediğini ve kontrol edilmesi gerektiği düşüncesinin var olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, genel olarak okullarda İslami eğitime toleransın zayıf olduğu, İslami eğitimin gereksiz görülebildiği, İslami eğitim ile ilgili öğrenci/eğitmen sorunlarının artarak devam ettiği ve Almanya’nın toplumsal/siyasal kontrolü doğrultusunda yönlendirilmeye çalışıldığı önemli bir noktadır. Dolayısıyla bu hususlar, İslami eğitime yönelik gittikçe artan negatif yaklaşımların ve aynı zamanda ayrımcılık, dışlama gibi İslamofobik tutumların ne kadar içselleştirildiğine, İslami eğitimin bir hürriyet alanı olarak görülemediğine (İlgaz, 2023, s.152,156) de işaret tutmaktadır.

Bu bağlamda, Almanya’da İslami eğitimle ilgili düzenlemeler, Müslümanların diğer dini topluluklar gibi dinleri ve yaşam gerçeklikleri hakkında rasyonel bir şekilde düşünmeleri ve bunları kendi teolojileri ile din eğitimlerine eleştirel bir bakış açısıyla ele almaları isteği ve ihtiyacı göz önünde bulundurulacak yapılmaya çalışılmalıdır (Takım, 2016, s. 14).

3.3.2. Yargılanan/Ötekileştirilen İslami Eğitim

İslami eğitim alanlar terörist, İslami eğitim veren yerler ise terörist eğitim merkezi gibi görülüyor. Bu ön yargı neticesinde İslami eğitimi kontrol etmeye, engellemeye yönelik girişimler var.

(Sinan, 47, İmam)

İslami eğitim ile ilgili bir diğer husus, İslami eğitime karşı gittikçe artan ön yargıdır. Bu ön yargı aynı zamanda İslami eğitime bakış açısının siyasallaşmasını ve İslamofobik yaklaşımların artmasını beraberinde getirmektedir.

“İslam Dini dersi Almanya’da ihtiyaç ve hoşgörülü ile karşılanıyor. Mesela üniversite dönemimde staj yaparken bir Hristiyan din dersi öğretmeni bana İslam dersinin okullarda verilmesinin önemli olduğunu söylemişti. Tabi bazı kesimlerin İslam dersine karşı ön yargılı bir duruşu var.” (Onur, 25, Öğretmen)

“Okullardaki İslami eğitime karşı ön yargının olduğunu söyleyebilirim. Az bir kesim olumlu karşılarken, çoğunluk ön yargı ile yaklaşıyor. Bu da eğitimin içeriğini bilmediklerinden kaynaklanıyor. Kapalı kapılar ardında kontrol edemeyecekleri şeylerin olmasından korkuyorlar. Şu an görev yaptığım okuldaki anlatımlar da bu yönde. Dört sene önce İslam din dersi okula getirildiğinde öğretmenlerin birçoğu tepki göstermişler. Ama bugün bakıldığında çok olumlu karşıyorlar. Ön yargıları kırılmış durumda. Bu noktaya gelene kadar İslam din dersi öğretmenlerine çok görev düşüyor. Kendilerini kanıtlayıp olumlu bir profil çizmeleri gerekiyor.” (Yasemin, 26, Öğretmen)

Görüşmeye katılan din öğreticilerinden Onur (25, Öğretmen) ve Yasemin (26, Öğretmen) İslami eğitim ile ilgili okullarda sorunla karşılaşmadığını ifade etseler de, genel anlamda ön yargının hâkim olduğunu vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, sadece ön yargı olmayıp aynı zamanda ötekileştirici bir görünüm

taşıyan yaklaşımların da olduğunu görüşmeye katılan kişiler şu şekilde ifade etmektedir:

“İslami eğitim radikal karşılanıyor. Özellikle de İslami eğitim alanlar radikal gruplar için yetiştirilen öğrenciler olarak görülüyor. Bu gibi sebeplerden dolayı İslami eğitim üzerinde büyük bir kontrol var.” (Zeynep, 49, Öğretmen/Öğretim Görevlisi)

“Özellikle küçük şehirlerde de ön yargı ve karşıtlık mevcut. Bunun sebeplerinden birisi algı ve medyanın genel tutumu.” (Burcu, 38, Öğretmen/İdareci)

“İslam eğitim alanlar terörist, İslami eğitim veren yerler ise terörist eğitim merkezi gibi görülüyor. Bu ön yargı neticesinde İslami eğitimi kontrol etmeye, engellemeye yönelik girişimler var.” (Sinan, 47, İmam)

“İslami eğitime hiç iyi bakmıyorlar. İslami eğitim alanların toplumsal hayatta görünür olması rahatsız ediyor.” (Süleyman, 58, İmam)

“Almanya’da özellikle İslam din derslerine karşı büyük bir ön yargı var. İslami eğitim alanlar tehlike arz eden kişiler olarak görülüyor. Bu sebeple İslami eğitim alanlar ve bu eğitim veren yerler kontrol edilmesi gereken yerler olarak görülüyor.” (Tarık, 47, Öğretmen/İdareci)

“Dini eğitim anayasal bir hak fakat İslami eğitimi gerici ve çağa uygun olmayan bir anlayış olarak görüyorlar. Okullardaki çocukların dini hassasiyetlerinin olması, dini pratikleri gerçekleştirmeleri problem olarak görülüyor. İslami eğitimi tam olarak idrak edemedikleri için Batı toplumsal yaşamı için tehdit olarak görüyorlar.” (Hülya, 56, Öğretmen/İdareci)

“İslami eğitime bakış açısı Almanya’da eyaletlere/bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Ama genellikle radikal eğitim veriliyor gibi algılanıyor ve bu durumdan korkuyorlar.” (Kerim, 24, Öğretmen)

“Camideki din derslerine negatif bakılıyor. Hangi derslerin kimler tarafından verildiği merak konusu her zaman. Camilerdeki eğitim ortamları donanımlı ve eğitimciler nitelikli olmasına rağmen, buradaki kişilerin gerici olduğu izlenimi hâkim. Okuldaki İslam din dersine bakış açısı da tam olarak pozitif değil. Halen şüpheli bir yaklaşım söz konusu.” (Şeyda, 30, Öğretmen)

“Aşırılıkçı, tehlikeli algılanıyor. İslami eğitimin gerekliliği sorgulanıyor. İslami eğitim veren cami/okul dersleri gibi olanakların/kurumların sayısının artmasına tehlikeli gözüyle bakılıyor. Siyasi bir hareket olarak yorumlanıyor.” (Hamza, 50, Öğretmen)

İslami eğitimin tam olarak neyi ifade ettiği, bu eğitimin verilmesinin amaçlarının neler olduğu gibi hususların Almanya’da genel anlamda bilinmediğini ifade edebiliriz. Bu bilinmezlik beraberinde korkuyu, ön yargıyı ve negatif nitelendirmeleri beraberinde getirmektedir. Radikal yorumlanan, hatta sadece İslami eğitim aldığı için terörist görülen kişilerin nasıl bir İslamofobik yaklaşımla karşılaştıkları aşıkardır.

Bu anlatımlar aynı zamanda, Batı’da Müslümanlara yönelik sürekli kullanılagelen ve literatürde sıkça ifade edilen medyatik ve popülist bir dil taşıyan terörist, tehlikeli, radikal gerici, şeriatçı, İslamist gibi nefret dili içeren (Temel ve Koçak, 2020, s. 182; SETA, 2018 ve 2019) yargılayıcı/ötekileştirici İslam karşıtı dilin İslami eğitim alan kişiler ile ilgili de kullanılageldiğini, İslami eğitim alan kişilerin potansiyel hedef olarak gösterildiğini yansıtmaktadır.

Aynı zamanda, İslami eğitim veren cami ve okul derslikleri gibi yerlerin terör yuvası, şiddet yuvası olarak görülmesi de beraberinde toplumdaki nefret dilini artırmaktadır. Kullanılan bu şiddet dili ve bu yaklaşım sonucunda da camilere yapılan saldırı olayları artış göstermektedir.

3.3.3. Kontrol ve Müdahale Edilen İslami Eğitim

İslami eğitim kontrol ediliyor. Cami vb. kurumlar özgür olsa da, İslami eğitim, diğer dinlerin eğitimine nazaran baskı ve kontrol altında.

(Nilüfer, 29, Öğretmen/İdareci)

İslami eğitimin verilebilme mücadelesi beraberinde kontrolü ve baskıyı getirmiştir. Anayasal güvenceye rağmen İslami eğitim alma ve verme talepleri sürekli politik engellerle karşılaşmıştır. Bu engeller, dersin verilebilmesi, dersin içeriği, dersi verecek eğitiminin seçilmesi gibi tüm alanlarda kendisini hissettirmiştir. Bu duruma ilişkin görüşmecilerimizin ifadeleri şu şekildedir:

“İslami eğitime karşı bir korku hissediyorlar. Genel anlamda dini hürriyete izin veriyorlar. Fakat İslami eğitim söz konusu olduğunda kontrol, baskı ve müdahaleleri hissediyoruz.” (Hasan, 51, Öğretmen/İdareci)

“Almanya'nın büyük bir kısmı İslami eğitimden habersiz. Almanya'da hiçbir şekilde cemaatlerin dini eğitim meselelerine karışamaz. Ama İslam ile ilgili konularda içeriğe bile müdahale söz konusu. Dini cemaatlerin kabul görmesi zorlaştırılıyor. Diğer resmi dini cemaatlerin tanınması kolay iken, İslam ile ilgili dini cemaatlerin kabul alması eğitim vermesi zorlaştırılıyor. Dersleri şekillendirme, dersi veren kişileri belirlemeye çalışma ve koordine etme gibi yaklaşımları söz konusu. İslami eğitime, İslam inancının Almanya'nın onayladığı içerik ve özelliklere sahip olması koşuluyla olumlu yaklaşıldığını ifade edebilirim.” (Mehmet, 48, Öğretim Görevlisi/Uzman)

“İslami eğitim Almanya'da üvey evlat gibi. Anayasaya göre mecbur izin verilmesi gerektiği için göstermelik de olsa bazı yerlerde İslami eğitim veriliyor. Ama müdahale söz konusu. Din dersi ve öğretmenler müfredat komisyonunda görev yaptım. Dini cemaat derslerin, içeriklerin uygun olup olmadığını kontrol ediyor. Fakat burada İslami cemaatlerin tanınmaması,

kabul görmemesi ve sürekli problem yaşatılması gibi durumlar söz konusu.” (Ahmet, 53, Öğretmen)

“Almanya’da anayasal olarak İslami eğitim alma hakkı olmasına rağmen uygulamaya gelince politik ve toplumsal engeller karşımıza çıkıyor. Bir Alman bakan da bizim sıkıntımız Müslümanlarla değil, Müslümanların kazanmış oldukları anayasal haklar ve kazanmış oldukları mahkeme haklarıdır gibi bir cümle kullanmıştır. Almanya’nın toplumsal alanda din eğitimi alma gibi bir özgürlüğü verdiği için ve İslam dinine inanan insanların artması gibi bir durum söz konusu olduğu için, bu anayasal haktan doğan bir çok meseleyi geri almaya, önlemeye ve kontrol etmeye çalışıyorlar. Dini cemaatleri kabul etme gibi bir engelle karşılaşıyoruz. Bu durum da İslami eğitim verme ve alma süreçlerinin özellikle zorlaştırılmaya çalışıldığını gösteriyor.” (Mustafa, 33, İmam)

“Almanya’da Türkiye’den gelen hocaların, camilerde Türkçe ders yapmaları, Anadolu kültürünü yaymaları asimilasyona engel teşkil ettiğinden, Almanların rahatsız olduklarını fark ettim. Camilerde fiziki müdahale yok ama üst düzey devlet makamları bunu sıkça dile getirmektedir. Dolayısıyla yavaş yavaş Türkiye’den değil, Almanya’da yetişen, yetiştirilen kişilerin imamlık/öğretmenlik yapmasına izin veriliyor.” (Hüseyin, 56, İmam)

“Kanunlar çerçevesinde serbestlik veriyorlar. Ama bu hakkı isteyerek vermiyorlar. Dini eğitim verme hakkı elde eden yerleri kontrol ve takip ediyorlar. Kontrol dışında giden bir husus olduğu zamanda müdahale ediyorlar. Sürekli bir baskı hissediyoruz.” (Ömer, 62, Öğretmen)

“Kontrol ediliyor. Özgür olsa da cami vb. kurumlar diğer dini kurumlara nazaran baskı ve kontrol altında.” (Nilüfer, 29, Öğretmen/İdareci)

“Hükümetler müfredata bu dersi koymamaya çalışıyorlar. Bazı eyaletlerde izin varken, bazılarında seçmeli ders olarak

konulabiliyor. Ayrıca İslami eğitimi şekillendirmeye çalışan bir yaklaşımda var. Farklı dini eğitim mekanizmalarına karışma gibi bir durum söz konusu değilken İslami eğitim veren yerlere yönelik yoğun bir baskı var. Diğer dini kurumlara bunları yapmıyorlar, onlara karışmıyorlar. Ama onlara göre İslami eğitim alanlar ve eğitimi verenler tehlike görüldüğü için kontrol ve takip söz konusu.” (Tarık, 47, Öğretmen/İdareci)

İslami eğitim alma gibi bir hürriyet Almanya anayasasında mevcut fakat görüşmecilerimizin de aktardığı üzere bu özgürlüğü zor şartlarda alan (!) Müslümanlar aynı zamanda kontrol ve baskı gibi sorunlarla karşı karşıya kalıyor. Diğer dinlere ait eğitim merkezlerinde, derslerde bir sorun yaşanmazken İslami eğitim veren yerlere, ders içeriklerine, eğitimcilere doğrudan bir karışma, müdahale söz konusu. Bununla birlikte sadece kontrol ve baskı değil aynı zamanda takip, fişleme gibi diğer şekillerde de bir engel söz konusu.

Aynı zamanda İslami eğitim veren ve alan kişilerin Türkiye ve/veya İslam kültürünü ait kelime, kavram ve yaşam biçimlerini de İslami eğitim derslerinde aktarmaları, entegrasyona karşı bir tehdit olarak algılanıyor ve İslami eğitimin tüm aşamaları şekillendirilmek isteniyor.

Somut örneklerden birisi de ilerleyen yıllarda Almanya’ya artık Türkiye’den din öğreticisinin eski usul ve şekillerle gelmeyecek olması. Çünkü Almanya, ülkedeki eğitim merkezlerindeki eğitimci ihtiyacını kendi okullarında yetiştirdiği kişilerden karşılamak istemektedir. Bu şekilde din öğreticisine karışma gibi bir husus diğer dinlerin eğitim merkezlerinde görülmemektedir. Bu tutum İslami eğitime karşı negatif yaklaşımın ve ön kontrolün hâkim olduğunu da göstermektedir.

3.4. İslami Bilgi Aktarımında Karşılaşılan Problemler

Görüşme sonuçları ortaya çıkan kategorilere göre, İslami kelime ve kavramlara ilişkin bilgi düzeyinin düşük olduğu,

İslami eğitime siyasal, sosyal ve teolojik olarak mesafeli/ politik yaklaşımların olduğu ifade edilebilir. Bu durum ise Almanya’da İslami din eğitiminde bilgi aktarma sürecinde problemlerin yaşanmasına neden olabilecek önemli bir sorun alanıdır. Bu sorunların arkasında ise; İslamiyet’e karşı var olan ön yargı; oryantalist, medyatik kümülatif bir genelleme/ ayrımcılık; bilinmezlikten kaynaklanan korku; dil ve kültürel farklılık gibi sebepler bulunmaktadır.

3.4.1. Ön Yargı ile Mücadele

*Sürekli ön yargıya dayalı bilinçli sorular var.
Ve siz İslami bilgi aktarırken dikkat etmek zorunda
kalyorsunuz çünkü Müslümanları da
kategorileştirme gibi bir eğilimleri oluyor.
(Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)*

İslami bilgi aktarımından önce var olan ön yargılarla mücadele etmek, yanlış bilinen meseleleri açıklamak, görüşmeye katılan din öğreticilerinin neredeyse hepsinin vurguladığı bir husus:

“Temel İslami gereklilikleri anlatırken zorlanıyoruz. Başörtüsü, helal-haram davranışlar gibi meseleleri anlatırken ön yargı ve tahammülsüzlükle çok karşılaşıyoruz.” (Zeynep, 49, Öğretmen/Öğretim Görevlisi)

“Almanya’da özellikle kavram kargaşası ile çok zaman kaybediyoruz. Bir kavramı anlatırken çok zorlanıyoruz. Çünkü İslam’ı anlatma hususunda pek çok negatif temsiller var bu sebeple bilgilerimize güven duymama gibi durumlar olabiliyor.” (Hasan, 51, Öğretmen/İdareci)

“Almanların ön yargısı çok. Bu sebeple ön yargıları yıkmakla uğraşıyoruz.” (Ayşe, 37, Din Görevlisi)

“İslami bilgi aktarımında ön yargılarla mücadele diyoruz. Müslüman olmayanlar, İslam ve Müslümanlar hakkında yanlış

veya aşırı genelleştirilmiş ön yargılı bilgilere sahip olabiliyorlar. Bu ön yargılar, doğru bilgi aktarımını zorlaştırabiliyor.” (Zehra, 29, Din Görevlisi)

“Sürekli ön yargıya dayalı bilinçli sorular var. Ve siz İslami bilgi aktarırken dikkat etmek zorunda kalıyorsunuz çünkü Müslümanları da kategorileştirme gibi bir eğilimleri oluyor.” (Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)

“Bazı durumlarda yanlış anlaşılımlar oluyor. Tekrara düşüyoruz. Ön yargıyı kıramıyoruz.” (Fatma, 29, Öğretmen)

“Spesifik konular hakkında bilgi talebi gelmiyor. İslamiyet’in önemli hususları hakkında değil daha çok gündelik, yüzeysel konular açılıyor. Fikirlerimizi ifade ediyoruz ama önmüzde ön yargı engeli her zaman var.” (Bünyamin, 31, İmam)

“Ön yargı var. Ve önce kendinizi açıklamanız için ön yargıyı kaldırabilmeniz gerekiyor.” (Mustafa, 33, İmam)

“Ötekileştirici yaklaşımları var. İslami eğitim alanında dersler veren uzman bir kişi olmama rağmen görüşlerimiz onlar için kıymetli olmayabiliyor. İlginç, değişik, yargılayıcı sorular soruluyorlar. Ve düşünceleri genellikle değişmiyor.” (Süleyman, 58, İmam)

“Camilerde, açık kapı günleri var. Bu günlerde gayrimüslimler ziyarete gelebiliyor. Sorular sorabiliyorlar. Fakat genellikle tedirgin soruyorlar ve zihinlerindeki cevabı almaya çalışıyorlar. Nadiren de olsa fikirlerinize önem verdikleri, cevabı öğrenmek istedikleri olabiliyor.” (Serhat, 55, Öğretmen)

“Bazı durumlarda tamamen art niyetli, sıkıştırmaya yönelik sorular soruyorlar. İlgı çekici gelen, medyatik ve oryantalist yaklaşımlarla ilişkilendirerek İslami konuları soruyorlar. Yüzeysel konulara odaklanıp, anlamlara ciddiyet göstermiyorlar.” (Sinan, 47, İmam)

“Örnek verebilirim. Bir şehirde etkinlik düzenlemiştik. Özellikle dinleyenler ve hatta daha sonra Müslüman olanlar oldu. Aynı etkinliği başka bir yerde de düzenledik. Ve çok fazla yargılama, suçlama ile muhatap olduk. İslami ibadetleri ve gündelik hayata ilişkin hususları negatif örneklerle anlatmaya çalıştılar. Toplumsal yapıya göre değişmekle birlikte İslami bilgi aktarıırken negatif bir dil ve ön yargı hissediyoruz.” (Seher, 52, Öğretmen/İdareci)

“İlk karşılaştığınızda ön yargı oluşuyor ama daha sonra bu ön yargıyı kırabilerseniz bilgi aktarımınız, etkileşim kurabilmeniz daha kolay hale gelebiliyor. İslamiyet’te kadınların rolü, başörtüsü vb. gibi konularda ön yargıyı daha çok hissediyoruz.” (Burcu, 38, Öğretmen/İdareci)

“Genellikle öğrenmek için sormuyorlar. Yargılamak, suçlamak için soruyorlar. Gelen sorular, genellikle bildikleri ve sizin tutumunuzu yaklaşımınızı ölçme amacı taşıyor.” (Hülya, 56, Öğretmen/İdareci)

“Bazı kavramlara ilişkin ciddi düzeyde genelleme ve ön yargı var. Kadın ve erkek ilişkileri hususunda, cihad vb. konularda bu çok belirgin. Bu ön yargı da medyanın içerikleri etkili.” (Ömer, 62, Öğretmen)

Din öğreticilerinin İslami bilgi aktarımı ile ilgili en çok gözlemledikleri/tecrübe ettikleri husus İslamiyet’e ve Müslümanlara yönelik birikmiş/genelleşmiş ve yaygınlaşmış ön yargı. Bu sebeple, kavramları anlatma, eksik bilgileri düzeltme gibi konularla ilgili problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca yüzeysel ve art niyetli sorulan sorularla sıkça karşılaşmaları; İslami meselelerde uzman sayılabilecek konumda olmalarına rağmen bilgi kaynağı olarak güven sorunu yaşamaları da belirtmiş oldukları diğer problemlerdir.

3.4.2. Oryantalist ve Medyatik Kümülatif Anlamalar/Temsiller

Faklı ülkelerde İslam ve Müslümanlar ile ilgili olaylar olduğunda dinin sosyal hayatta görünürlüğü dahi tehdit altında oluyor.

Okullarda dini ibadet ve eylemlere müdahale söz konusu olmaya başlıyor.

(Mehmet, 48, Öğretim Görevlisi/Uzman)

Batı ülkelerindeki Doğu'ya ve Doğulu'ya, İslam'a ve Müslümanlara yönelik izlenim ve bilgi birikiminde oryantalist çalışmaların ve Batı-Doğu ilişkilerindeki politik gelişmelerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu sebeple oryantalist çalışmalarla anlam bulan, genelleştirilen temsillerle çerçevelenen, yaygınlaştırılan stereotipler Batı toplumlarında içselleştirilmiş, hakikatin yerine geçmiş vaziyettedir.

Bu noktada, Almanya'daki İslam din öğretmenleri/imamları da, İslam ülkelerinde veya Avrupa ülkelerinde İslam/Müslümanlar ile ilgili ilişkilendirilen bazı olaylar (Afganistan'daki siyasi olaylar, Orta Doğu'daki gelişmeler, Charlie Hebdo yayınları vb.) meydana geldiğinde bu yaygın ön yargılarla/anlatımlarla karşılaştıklarını ifade etmektedir. Özellikle bu ülkelerde yaşanan olaylarda veya Batı ülkelerindeki diğer politik/siyasal gelişmelerde bir İslam din dersi öğretmeni/imamı olmanız sebebiyle kendinizi açıklama/anlatma/ispat etme ihtiyacı hissediyor musunuz şeklinde sorduğumuz soruya verdikleri yanıtlar, hem bu olayların İslam'a ve Müslümanlara bakış açısını etkilediğini hem de İslami eğitim verme sürecinde problemlerin yaşandığını göstermektedir. Hatta bu olaylar, İslami eğitim meselesinin sürekli gündeme gelmesine, bu hak ve hürriyetin kullanımının tartışmaya açılmasına zemin hazırlayan, İslamofobik tavır ve tutumların canlı kalmasına neden olan gelişmelerdir. Bu açıdan görüşmecilerin bu soruya verdikleri yanıtlar ayrı bir önem taşımaktadır:

“Böyle durumlar olduğu zaman Almanların İslam/a ve Müslümanlara bakış açısı hızlı bir şekilde değişebiliyor. Kendimizi açıklama zorunda bırakıyorlar. Taraf seçmek zorunda hissettiriyorlar. En yakın örneği İsrail-Filistin olayları. Bizim hangi tarafı desteklediğimizi soran sorgulamalarla çok karşılaştık.” (Zeynep, 49, Öğretmen/Öğretim Görevlisi)

“İfade etme zorunluluğu var. Sizi yargılıyorlar. Bir tarafa ait görüp, o tarafa yönelik eleştiride bulunuyorlar. 7 Ekim olaylarında bunu gördüm. Yetkililerin İsrail-Filistin olaylarında hangi tarafı desteklediğime ilişkin açık bir sorgulamasıyla karşı karşıya kaldım. Bu örnek gibi pek çok vaka da şunu gördüm Alman siyaseti aynı zamanda toplumdaki İslam ve Müslüman algısını doğrudan etkileyebiliyor.” (Hasan, 51, Öğretmen/İdareci)

“Bu tarz olaylar meydana geldiğinde İslam’ı ve Müslümanları anlatmaya çalışıyorum. Olayların siyasi ve politik görünümüne sahip olduğunu ve İslam dinini yansıtmadığını, Müslümanların genellenemeyeceğini ifade ediyorum.” (Ayşe, 37, Din Görevlisi)

“Bizi temsilci gibi görüp, böyle olaylar olduğu zaman da ön yargılı bir şekilde açıklama yapmamızı istiyorlar.” (Hamza, 50, Öğretmen)

“Evet, İslam/Müslümanlarla ilgili bazı olaylar meydana geldiğinde, açıklama, anlatma veya ispat etme ihtiyacı hissediyorum. Bu olaylar genellikle yanlış anlamalara, ön yargılara dayanıyor, bu nedenle doğru bilgiyi paylaşarak yanlış anlamaları gidermeye çalışıyorum. Dünya genelindeki siyasal ve sosyal olaylar, İslam’a ve Müslümanlara yönelik bakış açısını etkileyebiliyor. Özellikle terör saldırıları, göçmen krizleri, toplumsal çatışmalar veya siyasi olaylar İslam ve Müslümanlarla ilişkilendiriliyor ve bu da toplumun genel algısını etkileyebiliyor. Bu tür olaylar, İslamofobiyi artırıyor ve mevcut ön yargıları pekiştiriyor. Bu tür olaylarla ilgili doğru bilgiyi paylaşmak,

yanlış anlamaları düzeltmek ve toplumsal diyalogu teşvik etmeye özen gösteriyorum.” (Zehra, 29, Din Görevlisi)

“İslam ülkelerinde yaşanan olayları genelleştirip bizi yaralayabiliyorlar. Suçluluk psikolojisi hissettiriyorlar.” (Kemal, 51, Öğretmen)

“Elbette, bunu sürekli hissettiriyorlar. Sokağa çıktığımızda dahi kendimizi anlatmaya çalışıyoruz. Kendimizi ifade etme zorunluluğunda hissettiriyorlar. Hatta bu olaylar olduğunda özel hayatlarımıza dahi müdahale edilebiliyor, İslam din dersini okullarda alan öğrenciler dahi kontrol edilebiliyor.” (Fatma, 29, Öğretmen)

“Faklı ülkelerde İslam ve Müslümanlar ile ilgili olaylar olduğunda dinin sosyal hayatta görünürlüğü dahi tehdit altında oluyor. Okullarda dini ibadet ve eylemlere müdahale söz konusu olmaya başlıyor. Böyle durumlarda taraf seçme zorunluluğu içerisinde bırakıyorlar.” (Mehmet, 48, Öğretim Görevlisi/Uzman)

“Güncel bir örnek vereyim. Yakın zamanda Müslümanlara yönelik bir saldırıya ilişkin açıklama yaparken bir muhabir: “Sizin inancınız şimdi sizi intikama almaya mı davet ediyor” şeklinde soru sordu. Hâlbuki biz insanları yatıştırmaya çalışıyorduk. Kendi dinimizi temsil etme yükümlülüğü içerisinde, böyle olaylar olduğu zaman açıklama yapmak zorunda kalıyoruz. Suçluluk psikolojisi hissettiriyorlar bize.” (Mustafa, 33, İmam)

“Bu olaylar olduğundan sizinle ilişkilendiriyorlar. Yakın dönemde Filistin-İsrail olaylarında da bunu sıkça yaşadık. Hatta İslami görünürlüğünüz varsa başörtüsü vs. gibi, bu olaylar olduğunda siz de potansiyel suçlu olabiliyorsunuz.” (Süleyman, 58, İmam)

“Charlie Hebdo-İŞİD vb. olaylar olduğunda, sen nasıl düşünüyorsun, yaklaşımın ne gibi ayırım arasında bırakılıp, genelleştirilen bir dile ile muhatap kalıyoruz.” (Yusuf, 50, Öğretmen)

“Böyle olaylar olduğunda bizi suçlu hissettirmelerine alıştık. İyi-kötü Müslüman ayrımı içerisine dâhil ettirilip, sizi kategorilendirmeye çalışıyorlar.” (Serhat, 55, Öğretmen)

“Bazı arkadaşlarım bunu daha çok yaşıyor, biliyorum. Açıklama yapması istenen, suçlanan arkadaşlarım oluyor. Size de şüphe ile yaklaşıyorlar.” (Sinan, 47, İmam)

“Kesinlikle oluyor. Hatta daha ileri düzeyde böyle vakalar gerçekleştiğinde sosyal medya hesaplarımız takip ediliyor. 7 Ekim olaylarından sonra da bunu sık yaşadık. Taraf tutmamız, mümkünse Almanlarla aynı tarafta yer almamız zorunlu gibi görülüyor. Bazı durumlarda da işinden olma tehlikesi bile olabiliyor. Sosyal hayatta görünür olan İslami unsurlarda daha negatif yorumlanmaya başlıyor, ayrımcı, ötekileştirici tavırlarla muhatap oluyorsunuz.” (Tarık, 47, Öğretmen/İdareci)

“11 Eylül 2001 olayları olduğu zaman sürekli baskı ve kontrollerle karşılaştık. Zor durumlarda bırakıldık.” (Seher, 52, Öğretmen/İdareci)

“En yakın, 7 Ekim 2023 olaylarında bunu yaşadık. Sizi açıklama dahi yapmadan, seçim bile yaptırmadan doğrudan suçlama içerisinde bırakıyorlar.” (Burcu, 38, Öğretmen/İdareci)

“Suçlayıcı yaklaşım hissediyorum. Müslümanların çoğunluğu hedef haline getiriliyor.” (Hülya, 56, Öğretmen/İdareci)

“Böyle olaylar olduğunda okuldaki öğrenciler dahi suçlanabiliyor, bu konular hakkında fikir açıklamakta çekinebiliyor.” (Kerem, 35, İdareci)

“Bu olaylar meydana geldiğinde özellikle Almanya medyası sürekli gündemde tutmaya, İslam ve Müslümanlar ile ilgili genelleştirici içeriklere yer vermeye çalışıyor. 7 Ekim 2023 olaylarında da özellikle düşüncemi sorgulayan Alman komşularım oldu.” (Matthias, 34, Uzman)

“Bazen böyle olaylar olduğunda iyi Müslüman–kötü Müslüman ayrımı dahi (!) yapılmadan, hepimizi kötü Müslüman kategorisi içerisinde dâhil ediyorlar. Müslümanların hepsi böyle, izlenimi gösteriliyor. Hatta bu durumlara ilişkin tarafımızı ifade etmek, açıklama yapmak istediğimizde izin verilmediği durumlar da oluyor.” (Ömer, 62, Öğretmen)

“Siyasal ve sosyal olaylar her kişiyi negatif bir şekilde etkilemiyor. Bazıları ön yargılarını onaylıyor ise bazıları Müslümanlara destek olabiliyor. Tabi bazen bazı siyasi kararlarla Müslümanlara zorluk çıkarıyorlar, haksız kararlar verilebiliyor, mesela başörtü yasağı vb. gibi konularda...” (Onur, 25, Öğretmen)

“Bu olaylar, İslam’a ve Müslümanlara bakış açısını etkiliyor. Hatta çocuklar arasında dahi tartışmalara sebep oluyor. İslam din dersi öğretmeni olarak görüşümüz özellikle soruluyor, fikirlerinizi beğenmezlerse suçlayıcı bir dil ile karşılaşıyorsunuz.” (Kerim, 24, Öğretmen)

“Genelleştirilen, İslam’ı ve Müslümanları ötekileştiren, art niyetli yaklaşımlar oluyor.” (Merve, 28, Öğretmen)

“Evet, dünya genelindeki siyasal ve sosyal olaylar İslam’a ve Müslümanlara bakış açısını etkiliyor. Müslümanlar, dünya çapında İslam adına yapılanların hesabını vermek zorunda bırakılıyor. Açıklama gereği duymakla ilgili soru bana birkaç yıl önce sorulmuş olsaydı, burada kesinlikle evet cevabını verirdim. Artık bu açıklama/anlatma/ispat etme durumunun mantıklı olmadığını düşünüyorum. Bu durum bir kısır döngüdür, kendini tekrar edecektir ve Müslümanların enerjisini çalıyor.” (Kübra, 25, Öğretmen)

“Kesinlikle etkiliyor. Açıklama değil ama İslam dininin yansıtıldığından çok daha farklı olduğunu ispat etme çabası oluyor biz de. Ama buna yorucu veya olumsuz tarafından bakmıyorum. Dinimizi temsil eden insanlar olarak zaten bu sorumluluğu taşıyoruz. Yeri geldiğinde açıklamak ve anlatmak da

gerekiyor. Böyle olaylar meydana geldikçe ister istemez daha dikkatli olunması gerekiyor.” (Yasemin, 26, Öğretmen)

İslam ve Müslümanlar ile ilgili veya ilişkilendirilen olaylar meydana geldiğinde, medya içeriklerinde de görülebileceği üzere, bir genelleme ve yargılama söz konusu. Dolayısıyla Almanya’da İslam dini anlatan öğretmenler/imamlar da bu duruma ilişkin net gözlem ve görüşlere sahiptirler.

Takip edilme, kamera ile izlenme, fişlenme gibi olaylarla sürekli karşılaşan İslam din dersi öğreticileri, bazı durumlarda öğrencilerin dahi suçlanabildiğini, öğrencilerin fikirlerini ifade etmelerine izin verilmediğini de gözlemlemişlerdir. Böyle olaylara ilişkin en yakın tecrübe ise 7 Ekim 2023 tarihi ve sonrası yaşanan gelişmelerdir. Bu olaylar sonrasında görüşmecilerimiz, daha şiddetli kontrol, baskı, tavır ve davranışlarla karşılaşmalarını ifade etmişlerdir.

Taraf seçmek, kendilerini açıklama/anlatma ihtiyacı hissetmek, hatta açıklama yapılmasına dahi müsaade edilmemesi, potansiyel suçlu görülebilmek gibi his ve davranışları sürekli yaşayan, hatta bu olayların sık tekrarlanması sebebiyle teyakuz halinde olan kişilerin dini yaşam ve dini eğitim hürriyetini ne kadar kullanabileceği de tartışma konusudur. Çünkü İslam ve Müslümanlar ile ilgili siyasal ve medyatik alanda genelleştirilen politik/dini olay ve yaklaşımlar aynı zamanda Almanya’daki İslami eğitim meselesinin gündeme gelmesine, özellikle başörtüsü, namaz, oruç vb. gibi toplumsal hayatta görünür olan İslami unsurların negatif bir dille ötekileştirilmesi, dışlanması gibi İslamofobik tavır ve eylemlerin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Bilhassa İslami eğitim verilmesini terörist yetiştirme olarak yorumlayan, İslami eğitim alan kişileri potansiyel suçlu gören siyasal/toplumsal söylemler ve medya içerikleri özellikle böyle dönemlerde artış göstermektedir. Dünya genelindeki siyasal ve sosyal olayların, İslam’a ve Müslümanlara yönelik bakış açısını etkileyebiliyor olması

sebebiyle, öğretmenler/imamlar bir sorumluluk ile açıklama/ anlatma ihtiyacı hissetmelerine rağmen, potansiyel suçlu veya böyle olayların müsebbibi olarak görülebiliyor, açıklama/anlatma haklarına dâhil müdahale edilebiliyor.

3.4.3. Bilinmezlikten Kaynaklanan Korku ve Baskı

*Özellikle, korku ve ön yargı hissettikleri için
İslam'ı anlatmakta zorluk çekiyoruz
(Kemal, 51, Öğretmen)*

İslamiyet'e karşı ön yargı, negatif algı ve izlenimler bilgi aktarım sürecinde de büyük bir engel, bir duvar oluşturmaktadır. Yabancılar tarafından İslam'ın bilin/e/memesi veya gerçek bir şekilde aktarı/a/maması da bu korkuyu veya baskıyı güçlendirmektedir.

"Etrafımdaki insanların konuşmasından anlıyorum. Özellikle İslamiyet ile ilgili kelime ve kavram kullanıldığında, acaba ne diyecek (!) diye dikkatlice odaklanıyorlar. Fakat bu dikkat genellikle yargılayıcı oluyor. Şunu tecrübe ettim, insanlar gerçekten İslamiyet'i bilmiyor. İlk defa duyuyorlar, bunca yıl bir arada yaşama kültürü olmasına rağmen. Bu bilinmezliğin diğer sebeplerinden birisi siyasal ve medyatik İslam düşmanlığı." (Tarık, 47, Öğretmen/İdareci)

"Yaşadığımız bir diğer sorun İslamiyet'e karşı ayrımcı tutum ve İslamofobik yaklaşımlar. Bazı kişiler, İslam karşıtı düşüncelere sahip olabiliyor ve bu nedenle İslam hakkında objektif bir şekilde bilgi edinmeye isteksiz olabiliyorlar." (Zehra, 29, Din Görevlisi)

"Özellikle, korku ve ön yargı hissettikleri için İslam'ı anlatmakta zorluk çekiyoruz." (Kemal, 51, Öğretmen)

"Müslüman olmayanlara, okul ortamında vs. bilgi aktarma imkânımız olamayabiliyor. Yanlış anlaşılabilir." (Ahmet, 53, Öğretmen)

“Genel bir şey söylemek mümkün değil. İlgi ve bilgi eksikliği var. Kendi yaşadıkları durum değil. Bu konular onlar için ilgi duymadıkları bir alanda konuşmak gibi.” (Yusuf, 50, Öğretmen)

“İslam ile ilişkilendirilmeyecek bazı konularda (LGBT öz-gürlüğü vb. gibi) toplumsal/siyasi olaylara ilişkin görüşlerimizi aktarmayacak kadar baskı altında hissediyoruz kendimizi.” (Hamza, 50, Öğretmen)

“Cinsiyet ile ilgili konularda, helal ve haram gibi davranışlarda açıklamada zorluk yaşıyoruz. Baskı ve ön yargı ile karşılaşıyoruz.” (Nilüfer, 29, Öğretmen/İdareci)

Din öğreticilerinin vurguladığı üzere, kendilerinin İslami konularda uzman ve muhatap alınacak kişiler olmasına rağmen; genel olarak insanların doğru bilgi edinme gibi bir ilgiye sahip olmadığı, Müslümanlarla bir arada yaşama kültürü olmasına ve İslam/Müslümanlar hakkında birikmiş ön yargı ve yanlış anlamlar/anlatımlar bulunmasına rağmen İslam hakkındaki gerçekleri öğrenme veya yanlış hususları düzeltme gibi bir sorgulamanın olmadığı ifade edilebilir. İslamiyet ve Müslümanlar ile ilgili genel bilgisizlik düzeyinin yüksek olması da İslami eğitimi süreçlerinde toplumsal/yasal problemlerin yaşanmasına neden olabilmektedir.

3.4.4. Dil ve Kültürel Farklılık

*İslami bilgi aktarımındaki zorluk dil ve kültür farklılığı.
İslami terimlerin ve kavramların farklı bir dilde
veya kültürde anlaşılması bazen zor olabiliyor.*

(Zehra, 19, Din Görevlisi)

Müslümanların Almanya’da yaşama tecrübesi oldukça eskilere dayanmasına rağmen, Almanya’ya göç eden ilk kuşağın çalışmak amacıyla gitmesi, geri dönebilme düşüncelerinin olması gibi nedenlerle dil ve kültür farklılığının etkisi toplumsal

hayatın her alanında baskın olmuştur. İlerleyen yıllarda ikinci ve üçüncü kuşağın Almanya'dan ayrılmayacak olması, burada eğitim alması, evlenmesi ve hayatını ikame ettirmesi, dil ve kültürel farklılıkların daha da azalmasına (!) imkân tanımıştır. Ancak bir arada yaşama kültürü olmasına rağmen İslami kelime ve kavramların farklı dinlere/dillere aktarılması oldukça zor olabilmektedir. Zehra'nın (29, Din Görevlisi) da ifade ettiği üzere, "İslami bilgi aktarımındaki zorluk dil ve kültür farklılığı. İslami terimlerin ve kavramların farklı bir dilde veya kültürde anlaşılması bazen zor olabiliyor. Bu durum, iletişimde bazı engellerin oluşmasına neden olabiliyor."

Ayrıca, Faruk'un da (61, Öğretmen/İdareci) vurguladığı üzere, "Sosyolojik olarak bakmak gerekirse öncelikle yabancı olduğumuz için sorun yaşıyoruz. Aynı dili konuşmuyor ve kültürel olarak farklılıklara sahibiz. Bunun dışında ön yargı hâkim. Sürekli ön yargıya dayalı bilinçli sorular var. Ve siz İslami bilgi aktarırken dikkat etmek zorunda kalıyorsunuz çünkü Müslümanları da kategorileştirme gibi bir eğilimleri oluyor."

3.5. Din Öğreticilerinin Maruz Kaldıkları İslamofobik Tutumlar

Almanya'da İslami eğitime yönelik bakış açısının farklı boyutlarıyla halen tartışılmaya devam ettiği görülebilir. Bununla birlikte İslami bilgi aktarımında da sorunlar yaşayabilen, resmi görevli olmalarına rağmen mesleki yaşamlarında problemlerle karşılaşabilen İslam din dersi öğreticileri aynı zamanda İslamofobik tavır ve davranışlara da maruz kalabilmektedir.

Bu İslamofobik tavır ve davranışlar; öğretmenlere, öğrencilere yönelik baskı, kontrol ve takip etme, fişleme şeklinde olabilmektedir. Ayrıca İslam din dersinin verildiği camilere, yurt vb. kurumlara yönelik şiddet, saldırı gibi eylemleri de her geçen gün artmaya devam etmektedir.

3.5.1. Baskı, Kontrol ve Takip Edilme

*Kontrol ediliyoruz. Net biliyorum.
Resmi kurumlarda, mülakatlarda uzun bekletilmeler,
ayrımcı davranışlar oluyor. Yüzlerce örneği var.
Din öğretiminden sorumlu kişi olduğum için
ayrıca sorgu ve açıklamalara maruz bırakılabiliyorum.
(Tarik, 47, Öğretmen/İdareci)*

İslam din dersi eğitmeni olmanız sebebiyle herhangi bir İslamofobik yaklaşım, tavır ve davranışlarla karşılaştınız mı, şeklindeki sorduğumuz soruya görüşmecilerimizin verdikleri yanıtlar, İslam karşıtlığının/İslamofobinin ne kadar içselleştirildiğini ve artarak devam ettiğini göstermektedir.

“Okullarda İslam din dersi verdiğimiz için müdahaleleri, kontrolleri sürekli hissettik. Yakın zamanda da 7 Ekim 2023 olaylarında da aynı süreci bize yaşattılar.” (Seher, 52, Öğretmen/İdareci)

“En yakın örnek olan 7 Ekim 2023 olaylarında bunu yaşadık. Sizi, açıklama dahi yapmadan, seçim bile yaptırmadan doğrudan suçlama içerisinde bırakıyorlar. Tehdit mesajları alabiliyoruz.” (Burcu, 38, Öğretmen/İdareci)

“Müslüman kadınların gerici vs. olduğuna ilişkin bir genel yargı var. Bu sebeple kendimizi ifade etmemizi şaşkınlıkla karşılayabiliyorlar. Bazı Almanların polis gibi muhbir gibi Müslümanları gözlemlediğini söyleyebilirim. Hatta evime gelen arkadaşarımla ders programları yaptığımda, Alman komşum: ‘senin evine değişik değişik insanlar geliyor, ben korkuyorum’ demişti. Farklı ülkelerde İslam ve Müslümanlarla ilişkili olaylar olduğunda bu durumlarla daha çok karşılaşabiliyoruz.” (Hülya, 56, Öğretmen/İdareci)

“Ben şimdiye kadar dışlayıcı tutum ve davranışlarla karşılaşmadım. Ama biliyorum ki İslami eğitim verme süreçleriyle

ilgili pek çok sıkıntı yaşayan kardeşim var.” (Kerim, 24, Öğretmen)

“Evet. Maalesef. Okulda öğretmen olmama rağmen, okul ile ilgili suçlamalara maruz bırakıldım, diğer bazı öğretmen arkadaşlar tarafından hoşgörüsüz davranışlara şahit oldum.” (Merve, 28, Öğretmen)

“Çalıştığım okulda, İslam’a yönelik negatif şeyler söylendiğinde açıklama ihtiyacı hissediyorum. Böyle olduğunda da beni müdahaleci, özgürlük karşıtı olarak görüyorlar. Ayrıca, İslam din dersi ve öğretmenleri ne yazık ki, diğer dinlerdeki eğitimcilerin konumuna (saygı ve değer gibi) ulaşmış değil. İslam din dersi öğretmenleri hala ötekileştirilip, sorun olarak görülüyor.” (Şeyda, 30, Öğretmen)

“Okulda dini eğitim veren bir eğitimcimim. İdare tarafından bazı durumlarda problemlerle karşılaşıyorum. Örneğin İslami eğitim verilmesini gereksiz bulan ve bu sebeple okul ve ders işleyiş sürecime sorunlar çıkartan idarecilerim oldu.” (Zeynep, 49, Öğretmen/Öğretim Görevlisi)

“Saldırı ve müdahaleler oldu, oluyor da. Okullarda istihdamlı İslam din dersi öğretmeni açığı olmasına rağmen, kadroya dâhil etmiyorlar.” (Mustafa, 33, imam)

“Çocuklarım ile ilgili yaşadım. İmam olduğumu biliyorlar ve bundan dolayı sanırım çocuklarıma okul ile ilgili sürekli sorun çıkartıyorlar.” (Sinan, 47, İmam)

“Okuldaki öğretmenlik sürecimle ilgili herhangi bir problem yaşamadım. Okuldaki çalışma arkadaşlarımla iyi bir huku-kum vardı.” (Metin, 55, Öğretmen)

“Somut olarak bir şey söyleyemem ama izlendiğimizi, takip edildiğimizi kesin biliyorum. Kontrol ediliyoruz. Net biliyorum. Resmi kurumlarda, mülakatlarda uzun bekletilmeler, ayrımcı davranışlar oluyor. Yüzlerce örneği var. Din öğretiminden sorumlu

kişi olduğum için ayrıca sorgu ve açıklamalara maruz bırakılabiliyorum.” (Tarık, 47, Öğretmen/İdareci)

“Öğrencilerden veya öğretmen arkadaşlardan açık bir şekilde dışlamaya veya suçlamaya maruz kalmadım. Ama okullarda İslami eğitim verilmesinden rahatsız olan kişiler var tabii.” (Yusuf, 50, Öğretmen)

“Birebir yaşadığım tecrübe yok. Ama bakış açısının ne olduğunu hissediyoruz. Hoş görülü bakılmıyor. Ön yargılı yaklaşımlar var. Şüpheli bakıyorlar. İslam dini eğitimine müdahale edebiliyorlar, okullarımızı kontrol etmeye, kapatmaya çalışabiliyorlar. Hatta İslam dini eğitimi alan öğrencilere müdahale edildiği, tesettürlerine karışılmaya çalışıldığı ailelerinin zoruyla bu derslere girdiklerine ilişkin iddianamelerin hazırlandığını tecrübe ettik. Bir aile çocuğunu dini eğitim için gönderdiği zaman, ailenin radikal eğilimi olduğu ve kontrol edilmesi gerektiği gibi yasal olay ve süreçlerle karşılaştık.” (Serhat, 55, Öğretmen)

“Almanya’da, dünya genelinde İslam ve Müslümanlar ile ilgili herhangi bir olay olduğunda biz Türkiye’deki 28 Şubat süreci gibi bir baskıyı yaşıyoruz. Sürekli. Takip edilme, kamera ile izlenme, fişleme vs. gibi sıkça tecrübe ediyoruz.” (Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)

“Kendimizi rahat bir şekilde ifade edemiyoruz. Açıklama ve sorma gibi durumlarda muhatap kabul etmiyorlar.” (Hasan, 51, Öğretmen/İdareci)

“Okulda idareci tarafından sürekli derslerime müdahale edildiği oluyor. Bunu belirli dönemlerde yaşıyorum. Örneğin, kız ve erkek öğrenciler ayrı ayrı arkadaşlarıyla beraber oturmak istediğinde benim yüzümden ayrı oturdukları vs. gibi ön yargı var. Oruç tutan çocuk olduğu zaman sınıfta, benim baskıyla oruç tuttıklarını düşünüyorlar. Bunun gibi örnekleri yaşıyorum.” (Kemal, 51, Öğretmen)

“Üniversitede de İslami dersler verdim. Dini değerlere hakaret eden kişilere din dersi alanında kürsüler veriyorlar. Ama sizin düşünceleriniz Batı değerlerini eleştiriyorsa ifade özgürlüğünüz kısıtlanıyor.” (Mehmet, 48, Öğretim Görevlisi/Uzman)

“Okullarda müdürler son derece güçlü. Ders saatlerimizi azaltmaya çalışıyorlar. Ramazan ayında oruç vb. gibi durumlarda sorun çıkartıyorlar. Mayınlı tarlada yürür gibiyiz. Dini günlerimizde de izin vs. alma durumlarında problem olabiliyor.” (Ahmet, 53, Öğretmen)

Görüşmeye katılan eğitimcilerin ifadelerine göre, öğretmenlere ve öğrencilere, İslam din dersi ile ilgili kimlikleri/faliyetleri sebebiyle, psikolojik şiddet, baskı, kuşatma, rahatsız etme, sıkıntı oluşturma, taciz gibi İslamofobik davranışlarda bulunduğu ve bu mobbing davranışlarının normalleştirilecek kadar yaygınlaştığı görülmektedir.

Uluslararası alanyazında, Müslüman toplumların günlük yaşantılarında karşılaştıkları ön yargı ve ayrımcılığı, İslam'a karşı temelsiz düşmanlığı, aynı zamanda, Müslüman bireylere ve topluluklara karşı haksız ayrımcılığa karşı düşmanlığın pratik sonuçlarına ve Müslümanların ana akım siyasi ve sosyal meselelerden dışlanmasına işaret eden İslamofobi'nin ayrımcılık, dışlama, şiddet ve ön yargı (The Runnymede Trust, 1997, s. 1-2,4) ile çerçevelenen görünürlüklerinin İslami eğitim veren kişiler tarafından tecrübe edildiği belirlenmiştir.

İslam karşıtlığının önündeki en büyük engelin İslam'ı ve Müslümanları tanımama faktörünün de olduğu göz önüne alındığında, kendilerine büyük görev düşen İslam din dersi öğretmenlerinin/imamlarının, açıklama, anlatma, öğretme hak ve hürriyetlerine müdahale edilmesi de Almanya'daki İslam karşıtlığının geldiği durumu göstermektedir.

3.5.2. İslami Eğitim Mekânlarına Saldırı

İmamlığa başladıktan 2 ay sonra görev yaptığım camiye taşlı saldırı oldu. Dört kişi saldırdı.
(Bünyamin, 31, İmam)

Kişilere yönelik gerçekleştirilen İslamofobik davranışların yanı sıra; mescit, cami vb. İslami eğitimlerin verildiği mekânlara da şiddet eylemleri¹⁷ gerçekleştirilmektedir:

“Cami ve diğer İslami eğitim mekânlarının toplumsal hayatın merkezinde olmayan yerlerde açılmasına izin verildiğini gözlemledim. Yine camilerin kapılarının önüne domuz başı, domuz eti atıldığı, cami kundaklama olaylarının yaşandığı bilinen bir husus. İslam eğitime, terörist yetiştirme olarak bakıyorlar.” (Sinan, 47, İmam)

“İmamlığa başladıktan 2 ay sonra görev yaptığım camiye taşlı saldırı oldu. Dört kişi saldırdı.” (Bünyamin, 31, İmam)

“Sosyal hayatta ben çok tecrübe etmedim. Ama farklı bölgelerde 900 küsur saldırı oldu. Özellikle imamlar veya camiler saldırıya maruz kalıyor. Tramvayda ve toplu taşıma araçlarında başörtülü kişilere saldırı, yüzlerine tükürme gibi olaylar yaşıyor.” (Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)

Cami saldırıları Almanya’da artarak devam eden¹⁸ önemli

17 Almanya’da cami kundaklama, camilere gönderilen tehdit mesajları gibi vakalar artmaya devam etmektedir. Bu sebeple, bu konu özel bir çalışma alanı olarak görülüp, detaylı bir şekilde farklı disiplinlerle ortak bir yaklaşım ile akademik ve politik alanlarda tartışmaya açılmalıdır.

18 Cami saldırılarına ilişkin örnek bilgiler için bkz:

<https://perspektif.eu/category/islamofobi-gozlemevi/cami-saldirilar/>
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-da-2022de-35-camiye-tehdit-ya-da-saldiri-yapildi/2904868>

<https://gocvakfi.org/wp-content/uploads/2021/06/Sayi-16-Almanya-da-Irkc%CC%A7ilig%CC%86in-Dis%CC%A7a-Vurumu-Camilere-Yo%CC%88nelik-Saldirilar.pdf>

bir sorun alanıdır. Özellikle cami saldırıları ile ilgili görüşmelerimizin vurgulamış oldukları ifadeler de, camilere yönelik saldırılar, tehdit mesajları vb. vakalar ile ilgili hazırlanan raporlardaki (Ceylan, 2021, s.2-5) ifadelerle ve istatistiki verilerle örtüşmektedir.

Uluslararası hukukta nefret suçu olarak görülen, din özgürlüğüne aykırı olarak yorumlanan bu eylemler Müslümanların yaşadığı bölgelerde sürekli karşılaşılan bir mesele haline gelmiştir. Özellikle söz konusu suç eylemlerine yönelik Almanya medyasının, Almanya hükümet raporlarının uyarıcı/hatırlatıcı/gündemde tutucu içeriklerinin olmaması¹⁹ da ayrı bir problem alanıdır.

Dini hürriyetin kullanımına zarar verilmesi, farklı dinlere yönelik hoşgörüsüz davranışlar olarak tanımlanabilecek bu eylemler aynı zamanda Müslümanların can ve mal güvenliğini de tehdit eden, sürekli kendilerini tehlike altında hissederek psikolojik problemler yaşamalarına sebep olan bir nefret suçudur.

3.6. İslam Karşıtlığı/İslamofobi ile Mücadele

*Kendinizi ifade etme noktasında
dini kurumların, dini eğitimin varlığı dahi
İslamofobi ile ilgili önemli bir mücadele alanı.
(Mustafa, 33, İmam)*

Almanya'da okullarda, camilerde ve kurumlarda İslami eğitimle ilgili faaliyet gösteren din dersi öğretmenleri ve imamlar, muhtemelen İslam karşıtlığı ve İslamofobi ile mücadelede en

¹⁹ Almanya'da söz konusu sorunlara ilişkin politika üreticilerinin çözüm getirmesi gerekirken, tersine, sorunları göz ardı etmeye çalışan, gündeme getirmemeye çalışan bir yaklaşımının olduğu ifade edilebilir. Yakın zamanda İçişleri Bakanlığının inisiyatifıyla bağımsız bir komisyon tarafından hazırlanan ve ülkedeki Müslüman düşmanlığının analiz edildiği rapor, internet sitesinden kaldırılmış, söz konusu rapor geri çekilmiştir (www.dw.com.tr).

önemli muhatap kabul edilebilecek kesimlerden biridir. Kendilerinin bilgi kaynağı olabilmesi ve İslami eğitim ile ilgili mesleki tecrübeleri olması sebebiyle ön yargıya, nefret söylemine, ayrımcılığa ve ötekileştirmeye neden olan İslamofobi ile mücadelede de, diğer toplumsal ve politik aktörler gibi kilit rol oynamaktadırlar.

Bu bağlamda, İslam din dersi alanında faaliyet gösteren görüşmecilerimiz, bireysel olarak veya kurumsal organizasyonlarla İslam’ı ve Müslümanları anlama ve anlatma, İslam karşıtlığı ile mücadele gibi bir misyon üstlendiklerini şu şekilde ifade etmektedirler:

“İslam’ı anlatma ve çocukları bilinçli yetiştirme noktasında özel çaba sarf ediyorum. Bununla birlikte, Ramazan ayında, diğer özel dini günlerde İslam’ı anlatma, tanıtmaya gibi faaliyetlere katılıyorum.” (Zeynep, 49, Öğretmen/Öğretim Görevlisi)

“İslam karşıtlığı ile ilgili literatürü takip ediyorum. Bu konu ile ilgili etkinliklere katılıyorum. Edindiğim tecrübeleri sosyal hayatıma ve öğrencilerime aktarıyorum.” (Fatma, 29, Öğretmen)

“Dini eğitim veriyorum. İslam’ı tanıtmaya anlatmaya, Müslüman olmayan kişilere İslamiyet hakkında bilgi vermeye çalışıyorum. İslam’ı temsil etme noktasında dikkatli olmaya çalışıyorum. Toplumun meselelerine dâhil olarak, hassasiyetimizi dile getiriyor ve örnek bir şekilde temsil etmeye çalışıyoruz.” (Bünyamin, 31, İmam)

“Öğrencilerimle iyi bir diyalog kurmaya çalışıyorum. Okulda ise öğretmenlere yardımcı olmaya, İslami konu ve meselelerle ilgili açıklama yapmaya çalışıyorum.” (Yusuf, 50, Öğretmen)

“İslamofobik tutumlara karşı mücadele vermeye çalışıyoruz. ‘Dünya görüşleri farklı olan insanların aynı gemide yaşadıklarını’ bilerek, bir arada yaşama düşüncesinin önemine vurgu yapmaya çalışıyoruz.” (Hüseyin, 56, İmam)

Kişisel çabalarla birlikte geleneksel hale gelen ve profesyonel organizasyonlarla da İslam karşıtlığı ile mücadele edilmeye çalışılmaktadır. Açık cami günleri ile insanları camiye davet etme; Almanca-Türkçe İslam dini ile ilgili kitaplar yayınlama; İslamofobi ile ilgili istatistiksel verileri derleme, tartışmaya açan raporlar hazırlama gibi faaliyetler bu mücadelenin bazı görünür unsurlarıdır.

“Kendinizi ifade etme noktasında dini kurumların, dini eğitimin varlığı dahi İslamofobi ile ilgili önemli bir mücadele alanı.” (Mustafa, 33, İmam)

“Cami ziyaretleri düzenliyoruz. Hoşgörüyü anlatıyoruz. Merak ettikleri dini bilgileri vermeye çalışıyorum. Daha iyi anlamak için Almanca kelime ve kavramları da kullanmaya çalışıyorum.” (Süleyman, 58, İmam)

“Açık kapı günleri etkinliği düzenliyoruz. Ramazan çadırları kuruyoruz. Bulduğumuz bölgedeki Alman veya diğer yabancı komşularımızı davet ediyoruz. Bu etkileşim sayesinde bazı yabancılar İslam’ı ve Müslümanları daha iyi tanıyor.” (Serhat, 55, Öğretmen)

“Açık cami günleri düzenliyoruz. Özellikle okullardan da öğrenci kabul ediyoruz. Cami tanıtımı yaparak İslam ve Müslümanlar hakkında bilgi vermeye çalışıyoruz. Sordukları soruları cevaplamaya çalışıyoruz.” (Sinan, 47, İmam)

“Öğrencilerimle iyi bir iletişim kurmaya çalışıyorum. Ön yargıları olabiliyor Müslüman olmayan öğrencilerin. Bu noktada şeffaf ve samimi bir şekilde bilgilendirme yapmaya çalışıyorum. Ayrıca kermes ve iftar programları düzenliyoruz.” (Metin, 55, Öğretmen)

“Açık cami günleri düzenliyoruz. Ayrıca okullarda öğrencilere yönelik farklı etkinliklerde düzenliyoruz.” (Tarık, 47, Öğretmen/İdareci)

“Camilerde, sokaklarda ve bazen şehirlerin genelinde etkinlikler düzenliyoruz. Bu etkinlikler önemli oluyor. Bazen Müslüman olan Almanlar dahi olabiliyor. Çünkü bizi tanıma fırsatı buluyorlar.” (Seher, 52, Öğretmen/İdareci)

“Okul müdürü olarak görev yapıyordum. O sıralarda öğren-cilerimle projeler yapıyorduk. Bunun dışında camilerde açık kapı günü etkinlikleri düzenliyoruz.” (Burcu, 38, Öğretmen/İdareci)

“Açık cami günleri düzenliyoruz. İslam ile ilgili hazırlanmış kitapları yayımlamaya çalışıyoruz.” (Hülya, 56, Öğretmen/İdareci)

“Açık cami günleri düzenliyoruz. Ayrıca İslam’ı tanıma amacıyla düzenlenen farklı etkinliklerimiz oluyor. İslam’ı öğrenmek isteyen herkese yönelik kurslar açıyoruz.” (Ömer, 62, Öğretmen)

“Kitap vb. gibi yayın faaliyetleri yapıyoruz. Ayrıca İslamofobi ile ilgili bir araştırma/takip merkezimiz var. Bu faaliyetlerle bireysel ve kurumsal olarak İslam’ı ve Müslümanları anlatmaya, tanıtmaya çalışıyoruz.” (Faruk, 61, Öğretmen/İdareci)

“Raporlar yayınlıyoruz. Özellikle cami saldırıları vb. gibi İslamofobik olay ve durumlara karşı. Ayrıca medyanın İslamofobik tutumuna ilişkin de veri toplayıp, ilgili kurumlarla paylaşıyoruz.” (Amine, 32, Uzman)

Bireysel ve kurumsal İslam’ı anlama ve anlatma çabaları aynı zamanda İslam’a ve Müslümanlara yönelik ön yargıların azalmasına, İslam hakkında bilgi düzeyinin artmasına sebep olacaktır. Aynı zamanda özellikle Müslüman olmayan kişilerin de dini bilgi kaynağı olarak imamlara/öğretmenlere başvurabilmesine ve yabancılarla etkileşim kurulmasına imkân tanınması bu çabanın en önemli sonuçlarından birisidir.

Sonuç ve Öneriler

Doğu ülkelerinden Almanya'ya gerçekleşen göç hareketleri sonucu Müslüman nüfusun sayısı Almanya'da artmaya başlamış ve misafir işçi statüsündeki göçmenler zamanla iş faaliyetleri dışında, eğitim/ibadet gibi konularla ilgili gündelik hayata yönelik ihtiyaçlar hissetmeye ve doğrultuda problemler yaşamaya başlamıştır. Bu sorunlara ilişkin Müslümanların bir araya gelmesine olanak sağlamak amacıyla ilk mecitler açılmış, zamanla özel teşebbüslerle camiler kurulmaya, cemaat halinde ibadetler yapılmaya ve dini eğitimler de ilk olarak camilerde verilmeye başlanmıştır. Camilerdeki dini eğitimin, okullarla desteklenmesi gerekliliğinden hareketle, Almanya'daki okullarda İslam dersinin öğretilmesi için ilk yasal girişimler başlamış ve bu çabalar neticesinde 1970'lerin sonlarında ve 1980'li yıllarda Müslümanların yoğun olduğu yerlerdeki okullarda ilk İslam din dersleri verilmeye başlanmıştır. Okullarda İslami eğitimlerin ders kapsamında verilmeye başlanması beraberinde Almanya'daki farklı okullardan, bölgelerden ve eyaletlerden de ders talebi gelmesine zemin hazırlamıştır. Ancak eyaletlerin siyasal ve toplumsal yapısının da farklı olması sebebiyle diğer eyaletlerde İslami eğitim verilme sürecinde birçok zorlukla karşılaşmıştır. Halen bazı eyaletlerdeki okullarda İslami eğitim özgür bir şekilde verilememekte ve İslam dini eğitim süreçlerine müdahale edilebilmektedir. Dolayısıyla Almanya'nın farklı eyaletlerinde, siyasal ve toplumsal yapıdaki farklılıklara göre okullarda İslami eğitim verilme süreçleri değişiklik göstermektedir.

Almanya'da okullarda ve camilerde İslami eğitim 1970-1980 yıllarından itibaren başlasa da, halen günümüzde İslami eğitime yönelik pek çok sorun tartışılmaya devam etmektedir. İslami eğitimin varlığının tartışılması, İslami eğitim verebilecek öğretmenlerin sayıca yetersiz olması, eğitim materyallerinin eksik olması, eğitim müfredatına müdahale edilmesi,

eğitimin hangi dilde verileceği, öğretmenlerin nasıl seçileceği gibi meseleler tartışılan konulardan bazılarıdır.

Bu bağlamda, bu çalışmada Almanya’daki İslami eğitime durumu tartışmaya açılmıştır. Bu tartışma, Avrupa’da artış gösteren İslam karşıtlığı ve İslamofobik eylemleri de içermiş ve din eğitimi ve İslamofobi ilişkiseliliğine odaklanmıştır. Bu perspektifle, Almanya’da din öğreticilerinin karşılaştıkları ayırıcılık, dışlama ve nefret söylemi gibi meseleleri ele alan çalışmada Almanya’da görev yapan İslam din öğreticilerinin görüş ve düşünceleri doğrultusunda din eğitimi/İslam karşıtlığı meselesi tartışılmıştır.

Çalışmada, din eğitime Almanya örneğinde bakış açısının belirlenmesi, İslami referanslı kişilerin din eğitim sürecinde yaşadıkları sorunların tespit edilmesi, dini bilgi aktarımında karşılaşılan problemlerin ve Müslüman göçmenlerin din eğitim/öğretim sürecinde maruz kaldıkları İslamofobik tutumların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda fazla Müslüman nüfusa ve İslami eğitim verme konusunda uzun bir deneyime sahip Almanya’da İslami eğitimin ve din öğreticilerinin konumlandırılma biçimleri, karşılaştıkları İslamofobik tutumlar tespit edilmiştir.

Bu tutumları ölçebilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden ise anlatı araştırması tercih edilmiştir. Almanya’da okul, cami ve kurumlarda İslami eğitim ile ilgili faaliyet gösteren kişilerin görüş, düşünce ve hikâyelerini derleyebilmek için anlatı araştırmasının kullanılması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda, veri toplama tekniklerinden görüşme/yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak görüşme gerçekleştirilmiş ve Almanya’da İslam dini eğitimine bakış açısı ve Almanya’daki İslam din öğreticilerinin maruz kaldıkları İslamofobik tutum ve davranışlar ölçülmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda, okullarda öğretmen olarak görev yapan 13 kişi, öğretmen/idareci olarak görev yapan 7 kişi, camide imam olarak görev yapan 5 kişi, öğretmen ve öğretim görevlisi olarak çalışan 2 kişi, camilerde din görevlisi olarak çalışan 3 kişi, dini kurumlarda uzman olarak çalışan 2 kişi ve son olarak dini kurumlarda idareci olarak görev yapan 1 kişi olmak üzere, dini öğretim yapan okul, cami ve sivil toplum kuruluşları gibi pek çok sahada faaliyet gösteren birimlerde görev yapan toplam 33 kişi ile görüşme yapılmıştır.

Yapılan görüşmelerde din öğretimi ile ilgili faaliyetlere bulunan 3 kişinin lise mezunu, 14 kişinin üniversite mezunu, 14 kişinin yüksek lisans mezunu, 2 kişinin ise doktora mezunu olduğu belirlenmiştir. Bu durum, din öğretimi alanındaki görevli kişilerin eğitim düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortalama 30 yıl ve üzeri Almanya'da yaşama tecrübesine sahip görüşmecilerin yine ortalama 4-5 yıl gibi Almanya'da İslami eğitim verme deneyimine sahip olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda katılımcıların 13'ü okullarda öğretmen, 7'si okul vb. kurumlarda öğretmen/idareci, 5'i camilerde imam, 2'si ise okulda/üniversitede öğretmen/öğretim görevlisi, 3'ü camide din görevlisi, 2'si dini kurumlarda uzman, 1'i ise dini kurumlarda idareci olarak çalışmaktadır. Din öğreticilerinin tecrübe süresinin yeterli olması ve çeşitli kurumlarda çalışıyor olmaları, görüşmecilerin konu ile ilgili yetkinliğini, tecrübesini göstermektedir.

İslam din dersi öğreticilerinin sahip oldukları bu özellikler, araştırma konusunun inşasına da katkı sağlamış, aktarmış oldukları hikâyeler doğrultusunda kategoriler oluşturulmuştur. Bu bağlamda, yapılan görüşmeler sonucu elde edilen verileri kategorilere göre şu şekilde özetlemek mümkündür:

a-İslam'a/İslami kelime/kavramlara ve Müslümanlara bakış: Almanya'da İslami eğitime bakış açısını değerlendirebilmek

için İslam’a/Müslümanlara genel bakış açısının düzeyi gözlemlenmelidir. Bu bağlamda yapılan görüşme sonuçlarına göre;

- İslam’a karşı ön yargının ve genel bir korkunun olduğu,
- İslami kavramların gerçeklikten uzak ve anlaşılamaz ölçüde negatif bir şekilde çerçevelendiği,
- İslami kelime ve kavramlar kategorileştirilerek iyi-kötü şeklinde ayrılaştırıldı ve tanımlandığı,
- Şeriat, cihad gibi bazı kavramlar şiddet/terör ile ilişkilendirilip, toplumsal düzeni tehdit eden korkunç bir sistem olarak çerçevelendiği,
- Namaz, oruç ve başörtüsü gibi hususların zoraki yaptırılan ibadetler olarak yorumlandığı,
- Helal ve haram kavramlarının dini boyutunun göz ardı edilip, gericilik/radikallik ile ilişkilendirildiği,
- İslami giyim görünüm ile ilgili hususların (başörtüsü, sakal vb.) bağnaz, ilkel olarak nitelendirildiği,
- İslami kelime ve kavramlara ilişkin dezenformasyonun ve misenformasyonun artarak devam ettiği ve bu noktada medyanın belirleyici bir etkisinin olduğu, İslam’ın bazı görünürlüklerine (ezan, cami gibi) karşı tahammül düzeyinin düşük olduğu,
- Entegrasyon ve uyum sürecinde problemlerin yaşandığı ve bu sebeple Müslümanlardan hoşnut olunmadığı; özellikle Müslümanların az yaşadığı yerlerde bu algıların daha güçlü olduğu, Müslümanların yoğun olduğu bölgelerde daha az sorunların olduğu, bilhassa aşırı sağcı partilerin de bu durumu politik amaçlarla kullandığı ve Alman halkını kışkırttığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

b-İslami eğitime siyasal/sosyal ve teolojik bakış açısı: İslami eğitimin Almanya'da nasıl konumlandırıldığı, yorumlandığı ile ilgili yapılan araştırma sonucunda:

- İslami eğitimin Almanya'da ilk olarak camiler aracılığıyla verilmeye başlandığı, sonraki yıllarda ise bazı eyalet ve bölgelerde Müslüman cemaat ve kurumlardan gelen talepler üzerine okullarda çeşitli dersler altında verilmeye başlandığı ve zamanla da müstakil olarak İslam dersi altında eğitimlerin verildiği,
- İslami eğitim veren cami, dernek vb. gibi kurumların zamanla profesyonelleştiği ve ders materyallerinin üretildiği, öğretmen ihtiyacının karşılandığı ve nitelikli öğretmenlerin yetişmesi için hizmet içi eğitim uygulamalarının yapıldığı; bununla birlikte, çoğulcu yaşamı destekleyen ve Almanya'nın hayat şartlarını göz önünde bulunduran eğitim materyallerinin üretilmesinde geç kalındığı, eğitimciler nezdinde de yanlış bilgi aktarım süreçlerinin olduğu,
- Almanya'da İslami eğitim verilmesi ile ilgili toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların müstakil girişimlerle aşılmaya çalışıldığı, buna karşın diğer dinlere ait kurum ve temsilcilerinin karşılaştığı kolaylık ve özgürlük alanlarından Müslümanların faydalanmasının zorlaştırıldığı,
- Yasal süreçlerin tamamlanmasına ve taleplerin olmasına karşın Almanya'nın bazı eyaletlerinde özellikle okullarda İslami eğitim derslerinin verilemediği veya İslami eğitim verilme süreçlerinin zorlaştırıldığı,
- Almanya genelinde okullarda İslami eğitime toleransın zayıf olduğu, İslami eğitimin gereksiz görülebildiği, İslami eğitim ile ilgili öğrenci/eğitmen sorunlarının artarak devam ettiği,

- İslami kelime ve kavramlara, Müslümanlara ilişkin ön yargı ve korku sebebiyle, İslami eğitime de bakış açısının negatif olduğu,
- İslami eğitimin radikal bir faaliyet olarak yorumlandığı,
- İslami eğitimin terörist yetiştirme olarak görüldüğü ve İslami eğitim alanların şiddet ve terör eğilimi olduğunun düşünüldüğü,
- İslami eğitim alan kişilerin Almanya’ya uyum sağlayamayacağını düşünüldüğü,
- Almanya’nın anayasal sisteminde dini eğitim özgürlüğü olmasına karşın, diğer dini eğitim süreçlerine müdahale edilmemesine rağmen, İslami eğitim veren yerlere, ders içeriklerine, eğitimcilere doğrudan bir baskının/müdahalenin olduğu,
- İslami eğitim veren kişi ve kurumlara yönelik kontrolün, baskının, takip etme, fişleme gibi olayların olduğu,
- İslami eğitim süreç ve metotlarının özellikle Türkiye ve/veya İslam kültüründen uzak, Avrupa/Almanya ideolojisi doğrultusunda verilmeye çalışıldığı, bu noktada siyasal baskının ve müdahalelerin olduğu,
- Okullarda verilen İslam din derslerine, radikalleşmeyi önleyici ve “İslamist” diye ifade edilen akımlara karşı öğrencileri korumayı amaçlayan bir ders olarak bakıldığı,
- İslami eğitimin Almanya’nın toplumsal/siyasal kontrolü doğrultusunda yönlendirilmeye çalışıldığı, bununla birlikte İslam din dersinin okulda bir not değerinin olmasının da, içinde yaşanılan Almanya toplumunda kabul edilmişliğin bir göstergesi olduğu belirlenmiştir.

c-İslami bilgi aktarımında karşılaşılan problemler: İslami eğitim ile ilgili tecrübe sahibi olan ve Almanya’da uzun yıllar camilerde, okullarda, dini kurumlarda dini eğitim ile ilgili faaliyetler yürüten kişiler İslami bilgi aktarımında genellikle:

- İslamiyet’e ve Müslümanlara yönelik birikmiş/genelleşmiş ve yaygınlaşmış ön yargı,
- Yüzeysel ve art niyetli sorulan sorular,
- Bilgi kaynağı olarak görülmemesi ve güven problemi,
- İslam ve Müslümanlarla ilişkili/ilişkilendirilebilen farklı ülkelerdeki olaylarda veya diğer politik/siyasal gelişmelerde kendilerini açıklama/anlatma/ispat etme ihtiyacı hissetme,
- Negatif olaylarda genellenen, yargılanan ve suçlanan bir yaklaşım,
- Taraf seçmek durumunda bırakılma, kendilerini açıklama/anlatma ihtiyacı zorunluluğu,
- Potansiyel suçlu görünebilmek gibi hissi gibi sorun ve problemlerle karşılaştıkları, belirlenmiştir.

Ayrıca Müslüman göçmenlerin kendi ülkesi ve Almanya arasında meydana gelen siyasi gerginliklerde, “sadakat” gösterilecek tarafın Almanya olması gerektiğinin ifade edilmesi ve beklenilmesi, öğretmenleri zor durumda bırakmaktadır.

Bununla birlikte, yabancılar tarafından İslam’ın bilin/e/mediği veya gerçek bir şekilde İslam’ın aktarı/a/madığı, farklı dine inanan kişilerin de gerçekleri öğrenme veya yanlış hususları düzeltme gibi bir sorgulamalarının olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte din öğreticilerinin İslami kelime ve kavramları farklı dinlere/dillere aktarma sürecinde de problemler yaşadığı gözlenmiştir.

d-Din öğreticilerinin maruz kaldıkları İslamofobik tutumlar: İslam karşıtlığı, bireylerin sadece toplumsal alanlarda karşılaştıkları problem değil aynı zamanda anayasal hak ve hürriyetleri temin etme sürecinde de sıkça maruz kaldıkları bir durumdur. Özellikle dini eğitim alma ve dini eğitim faaliyetlerinde bulunma gibi hürriyet olmasına karşın dini öğretimde bulunan görüşmecilerimiz İslamofobik tavır ve davranışlara maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Bu noktada;

- Öğretmenlere yönelik baskı, kontrol ve takip etme, fişleme uygulamalarına,
- Öğretmenlere ve öğrencilere, İslam din dersi ile ilgili kimlikleri/faaliyetleri sebebiyle, psikolojik şiddet, kuşatma, rahatsız etme, sıkıntı oluşturma, taciz gibi eylemlere,
- Öğrencilerin dini inanç ve davranışları sebebiyle sınıf içerisinde maruz kaldıkları ayrımcı, ötekileştirici davranışlara,
- İslami eğitim veren ve eğitim alan kişilere yönelik sosyal, siyasal ve ekonomik hayat içerisinde ötekileştirici, dışlayıcı tavırlara,
- Müslümanların can ve mal güvenliğini de tehdit eden eylemlere,
- İslam din dersinin verildiği camilere, yurt vb. kurumlara yönelik yakma, saldırı gibi İslamofobik olaylara maruz kalınmaktadır. Bununla birlikte okullardaki öğretmenlerin, dini cemaatler ile olan bağları sorgulanmakta ve kendilerini gizlemeye zorlanmaktadır.

e-İslam karşıtlığı/İslamofobi ile mücadele: İslam karşıtlığı son yıllarda artış gösteren uluslararası bir problem olsa da, özellikle Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman bireylerin İslam’ı anlatma, tanıtmaya ve kendilerini de açıklama mücadelesi devam etmektedir. Bu bağlamda görüşmecilerimiz;

- Dini bilgiler aktarma ve İslami konularda eğitim verme gibi konularının olması sebebiyle İslami eğitim me-selesinde hassasiyet göstererek,
- Farklı dinlerdeki bireylerle temas kurmaya ve etkile-şimde bulunmaya çalışarak,
- Camileri ve İslamiyet'i tanıtmaya imkân tanıyacak 'açık cami günleri' etkinliği düzenleyerek,
- Almanca İslam dini ile ilgili kitaplar yayınlayarak,
- İslam karşıtlığı ile ilgili istatistiki veriler içeren rapor-lar yayımlayarak,
- Ramazan ayı gibi özel dini günlerde çadırlar kurup, if-tar programları düzenleyip yabancı komşularını davet ederek,
- Okullarda gerçekleştirilen kültürler ve dinler arası bu-luşmalara/etkinliklere; diğer dinlere ait ibadethane-lerden ve sivil toplum kuruluşlarından gelen davetlere katılım sağlayarak,
- Farklı dinlere inanan öğrencilerle etkileşim kurarak ve genel olarak İslamiyet ile ilgili ön yargıları orta-dan kaldırmaya çalışarak İslam karşıtlığı ile mücadele edilmiştir.

Yapılan araştırma sonucu elde edilen verilerde de görülebileceği üzere, İslam dini eğitiminin halen tartışma konusu olduğu ve birçok sorunla/eksikliklerle dini eğitim verilmeye çalışıldığı görülmektedir. İslam dini eğitiminde yaşanan problemlerle birlikte, dini eğitimdeki kurumsal (medyatik ve poli-tik) İslamofobik ayrımcılık, İslami kelime ve kavramlara yönelik artan nefret söylemi, Müslümanların siyasal/sosyal ve ekono-mik hayattaki görünürlüklerine karşı ötekileştirici/ayırımıc yaklaşımlar ve din öğreticilerinin maruz kaldıkları İslamofobik tutumlar Almanya'daki İslam'a ve Müslümanlara karşı bakış

açısını yansıtmaktadır. Bu noktada İslam karşıtlığının artmaya başladığı günümüzde, özellikle Avrupa ülkelerinde yaşayan bireylerin İslam’ı tanıma, anlama süreçlerinde din öğreticilerinin önemli bir misyonu olduğu düşünüldüğünde; dini eğitim süreçlerinin siyasal baskı ve kontrol, medyatik engeller olmadan özgür bir şekilde gerçekleştirilebilmesi entegrasyon ve bir arada yaşama kültürüne katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda bu katkı İslamofobik tavır ve davranışların azalmasına hizmet edecektir. Ayrıca, bu süreçte, İslami eğitim hususunda kamuoyu oluşturma ve siyasal talepleri gerçekleştirme, din öğreticilerinin çağın gereksinimlerine uygun nitelikli bir şekilde yetiştirilmeleri noktasında faaliyetleri yürütme gibi hususlarda dini eğitim veren kurumlara önemli görevler düşmektedir.

Bununla birlikte, bu araştırma konusuna paralel olarak; Avrupa ülkelerinde İslami eğitim alan öğrencilerin yaşamış oldukları tecrübelerle odaklanan, din öğreticilerinin mesleki yaşamda karşılaştıkları problemlere değinen, Avrupa ülkelerindeki İslami eğitim ile ilgili müfredat, ders materyali vb. gibi diğer sorunları tartışmaya açabilecek çalışmaların önemi artmaktadır. Bu önem, bilimsel gerekliliklerin yanı sıra, aşırı sağın yükselmeye başladığı günümüzde, özellikle İslam’a ve Müslümanlara yönelik artan yabancı düşmanlığı, nefret söylemi, ayrımcılık, ötekileştirme vb. gibi problemlere, kısıtlanan/kontrol edilen dini eğitim alma ile ilgili temel insan haklarına aykırı uygulamalara yönelik farkındalık oluşturmaya katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- ALSayyad, N. (2004). Müslüman Avrupa Ya Da Avro-İslam: Kimlik ve Kültür Söylemleri Üzerine. (Çev. Zehra Savan). Nezar Alsayyad ve Manuel Castells (Der.), Müslüman Avrupa Ya da Avro-İslam içinde (s. 13-46). İstanbul: Everest Yayınları
- Anger, T. (2010). Zur rechtlichen Legitimation des Islamischen Religionsunterrichts. B. Ucar, & D. Bergmann içinde, Islamischer Religionsunterricht in Deutschland (s. 43-51). Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag Osnabrück.
- Aşıkoğlu, N. Y. (1990). Federal Almanya'da İslam Din Eğitimi, İslami Araştırmalar.
- Aydın, H. (2017). Avrupa Okullarında İslam Din Dersleri. 17.7.2024, <https://perspektif.eu/2017/12/01/avrupa-okullarinda-islam-din-dersleri/>
- Bahçekapılı, M. (2011). Avrupa'da İslam Din Eğitimi Modelleri. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi(21), 21-64.
- Başkurt, İ. (1995). Federal Almanya'da Din Eğitimi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 109-138.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel F. (2020). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi
- Canatan, K. (1995). Avrupa'da Müslüman Azınlıklar. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cesari, J. ve Esposito, J. (1999). İslam'dan Korkmalı mı? (Çev. Ahmet Aydoğan). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Ceylan, R. (2011). Landeskundliche Schulungen türkischer Imame durch die Konrad-Adenauer-Stiftung: ein positives Resümee. M. Borchard, & R. C. (Hg.) içinde, Imame und Frauen in Moscheen im Integrationsprozess (s. 31-38). Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag Osnabrück.

- Ceylan, H. H. (2021). Almanya’da ırkçılığın dışa vurumu: camilere yönelik saldırılar. Erişim adresi: <https://gocvakfi.org/wp-content/uploads/2021/06/Sayi-16-Almanyada-Irkcc%CC%A7ilig%CC%86in-Dis%CC%A7a-Vu-rumu-Camilere-Yo%CC%88nelik-Saldirilar.pdf>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. United States of America: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research*. Boston: Pearson.
- Daun, H., & Arjmand, R. (2005). Education in Europe and Muslim Demands for Competitive and Moral Education. *Review of Education*(51), 403-426.
- Elliott, J. (2005). *Using Narrative in Social Research*. London: SAGE Publications.
- Er, T. ve Ataman, K. (2008). “İslamofobi ve Avrupa’da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, (2), 747-770.
- Funke, C., & Halle, N. (2020). *Bestandserhebung zur Ausbildung religiöser Personals islamischer Gemeinden*. Nürnberg: Geschäftsstelle der Deutschen Islam Konferenz Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.
- Halm, D., Sauer, M., Schmidt, J., & Stichs, A. (2012). *Almanya’da İslami Camiada Yaşam*. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Stiftung Zentrum für Türkeistudien und Integrationsforschung sowie Deutsche Islam Konferenz.
- İlgaz, S. (2023). Avrupa’da Göçmen Karşıtı Tutum ve İslamofobi, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 1, 140 - 166
- İnam, A. (2023). Almanya’da Dinler Arası Diyalog: Görünüş ve Gerçek. *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 9-32.
- İnam, A. (2024). *Kişisel Görüşme*. Köln.

- Koç, A. & Küçük, B. (2021). Almanya’da Din Öğretiminin Hukuki Temelleri ve İslam Din Dersleri. *Journal of Religious Culture*. s.1-38.
- Kurnaz, A. (2019). Almanya’da İslam Din Eğitiminde Dil Sorunu. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mete, A. (2024). *Kişisel görüşme*. Köln.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri I*. Ankara: Yayın Odası.
- Nielsen, J. S., & Otterbeck, J. (2016). *Muslims in Western Europe*. Scotland, UK: Edinburg University Press.
- Özdiğil, A. Ö. (2011). *İslamische Theologie und Religionspädagogik in Europa*. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH.
- Öztürk, E. (2015). Almanya’daki Göçmen Türk Gençlerinin Din Eğitimi Problemleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya, Y. & Aygün, A. (2016). *İslamische Religionspädagogik*, Waxxman.
- Sejdini, Z. (2016). *İslamische Theologie und Religionspädagogik in Bewegung Neue Ansätze in Europa*.
- SETA. (2018). *Medyada İslamofobi*. <https://www.setav.org/avrupa-arastirmalari/medyada-islamofobi-eir2018>. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2024.
- SETA. (2019). *Medyada İslamofobi*. <https://www.setav.org/avrupa-islamofobi-raporu/medyada-islamofobi-eir2019>. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2024.
- Stein, M. & Zimmer, V. (2022). Die Rolle des islamischen Religionsunterrichts in der Prävention islamistischer Radikalisierung – Ergebnisse einer Dokumentenanalyse der Modulbeschreibungen der Studiengänge der Islamischen Theologie. *ZepRa – Zeitschrift für praxisorientierte (De-) Radikalisierungsforschung*. 1/1. 36-73.

- Suiçmez, M. (2024). Zwischen Modellprojekt und Schulfach: Islamunterricht in Deutschland. 27.8.2024, <https://www.islamiq.de/2024/08/03/zwischen-modellprojekt-und-schulfach-islamunterricht-in-deutschland/>
- Takım, A. (2016). Die Verortung der Islamischen Theologie und Religionspädagogik in der europäischen Islamforschung. Y. Sarıkaya, & A. Aygün içinde, *Islamische Religionspädagogik* (s. 13-38). Münster: Waxmann Verlag GmbH.
- Tanis, K. (2021). *Muslimisches Leben in Deutschland* (2020). Bundesamt für Migration und Flüchtlinge Forschungszentrum Migration, Integration und Asyl. Nürnberg.
- Temel, M. & Koçak, Ö. (2020). İslam karşıtı söylemlerin Avrupa mediasındaki izleri, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 181-196.
- The Runnymede Trust Report. (1997). *Islamophobia: A Challenge For Us All*. England.
- Tosun, C. (1992). *F. Almanya’da Yaşayan Türklerin Din Eğitimlerinde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkan, E. H. (2015). *Avrupa’da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve Irkçılık*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı.
- Uçar, B., & Sarıkaya, Y. (2009). *Der islamische Religionsunterricht in Deutschland: Aktuelle Debatten Projekte und Reaktionen*. H. E. Aslan içinde, *Islamische Erziehung in Europa* (s. 87-108). Viyana-Köln-Weimar: Böhlau Verlag Ges.m.b.H. und Co.KG.
- Uçar, B. (2010). *Islamische Religionspädagogik und Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: Organisatorische Rahmenbedingungen und didaktische Perspektiven, Recht der Jugend und des Bildungswesens*.

- Uçar, B. (2023). Entwicklung islamischen Religionsunterrichts „skandalös“. 23.3.2024. migazin: <https://www.migazin.de/2023/08/08/theologe-ucar-entwicklung-islamischen-religionsunterrichts-skandaloes/>.
- Yazgan, Ş. (2022). Almanya'daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmenlerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (52), 107-132.
- Yiğit, S. (2005). Almanya'da İslam ve İslam'ın Kurumsallaşması. Kadir Canatan (Ed.), Avrupa'da İslam içinde (s. 104-115). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Zengin, H. K. (2007). Almanya'da İslam Din Öğretim Modelleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.

İnternet Kaynakları

- [www.aa.com. tr. Almanya'da 2022'de 35 camiye tehdit ya da saldırı yapıldı.](https://www.aa.com.tr/Almanya'da-2022'de-35-camiye-tehdit-ya-da-saldiri-yapildi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-2022de-35-camiye-tehdit-ya-da-saldiri-yapildi/2904868>. 10.8.2024
- [www.bundesregierung.de. 27.07.2024.](https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/75-jahre-grundgesetz/artikel-7-gg-2267600#:~:text=(1)%20Das%20gesamte%20Schulwesen%20steht,der%20bekenntnisfreien%20Schulen%20ordentliches%20Lehrfach) [https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/75-jahre-grundgesetz/artikel-7-gg-2267600#:~:text=\(1\)%20Das%20gesamte%20Schulwesen%20steht,der%20bekenntnisfreien%20Schulen%20ordentliches%20Lehrfach](https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/75-jahre-grundgesetz/artikel-7-gg-2267600#:~:text=(1)%20Das%20gesamte%20Schulwesen%20steht,der%20bekenntnisfreien%20Schulen%20ordentliches%20Lehrfach).
- [www.de.statista.com. Anzahl der Muslime in Europa und weltweit im Jahr 2010 und Prognose bis 2050,](https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1116360/umfrage/anzahl-der-muslime-in-europa-und-weltweit/) 11.8.2024, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1116360/umfrage/anzahl-der-muslime-in-europa-und-weltweit/>
- [www.dw.com.tr. 2.07.2024.](https://www.dw.com/tr/almanyada-m%C3%BCsl%C3%BCman-d%C3%BC-C5%9Fmanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-raporu-geri-%C3%A7ekildi/a-68507054) <https://www.dw.com/tr/almanyada-m%C3%BCsl%C3%BCman-d%C3%BC-C5%9Fmanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-raporu-geri-%C3%A7ekildi/a-68507054>

- [www.euro-islam.info](https://www.euro-islam.info/key-issues/education/). Islamic Education in Europe. 2.4.2024, [www.euro-islam.info](https://www.euro-islam.info/key-issues/education/): <https://www.euro-islam.info/key-issues/education/>.
- [www.gocvakfi.org](https://gocvakfi.org/almanya-da-bitmeyen-bir-tartisma-islam-din-dersi/). Almanya’da Bitmeyen Bir Tartışma: İslam Din Dersi, 8.6.2024, <https://gocvakfi.org/almanya-da-bitmeyen-bir-tartisma-islam-din-dersi/>.
- [www.islamiq.de](https://www.islamiq.de/2024/04/30/eltern-und-lehrer-fordern-sofortigen-stopp-der-umstrittenen-iru-studie-in-nrw/). Eltern und Lehrer fordern sofortigen Stopp der umstrittenen IRU-Studie in NRW, 17.7.2024, <https://www.islamiq.de/2024/04/30/eltern-und-lehrer-fordern-sofortigen-stopp-der-umstrittenen-iru-studie-in-nrw/>.
- [www.ruhrbarone.de](https://www.ruhrbarone.de/373-prozent-aller-angehende-islamischen-religionslehrer-sehen-juden-als-ihre-feinde/232584/). 37,3 Prozent aller angehenden islamischen Religionslehrer sehen Juden als ihre Feinde, 10.7.2024, <https://www.ruhrbarone.de/373-prozent-aller-angehende-islamischen-religionslehrer-sehen-juden-als-ihre-feinde/232584/>.
- [www.perspektif.eu](https://perspektif.eu/category/islamofobi-gozlemevi/cami-saldirilari/). <https://perspektif.eu/category/islamofobi-gozlemevi/cami-saldirilari/>. 18.6.2024
- [www.pewresearch.org](https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/). The Global Religious Landscape. 20.6.2024, <https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-muslim/>.
- [www.statista.com](https://www.statista.com/statistics/871324/projected-proportion-of-muslims-in-selected-european-countries/). Projected proportion of Muslims in selected European countries from 2016 to 2050, by scenario. 9.8.2024, [https://www.statista.com/](https://www.statista.com/statistics/871324/projected-proportion-of-muslims-in-selected-european-countries/): <https://www.statista.com/statistics/871324/projected-proportion-of-muslims-in-selected-european-countries/>.
- [www.welt.de](https://www.welt.de/regionales/nrw/article251221080/Islam-in-der-Schule-Der-aufgegebene-Kampf-um-junge-Muslime.html). Der aufgegebene Kampf um junge Muslime, 10.8.2024, <https://www.welt.de/regionales/nrw/article251221080/Islam-in-der-Schule-Der-aufgegebene-Kampf-um-junge-Muslime.html>.
- [www.welt.de](https://www.welt.de/politik/deutschland/article251599350/Deutscher-Lehrerverband-will-Islamunterricht-unter-staatlicher-Aufsicht-einfuehren.html). Lehrerverband will Islamunterricht unter staatlicher Aufsicht einführen, 1.8.2024, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article251599350/Deutscher-Lehrerverband-will-Islamunterricht-unter-staatlicher-Aufsicht-einfuehren.html>.

Yazarlar Hakkında

Doç. Dr. Mustafa Temel: 2011 yılında Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "Başlangıçtan 1928'e Türkiye'de Sinema ve Sinema Dergileri" başlıklı yüksek lisans tezini 2013 yılında başarıyla tamamlamıştır. 2012-2013 yılları arasında Mustafa Kemal Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda görev almış, 2013 yılından itibaren ise Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda akademik kariyerine devam etmektedir. 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda başladığı doktora eğitimini, "Türkiye'de Siyaset Yönelimli İslamofobik Retorik: Refahiyol Hükümeti Dönemi Basını Örneği" başlıklı teziyle 2019 yılında tamamlamıştır. TÜBİTAK 2219 - Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında Almanya'da gerçekleştirdiği araştırmalarla İslamofobi, İslam karşıtlığı ve medya ilişkisi konularındaki akademik çalışmalarını derinleştirmiştir. İletişim, medya ve dijitalleşme alanlarında birçok akademik yayını bulunan Doç. Dr. Mustafa Temel, halen Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyeliği görevini sürdürmekte ve akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Dr. Hakan Aydın: 1973 yılında İstanbul'da doğdu. 2013 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Almanya Münster İlahiyat Fakültesi'nde "Avrupa Toplumlarındaki Beraber Yaşamda İslami Kurallar" adlı teziyle doktora çalışmasını 2015 yılında tamamladı ve bu eser "Waxmann" yayınları tarafından yayınlandı. Münster Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ve Berlin Katolik Üniversitesinde Öğretim Görevliliği yapmıştır. Halen ILM uluslararası akademisyenler birliği müdürlük görevine devam etmektedir. Almanya'da okullarda İslam Din Dersleri alanında eğitim yayınları ve öğretmenlere yönelik ileri eğitim programları sunmaktadır.

